

ISSN 2786-5649 (Print)
ISSN 2786-5657 (Online)

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

Заснований
у 2009 р.

Ампаро

Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія КВ № 24762-14702 Р
від 25 березня 2021 р.

Адреса редакції:
Україна, 69063,
м. Запоріжжя,
вул. Олександрівська, 84, оф. 414

Телефон
для довідок:
+38 066 53 57 687

№ 2, 2023

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

DOI Ампаро
<https://doi.org/10.26661/2786-5649>
DOI № 2/2023
<https://doi.org/10.26661/2786-5649-2023-2>

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet вченою радою ЗНУ (протокол засідання № 12 від 27.06.2023 р.)

На підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 409 від 17.03.2020 р. (Додаток 1) журнал внесений до переліку фахових видань категорії «Б» у галузі юридичних наук (081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність», 293 «Міжнародне право»).

До 25 березня 2021 р. журнал виходив під назвою «Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки».

У зв'язку зі зміною назви журналу було внесено відповідні зміни до Переліку наукових фахових видань України на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 735 від 29.06.2021 р. (Додаток 3).

Науковий журнал «Ампаро» внесено до Міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща) (з 1 січня 2015 р.).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Головний редактор	– Коломоець Т.О., доктор юридичних наук, професор
Заступник головного редактора	– Колпаков В.К., доктор юридичних наук, професор
Відповідальний редактор	– Верлос Н.В., доктор юридичних наук, доцент

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Биргеу М. М.	– доктор юридичних наук, професор (Республіка Молдова)
Болокан І. В.	– доктор юридичних наук, доцент
Бондар О. Г.	– доктор юридичних наук, професор
Ботнару С.	– доктор юридичних наук, доцент (Республіка Молдова)
Бринза С.	– професор, доктор хабіліт. (Республіка Молдова)
Віхляєв М. Ю.	– доктор юридичних наук, професор
Галіцина Н. В.	– доктор юридичних наук, професор
Діхтєвський П. В.	– доктор юридичних наук, професор
Дудоров О.С.	– доктор юридичних наук, професор
Ібрагімов С. І.	– доктор юридичних наук, професор (Республіка Таджикистан)
Курінний Є. В.	– доктор юридичних наук, професор
Кушнір С. М.	– доктор юридичних наук, професор
Стеценко С. Г.	– доктор юридичних наук, професор
Уільям Дж. Уоткінс	– доктор юридичних наук (Південна Кароліна, США)
Федчишин Д. В.	– доктор юридичних наук
Шарая А. А.	– доктор юридичних наук, доцент

ISSN 2786-5649 (Print)
ISSN 2786-5657 (Online)

© Запорізький національний університет, 2023

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Міхайліна Т. В., Гоцуляк Ю. В. <i>ТІНЬОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В АСПЕКТІ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ</i>	7
---	---

РОЗДІЛ II. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Божко М. В. <i>ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ТРЕТІХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ</i>	13
--	----

РОЗДІЛ III. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Антонюк У. В., Антонюк Л. В. <i>ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ХІМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ: МЕДИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ</i>	19
---	----

РОЗДІЛ IV. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Гуцько К. О., Тінін Д. Г. <i>ВРЕГУЛЮВАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО В УМОВАХ ТИМЧАСОВОЇ ОКУПАЦІЇ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ)</i>	25
--	----

Курінний Є. В. <i>ПРО НАСЛІДКИ РЕАЛІЗАЦІЇ РІШЕННЯ ПРО БОЙКОТ УКРАЇНОЮ ЗМАГАНЬ ЗА УЧАСТІ СПОРТСМЕНІВ З РОСІЇ ТА БІЛОРУСІ</i>	33
---	----

Мироненко-Шульган О. М. <i>ПРО ПОДАТКОВУ ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВСТУПУ В ЄС ТА ДІЇ ПРОГРАМИ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА</i>	41
---	----

Уткіна М. С. <i>СУБ'ЄКТИ ПЕРВИННОГО ФІНАНСОВОГО МОНИТОРИНГУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ</i>	48
--	----

Федотов О. П., Назарко А. А. <i>ПРАВОВІ СКЛАДНОЩІ ЩОДО НАДАННЯ ПАПЕРОВИХ ДОКУМЕНТІВ ПРИ ЕЛЕКТРОННОМУ МИТНОМУ ОФОРМЛЕННІ ТОВАРІВ В УКРАЇНІ</i>	56
---	----

Шовкун Ю. І. <i>ВИДИ КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПУБЛІЧНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ ВСТАНОВЛЕНИХ ДЛЯ НИХ ПРАВОВИХ ОБМЕЖЕНЬ</i>	63
--	----

РОЗДІЛ V. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Дудоров О. О., Каменський Д. В. <i>ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ РИБАЛЬСТВУ</i>	69
---	----

РОЗДІЛ VI. 6. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Тищенко О. І. <i>ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗМІНИ ПОРЯДКУ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ПСИХІЧНОГО РОЗЛАДУ В ОБВИНУВАЧЕНОГО</i>	81
--	----

Федчак І. А.

*КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ МОДЕЛІ ПРАВООХОРОННОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ, ОРІЄНТОВАНОЇ НА ПЕВНУ ПРОБЛЕМАТИКУ
(PROBLEM-ORIENTED POLICING).....*

90

РОЗДІЛ VII. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Grabchak G. V.

PERSPECTIVES OF AMICI CURIAE IN ICSID ARBITRATION.....

97

Качурінер В. Л.

*МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ:
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ.....*

104

CONTENTS

SECTION I. THEORY AND HISTORY OF THE STATE AND LAW; HISTORY AND POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES

Mikhailina T. V., Hotsuliak Yu. V. <i>SHADOW REGULATION IN THE ASPECT OF ETHNO-NATIONAL CULTURE</i>	7
---	---

SECTION II. CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE LAW

Bozko M. V. <i>EVOLUTION OF THE LEGAL REGULATION OF THE INSTITUTE OF THIRD PARTIES IN THE CIVIL PROCESS OF UKRAINE</i>	13
--	----

SECTION III. LAND LAW; AGRICULTURAL LAW; ENVIRONMENTAL LAW; NATURAL RESOURCES LAW

Antonyuk U. V., Antonyuk L. V. <i>ENSURING CHEMICAL SAFETY IN UKRAINE: MEDICO-LEGAL ASPECTS</i>	19
---	----

SECTION IV. ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE; FINANCIAL LAW; INFORMATION LAW

Hunko K. O., Tinin D. H. <i>REGULATION OF THE REGULATORY AND LEGAL STATUS OF THE POLICE OFFICER UNDER THE CONDITIONS OF TEMPORARY OCCUPATION (THEORETICAL ASPECT AND PROPOSALS FOR IMPROVEMENT)</i>	25
Kurinyi Ye. V. <i>ON EFFECTS OF THE IMPLEMENTATION OF A DECISION ON UKRAINE'S BOYCOTT OF COMPETITIONS WITH RUSSIAN AND BELARUSIAN ATHLETES</i>	33
Myronenko-Shulgan O. M. <i>ON THE TAX POLICY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF ACCESSION TO THE EU AND SMALL BUSINESS SUPPORT PROGRAMS</i>	41
Utkina M. S. <i>THE ENTITIES OF PRIMARY FINANCIAL MONITORING IN THE NATIONAL SYSTEM</i>	48
Fedotov O. P., Nazarko A. A. <i>LEGAL ISSUES REGARDING THE SUBMISSION OF PAPER DOCUMENTS DURING ELECTRONIC CUSTOMS CLEARANCE IN UKRAINE</i>	56
Shovkun Yu. I. <i>TYPES OF CONTROL OVER COMPLIANCE BY PUBLIC SERVANTS WITH LEGAL LIMITATIONS ESTABLISHED FOR THEM</i>	63

SECTION V. CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; CRIMINAL EXECUTIVE LAW

Dudorov O. O., Kamensky D. V. <i>EUROPEAN EXPERIENCE OF COUNTERACTION TO ILLEGAL FISHING</i>	69
--	----

SECTION VI. CRIMINAL PROCEDURE AND FORENSIC SCIENCE; FORENSIC ANALYSIS; OPERATIVE INVESTIGATIVE ACTIVITY

Tyshchenko O. I. <i>PROBLEMATIC ISSUES OF CHANGING THE ORDER OF TRIAL WHEN THE ACCUSED IS FOUND TO HAVE A MENTAL DISORDER</i>	81
---	----

Fedchak I. A.

*CONCEPTUAL BASICS OF THE ESSENCE AND CONTENT
OF THE PROBLEM-ORIENTED POLICING MODEL*.....90

SECTION VII. INTERNATIONAL LAW**Grabchak G. V.**

PERSPECTIVES OF AMICI CURIAE IN ICSID ARBITRATION..... 97

Kachuriner V. L.

*INTERNATIONAL LAW AND ECONOMIC SANCTIONS:
CONCEPTUAL FOUNDATIONS*.....104

РОЗДІЛ І. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2023-2-01>

ТІНЬОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В АСПЕКТІ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Міхайліна Т. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії, історії держави і права та філософії права
Донецький національний університет імені Василя Стуса
вул. 600-річчя, 21, Вінниця, Україна
orcid.org/0000-0002-1129-2470
mihaylina@donnu.edu.ua*

Гоцуляк Ю. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри теорії, історії держави і права та філософії права
Донецький національний університет імені Василя Стуса
вул. 600-річчя, 21, Вінниця, Україна
orcid.org/0000-0001-6765-4592
y.hotsulyak@donnu.edu.ua*

Ключові

*етнонаціональна культура,
етнонаціональна політика,
правове регулювання, тіньове
регулювання, права людини,
принципи права, функції права,
соціальна функція права.*

слова:

Метою наукової статті є аналіз проблем тіньового регулювання суспільних відносин у сфері етнонаціональної культури, а також формулювання пропозицій щодо скорочення його сегменту.

Зроблено висновок, що зниження конфліктності в етнічно неоднорідному суспільстві (обумовленому історією розвитку або міграційними процесами) можливо лише за рахунок обережної та зваженої етнонаціональної політики держави, яка вимагає поєднання заходів стимулювання та примусу. Перевагу доцільно віддавати першим, але і примус у розумних межах вимагає свого використання, оскільки у іншому випадку є ризики домінування етнічних тіньових норм над національною культурою держави.

Заходи стимулювання мають включати обов'язкове врахування позиції малих груп (особливо корінних народів) під час реалізації місцевої політики через механізми індигенної демократії; економічну підтримку (через виплату грошової допомоги, надання пільг); соціалізацію малих груп (через перекваліфікацію, мовні курси, навчання, працевлаштування). Все перелічене передбачає у підсумку м'яку асиміляцію етнічних груп з паралельним збереженням їхньої самобутності.

Акцентується увага на тому, що викладене не має нічого спільного з так званою „політикою відкритих дверей”, яку останніми десятиліттями активно пропагувала Європа. Наслідком реалізації цієї політики стало масове розповсюдження локальних тіньових норм, неприйняття групами, що компактно проживають, національної культури та правових норм приймаючої держави. Це спричинило зростання злочинності, підвищення конфліктності та напруги на етнічному ґрунті і останнім часом суттєвий перегляд міграційної політики певними державами, причому в настільки радикальний бік, що було запроваджено юридичну відповідальність за

врятування нелегальних мігрантів (наприклад, у Італії). Таким чином, навіть найвища цінність – людське життя – розбивається під час зіткнення різних культур та домінування тіньових норм однієї з них.

Разом з тим, зважена етнонаціональна політика (така, наприклад, як у Канади чи Туреччини) здатна послабити тіньове регулювання, спричинене міграційними процесами, врахувати потреби малих етнічних груп без шкоди для національної культури в цілому.

SHADOW REGULATION IN THE ASPECT OF ETHNO-NATIONAL CULTURE

Mikhailina T. V.

*Doctor of Law, Professor,
Professor at the Department of Theory, History of State
and Law and Philosophy of Law
Vasyl' Stus Donetsk National University
600-richchia str., 21, Vinnytsia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1129-2470
mihaylina@donnu.edu.ua*

Hotsuliak Yu. V.

*Doctor of Law, Associate Professor,
Acting Head of Department of Department of Theory, History of State
and Law and Philosophy of Law
Vasyl' Stus Donetsk National University
600-richchia str., 21, Vinnytsia, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6765-4592
y.hotsulyak@donnu.edu.ua*

Key words: *ethno-national culture, ethno-national policy, legal regulation, shadow regulation, human rights, principles of law, functions of law, social function of law.*

The purpose of the scientific article is to analyze the problems of shadow regulation of public relations in the field of ethno-national culture, as well as to formulate proposals for reducing its segment.

It is concluded that the reduction of conflict in an ethnically heterogeneous society (due to the history of development or migration processes) is possible only through a cautious and balanced ethno-national policy of the state, which requires a combination of incentive and coercion measures. It is advisable to give preference to the incentive, but coercion within reasonable limits requires its use, since otherwise there are risks of dominance of ethnic shadow norms over the national culture of the state.

Incentive measures should include mandatory consideration of the small groups position (especially indigenous peoples) in the implementation of local policies through the mechanisms of indigenous democracy; economic support (through the payment of monetary assistance, benefits); socialization of small groups (through retraining, language courses, employment). All of the above implies, as a result, a soft assimilation of ethnic groups with the parallel preservation of their identity.

It is emphasized that the above has nothing to do with the so-called "open door policy", which Europe has actively promoted in recent decades. The implementation of this policy resulted in the massive spread of local shadow norms, the rejection of the national culture and legal norms of the host state by groups living compactly. This has led to an increase in crime, increased

conflict and tension on ethnic grounds, and recently a significant revision of migration policies by certain states, and in such a radical way that legal responsibility for rescuing illegal migrants has been introduced (for example, in Italy). Thus, even the highest value – human life – is destroyed when different cultures collide and the shadow norms of one of them dominate.

At the same time, a balanced ethno-national policy (such as in Canada or Turkey) can weaken the shadow regulation caused by migration processes, take into account the needs of small ethnic groups without compromising the national culture as a whole.

Постановка проблеми. Глобалізоване суспільство характеризується низкою особливостей, таких як посилення міграційних процесів, змішування культур, асиміляція корінних народів, входження у конфлікт різних поведінкових модусів. Зазначені процеси нерозривно пов'язані з ризиками збільшення сегменту тіньового регулювання за рахунок того, що групи осіб, які перемістилися на інше місце проживання, мають свої традиції, звичаї, ментальність. Причому це може мати як позитивні, так і негативні наслідки. За деяких обставин відбувається їхня асиміляція, можливим є збагачення культури за рахунок міграції інших етносів, народів, що вбачається позитивним. Але нерідко нові культурні особливості входять у конфлікт з культурою населення приймаючої держави, а інколи – з її правом. У такому разі культурні особливості малих груп переходять «у тінь». Вони можуть виявлятися лише у межах цієї групи, підкреслюючи її самобутність та збереження традицій, а можуть негативно впливати на ситуацію в приймаючій країні, що актуалізує соціальні конфлікти. Подібні ситуації періодично проявляються не внаслідок глобалізації, а також в етнічно неоднорідному суспільстві, якщо держава проводить непродуману етнонаціональну політику, і відбувається зіткнення етнонаціональних культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному світі обрана тема дослідження є більш, ніж актуальною. Підтвердженням цього є значна кількість наукових праць, які з'являються у цій площині. Проте, якщо розглядати юридичний аспект, то досліджень не так вже й багато. З-поміж авторів, які займалися цією проблематикою, варто згадати таких, як Ю. Ковний, І. Корж, А. Львовичкіна, Г. Ставицький, М. Тиводар, О. Шакурова, О. Юрійчук тощо. Але ніхто з перелічених науковців не цікавився тематикою етнонаціональної культури в аспекті тіньового регулювання.

Метою наукової статті є аналіз проблем тіньового регулювання суспільних відносин у сфері етнонаціональної культури, а також формулювання пропозицій щодо скорочення його сегменту.

Основний текст. Тіньове регулювання як в цілому негативне явище є досить поширеним

у сучасному світі, і в тій чи іншій мірі може бути віднесено до усіх без винятку національних правових систем. Тіньові норми є частиною фактичних норм, які є неписаними, не мають обов'язкової сили, але поширюють свою дію на широкий спектр суспільних відносин, діють паралельно з офіційним законодавством, але суперечать його букві або духу. Тіньові норми мають різну ступінь суспільної небезпеки, починаючи з відносної корисності або нейтральності (як показник для державних органів того, що їхні дії не сприймаються суспільством і потребують коригування) і закінчуючи надзвичайно небезпечними проявами (такими як тіньові норми організованої злочинності) [1, с. 442]. На додаток до «внутрішнього» тіньового регулювання, яке є «продуктом однієї соціальної та правової системи», воно доповнюється новими неформальними нормами ззовні, що відбувається в результаті глобалізації та конвергенції права. З запозиченими нормами завжди складніше мати справу, тому що вони «чужі» конкретній системі. Це означає, що інструменти протидії «виростати» не разом з тіньовими правилами поведінки, а повинні формуватися швидко, спонтанно або також запозичуватися з іншої соціальної та (або) правової системи [2, с. 29]. Як можна побачити з викладених тез, у сучасному мультикультурному світі розповсюдження тіньових норм значно прискорюється, не в останню чергу, через процеси міграції. Осередки компактного проживання певної групи людей завжди є і будуть джерелами формування тіньових норм, що нерідко входять у конфлікт, як з правилами інших груп, так і з офіційними нормами держави. На противагу до прихильників більш жорстких заходів юридичної відповідальності, акцентується увага на тому, що насправді ключем до скорочення тіньового регулювання в описаній ситуації може служити лише зважена етнонаціональна політика та підвищення рівня етнонаціональної культури.

Як вірно зазначається у науковій літературі, людство являє собою сукупність етносів з їх культурою, побутом, етногенезом та історією. Осмислення проблем етнічної строкатості людства набуло особливого сенсу, бо пов'язане не лише з пізнавальними інтересами і практичними

завданнями, а й з теоретичними узагальненнями. Вся історія людства незаперечно засвідчує, що групова, соціально-класова і політична самоідентифікації не є такими сталими і виразними, як етнічна [3, с. 3-5; 4, с. 38].

За ustalеним визначенням, етнос – це історично сформована на певній території стійка спільнота людей (плем'я, народність, нація, народ), що володіють спільними рисами та стабільними особливостями культури, мови, психологічного складу, а також усвідомленням своїх інтересів і цілей, своєї єдності, відмінності від інших подібних утворень самосвідомістю та історичною пам'яттю, а також має соціальну цілісність і оригінальний стереотип поведінки [5]. Можна повністю підтримати точку зору, що саме самосвідомість відіграє у цій категорії найважливішу роль, оскільки навіть спільність походження та національна спільність відступають перед внутрішнім віднесенням людини себе до певної групи.

Тобто особливу роль у становленні а розвитку етносу грає компліментарна самосвідомість – відчуття всередині групової єдності і протиставлення своєї групи зовнішній «ми і вони». Компліментарній самосвідомості властива стійкість, що дозволяє етнічній спільності протягом всієї історії зберігати етнічну систему. Здатність окремих індивідів чи колективу індивідів, що складають ту чи іншу етнічну спільність, відображати навколишній світ, формує так звану своєрідність етнічної картини світу, а також етнічну специфіку, яка знаходить своє справжнє відображення в етноціннісних орієнтаціях [6, с. 79]. Компліментарна самосвідомість розповсюджується і на прийняті моделі поведінки та сприйняття соціальних (зокрема й правових) регуляторів.

А.М. Львовичка вказує, що етнічна самосвідомість є одночасно причиною, умовою і наслідком об'єднавчих процесів народу, що веде до утворення нації. Вона виступає суттєвим компонентом структури етносу поряд з такими складовими, як спільність походження, культура, мова, господарське життя тощо. Етнічна самосвідомість пов'язана також із самоназвою народу, зміни якої віддзеркалюють трансформацію як самосвідомості етносу, так і національної ідеї [7, с. 65]. Але вона може стати і причиною конфліктів у разі неспівпадіння аксіологічних засад. Особливо актуальним це є для історично етнічно-неоднорідних суспільств або таких, що зазнали суттєвого впливу внаслідок міграції. Місця компактного проживання мігрантів у приймаючій країні завжди створюють ризики зіткнення систем цінностей, а отже, і виникнення тінювих норм.

Підтверджує попередню тезу і позиція, що уся історія людської цивілізації – це історія етнокуль-

турних контактів на регіональному, державному, груповому та індивідуальному рівнях. З одного боку, ці ціннісні чинники можуть мати онтологічні прояви, мають ставати в основу побудови держави та відповідно правової та законодавчої системи. З іншого боку, ці ж явища можуть спонукати радикальну поведінку у окремих груп суспільства, стати «яблуком розбрату» народу, спричинити кризу державності і навіть підґрунтям тероризму, війни, розквіту злочинності тощо. Сила націоетнічної самобутності в поєднанні принципів виключності та інтегративності. Тому виважена політика етнонаціонального спрямування є запорукою конституційно-правового механізму вирішення проблемних питань у цій сфері. [8, с. 37]. Тож зважена етнонаціональна політика є критично важливою для формування етнонаціональної культури, яка у цій ситуації виступатиме запобіжником міжетнічних тінювих норм.

За словами О. Шакурвої, етнокультурна самобутність будь-якого етносу неможлива без реального механізму збереження та передачі знань та уявлень про власну етнічну групу, позитивного ставлення до її представників та реальних дій із захисту інтересів своєї етнічної групи, тобто без етнічної ідентичності [9, с. 203]. Проте нехтування цими чинниками в державотворенні та правотворенні дестабілізує суспільство та руйнує ментальні патерни людини та народу. Як вірно зауважує О. Юрійчук «збільшення взаємозалежності політичної, економічної та соціальної сфер, зростання ролі міграційних процесів та, відповідно, не завжди доречне застосування принципів мультикультурної політики часто обертаються не посиленням ролі національного суспільства через його збагачення у взаємодії з іншими культурами, а навпаки послабленням через постійну потребу зважати на збереження національної самобутності та уникнення розмитості між національними та культурними кордонами» [10, с. 55; 8, с. 37]. Викладене становить значну загрозу для сучасного мультикультурного світу. Зокрема, Європа, яка тривалий час дотримувалася так званої «політики відкритих дверей», починає страждати від майже неконтрольованої, нерідко нелегальної, міграції. Усередині держав починають формуватися етнічні осередки, на території та поруч з якими підвищується рівень злочинності, поширюються фактичні норми, не властиві населенню приймаючої держави. Зважаючи на те, що мігранти нерідко виступають отримувачами державної допомоги, це, зрозуміло, стає джерелом конфліктності. Звичайно, існують і винятки, коли культура приймаючої держави збагачується за рахунок новоприбулих осіб, але здебільшого європейські країни потерпають від засилля тінювого регулювання, пов'язаного

з зовнішньою міграцією. Останніми роками відбуваються спроби розподілу міграційних потоків між державами-членами ЄС відповідно до квот, надання компенсації приймаючим державам. Але настільки тривалий період не прийшов безслідно і наразі виливається подекуди у радикальні міри. Так, в Італії було прийнято закон, що встановлює кримінальну відповідальність за рятування нелегальних мігрантів у територіальних водах, навіть у разі наявності смертельної небезпеки для них. Тобто, найвищі соціальні цінності, такі як життя та здоров'я людини, потьмяніли перед ризиком розповсюдження тіншових норм внаслідок нелегальної міграції.

І, навпаки, продумана етнокультурна політика створює фундамент для стабільності та скорочення тіншового регулювання. В цьому аспекті немає загальних рецептів, і кожна держава шукає свій шлях. Так, заслуговує на увагу міграційна політика Канади, яка зробила ставку на професійні та культурні якості осіб, яких вона приймає. Але, разом з тим, держава всебічно підтримує збереження та розвиток етнічних спільнот, що проживають на її території (у тому числі, й компактно). Як інший позитивний приклад скорочення сегменту тіншового регулювання можна назвати Туреччину, яка з повагою ставиться до етнічних особливостей усіх спільнот, що мешкають на її території, але не допускає їх компактного проживання. Зокрема, існують закриті райони у певних провінціях та містах, в яких іноземці не можуть отримати ВНЖ (основний критерій для заборони – перевищення встановленого відсотку мігрантів). Перелік таких районів регулярно оновлюється, і у 2023 році навіть Стамбул у повному обсязі може потрапити до цього переліку.

Висновки. У науковій статті зроблено висновок, що зниження конфліктності в етнічно неоднорідному суспільстві (обумовленому історією розвитку або міграційними процесами) можливо лише за рахунок обережної та зваженої етнона-

ціональної політики держави, яка вимагає поєднання заходів стимулювання та примусу. Перевагу доцільно віддавати першим, але і примус у розумних межах вимагає свого використання, оскільки у іншому випадку є ризики домінування етнічних тіншових норм над національною культурою держави.

Заходи стимулювання мають включати обов'язкове врахування позиції малих груп (особливо корінних народів) під час реалізації місцевої політики через механізми індигенної демократії; економічну підтримку (через виплату грошової допомоги, надання пільг); соціалізацію малих груп (через перекваліфікацію, мовні курси, навчання, працевлаштування). Все перелічене передбачає у підсумку м'яку асиміляцію етнічних груп з паралельним збереженням їхньої самобутності.

Акцентується увага на тому, що викладене не має нічого спільного з так званою «політикою відкритих дверей», яку останніми десятиліттями активно пропагувала Європа. Наслідком реалізації цієї політики стало масове розповсюдження локальних тіншових норм, неприйняття групами, що компактно проживають, національної культури та правових норм приймаючої держави. Це спричинило зростання злочинності, підвищення конфліктності та напруги на етнічному ґрунті і останнім часом суттєвий перегляд міграційної політики певними державами, причому в настільки радикальний бік, що було запроваджено юридичну відповідальність за врятування нелегальних мігрантів (наприклад, у Італії). Таким чином, навіть найвища цінність – людське життя – розбивається під час зіткнення різних культур та домінування тіншових норм однієї з них.

Разом з тим, зважена етнонаціональна політика (така, наприклад, як у Канади чи Туреччини) здатна послабити тіншове регулювання, спричинене міграційними процесами, врахувати потреби малих етнічних груп без шкоди для національної культури в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Mikhailina T., Hotsuliak Yu. Shadow Rules in the Context of Legal Systems Stable Development under Conditions of Uncertainty: Ukrainian and Comparative Aspect. *Scientific space: integration of traditional and innovative processes*: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. P. 439-458.
2. Mikhailina T., & Grynyuk R. (2020). The Spread of Shadow Norms Beyond State Legal System: challenges of a globalized society. *European Journal of Transformation Studies*. #1. P. 22-33.
3. Тиводар М. Етнологія: навч. посіб. Львів: Світ, 2004. 624 с.
4. Корж І.Ф. Національна безпека України в контексті етно- та націогенезу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №5. С. 37-40.
5. Етнос. Словник. *Портал української мови та культури*. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81>
6. Ставицький Г.А. Теоретичний аналіз проблеми етнічної самосвідомості як провідної ознаки етносу. *Етнічна самосвідомість та міжетнічна взаємодія в сучасному світі*: збірник наукових праць. Суми: Видво СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. С. 77-82.
7. Львовичкіна А.М. Етнопсихологія: навч. посіб. Київ: МАУП, 2002. 144 с.

8. Ковний Ю.С. Етнонаціональна політика в контексті національної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №9. С. 37-39.
9. Шакурова О. Вплив етнічної ідентичності на збереження та розвиток української етнокультурної самобутності. *Українознавство*. 2020. № 3. С. 201-212.
10. Юрійчук О.О. Криза національної самобутності у контексті правового мультикультуралізму. *Інтернаука. Серія: Юридичні науки*. 2018. № 8. С. 53-58.

REFERENCES

1. Mikhailina, T., Hotsuliak, Yu. (2023). Shadow Rules in the Context of Legal Systems Stable Development under Conditions of Uncertainty: Ukrainian and Comparative Aspect. *Scientific space: integration of traditional and innovative processes*: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing. P. 439-458.
2. Mikhailina, T., & Grynyuk, R. (2020). The Spread of Shadow Norms Beyond State Legal System: challenges of a globalized society. *European Journal of Transformation Studies*. #1. P. 22-33.
3. Tyvodar, M. (2004). Etnolohia [Ethnology]. Lviv: Svit. 624.
4. Korzh, I.F. (2022). Natsionalna bezpeka Ukrainy v konteksti etno- ta natsiohenezu [National security of Ukraine in the context of ethno – and nationogenesis]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*. #5. P. 37-40.
5. Etnos [Ethnos]. *Slovnyk – Dictionary*. <https://slovnyk.ua> URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81>
6. Stavitskyi, H.A. (2016). Teoretychnyi analiz problem etnichnoi samosvidomosti yak providnoi oznaky etnosu [Theoretical analysis of the problem of ethnic identity as a leading feature of an ethnic group]. *Etnichna samosvidomist ta mizhetnichna vzaemodia v suchasnomu sviti – Ethnic identity and interethnic interaction in the modern world*. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A.S. Makarenka. P. 77-82.
7. Liovochkina, A.M. (2002). Etnopsykhologia [Ethnopsychology]. Kyiv: MAUP.144.
8. Kovnyi, Yu. Ye. (2022). Etnonatsionalna polityka v konteksti natsionalnoi bezpeky [Ethno-national policy in the context of national security]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*. #9. P. 37-39.
9. Shakurova, O. (2020). Vplyv etnichnoi identychnosti na zberezhennia ta rozvytok ukrainskoi etnokulturnoi samobutnosti [Influence of ethnic identity on the preservation and development of Ukrainian ethnocultural identity]. *Ukrainoznavstvo – Ukrainian Studies*. # 3. P. 201-212.
10. Yuriichuk, O.O. (2018). Kryza natsionalnoi samobutnosti u konteksti pravovoho mulmykulturalizmu [The crisis of national identity in the context of legal multiculturalism]. *Internauka*. #8. P. 53-58.

РОЗДІЛ II. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.921

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2023-2-02>

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ТРЕТІХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Божко М. В.*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін**Національна академія внутрішніх справ**пл. Солом'янська, 1, Київ, Україна**orcid.org/0009-0001-8004-039X**bilianskanv@gmail.com*

Ключові слова: *треті особи, еволюція правового регулювання, цивільне судочинство, етап правового регулювання, цивільний процесуальний статус третіх осіб.*

Наукова стаття присвячена дослідженню еволюції правового регулювання інституту третіх осіб у цивільному процесі України.

В результаті дослідження сформульовано висновок про те, що еволюція правового регулювання відповідного процесуального інституту послідовно охоплює наступні етапи:

1) зародження правового регулювання інституту третіх осіб у нормах римського приватного права, що характеризувалося правовою регламентацією можливості подання третьою особою самостійного позову та апеляційної скарги у випадках, якщо судове рішення у справі порушувало її права, свободи чи інтереси (I ст. – V ст.);

2) подальший розвиток правового регулювання інституту третіх осіб в епоху середньовіччя, особливістю якого була відсутність спеціальних засобів судового захисту прав третіх осіб, які не брали участі у справі. Водночас, такі треті особи надіялися правом звернутися до загальних способів захисту прав, свобод чи інтересів, нарівні зі сторонами процесу (V ст. – початок XIX ст.);

3) правове регулювання інституту третіх осіб нормами цивільного процесуального законодавства Австро-Угорщини та Російської імперії, яке супроводжувалося регламентацією правового статусу та порядку вступу у справу зазначених суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин (XIX ст. – 1963 р.);

4) розвиток правового регулювання інституту третіх осіб у нормах радянського цивільного процесуального законодавства, особливістю якого стала правова регламентація специфіки участі третіх осіб у трудових спорах (1963 р. – 2004 р.).

Зокрема, ЦПК УРСР 1963 р. було встановлено, що у справах про поновлення на роботі незаконно звільнених або переведених працівників суд може з власної ініціативи притягти до участі в справі як третю особу на стороні відповідача службову особу, за розпорядженням якої було проведено звільнення або перевід. Встановивши, що звільнення або перевід були проведені з явним порушенням законодавства, суд в тому ж процесі повинен покласти на винну службову особу обов'язок відшкодувати державному підприємству, установі, організації, колгоспу, іншій кооперативній організації, їх об'єднанню, іншій громадській організації шкоду, заподіяну в зв'язку з оплатою за час вимушеного прогулу або за час виконання нижчеоплачуваної роботи, у розмірі, передбаченому законодавством про працю;

5) правове регулювання інституту третіх осіб нормами сучасного цивільного процесуального права, що характеризується законодавчим визначенням низки суб'єктів, які є потенційними набувачами цивільного процесуального статусу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог у визначених законом категоріях справ, а також встановленням правових наслідків незалучення у справу таких третіх осіб (2004 р. – до теперішнього часу).

EVOLUTION OF THE LEGAL REGULATION OF THE INSTITUTE OF THIRD PARTIES IN THE CIVIL PROCESS OF UKRAINE

Bozko M. V.

Postgraduate Student at the Department of Civil Law

National Academy of Internal Affairs

Solomyanska Square, 1, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0009-0001-8004-039X

bilianskanv@gmail.com

Key words: *third parties, evolution of legal regulation, civil proceedings, stage of legal regulation, civil procedural status of third parties.*

The scientific article is devoted to the study of the evolution of the legal regulation of the institution of third parties in the civil process of Ukraine.

As a result of the study, the conclusion was formulated that the evolution of the legal regulation of the relevant procedural institution consistently covers the following stages:

1) the origin of the legal regulation of the institution of third parties in the norms of Roman private law, which was characterized by the legal regulation of the possibility of a third party filing an independent claim and an appeal in cases where the court decision in the case violated his rights, freedoms or interests (I cent. – V cent.);

2) further development of the legal regulation of the institution of third parties in the Middle Ages, the feature of which was the absence of special means of legal protection of the rights of third parties who did not participate in the case. At the same time, such third parties were granted the right to apply to general methods of protection of rights, freedoms or interests, on an equal footing with the parties to the process (V cent. – beginning of the XIX cent.);

3) legal regulation of the institution of third parties by the norms of the civil procedural legislation of Austria-Hungary and the Russian Empire, which was accompanied by the regulation of the legal status and the procedure for joining the case of the specified subjects of civil procedural legal relations (XIX cent. – 1963);

4) the development of the legal regulation of the institution of third parties in the norms of the Soviet civil procedural legislation, a feature of which was the legal regulation of the specifics of the participation of third parties in labor disputes (1963 – 2004).

In particular, the Civil Code of the Ukrainian SSR of 1963 established that in cases of reinstatement of illegally dismissed or transferred employees, the court may, on its own initiative, bring the official who ordered the dismissal or transfer to participate in the case as a third party on the defendant's side. Having established that the dismissal or transfer was carried out in clear violation of the law, the court in the same process must impose on the guilty official the obligation to compensate the state enterprise, institution, organization, collective farm, other cooperative organization, their association, other public organization for the damage, caused in connection with payment for the time of forced absenteeism or

for the time of performing lower-paid work, in the amount provided for by labor legislation;

5) legal regulation of the institution of third parties by the norms of modern civil procedural law, which is characterized by the legislative definition of a number of subjects who are potential acquirers of the civil procedural status of third parties who do not make independent claims in the categories of cases defined by law, as well as establishing the legal consequences of non-involvement in the case of such third parties (2004 – until now).

Вступ. Ухвалене судом рішення за результатами розгляду спору між позивачем і відповідачем може вплинути на правовий статус інших осіб, зачепити їх свободи чи інтереси, порушити їхні права або стати підставою для пред'явлення до них регресного позову. Щоби не допустити такого, у справах позовного провадження можуть брати участь треті особи – суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають у цивільну справу для захисту своїх суб'єктивних прав, свобод чи інтересів [1, с. 92].

Слід зазначити, що інститут третіх осіб у своєму розвитку пройшов довгий та непростий шлях. На кожному етапі свого становлення та подальшого розвитку, безумовно, були свої особливості. Але, як показує аналіз процесуального законодавства і цивільної процесуальної літератури, ці особливості знаходяться у прямій залежності від тієї економічної та політичної ситуації, котра складалась у державі в різні історичні періоди. Та виходячи із цього положення, неоднозначним був підхід до юридичного положення третіх осіб у цивільному судочинстві та визначенні самого поняття цього терміну [2, с. 163].

У межах цієї наукової розвідки ми проаналізуємо еволюцію правового регулювання інституту третіх осіб у цивільному процесі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зауважимо, правова регламентація інституту третіх осіб у цивільному судочинстві бере свій початок за часів римського приватного права.

Так, відомий дореволюційний правознавець Д. С. Флексор (1871–1936 рр.) у роботі «Скасування рішень за заявами третіх осіб, які не беруть участі у справі» детально дослідив становлення інституту третіх осіб у римському та середньовічному процесі і, зокрема, зазначив, що норми того періоду, присвячені цьому питанню, вирізняються вкрай вузьким змістом. Римський процес будувався на суто формальних засадах, в силу яких не тільки «*litis contestatio*», а й всі його наслідки фактично становили собою результат особистого договору сторін «*quasi-contractus*», який не допускав ніякого втручання у справу. На самому початку процесу можливе було приєднання третьої особи до позивача або відповідача, що отримало згодом назву «*litis consortium*» [3, с. 31].

Відповідно до одного із фундаментальних юридичних принципів римського права «*res iudicata jus facit solum inter partes*» – законна сила судових рішень поширювалася лише на осіб, які брали участь у справі, і тільки для них створювала обов'язкову правову норму. Водночас, третім особам надавалося право подачі самостійного позову, а також апеляційної скарги [4, с. 46].

Таким чином, можна стверджувати, що римському приватному праві інститут третіх осіб отримав первісне правове регулювання, яке знайшло прояв у можливості подання «умовною» третьою особою самостійного позову та апеляційної скарги у випадках, якщо судові рішення у справі порушувало їх права, свободи чи інтереси.

Наступним історичним етапом правового регулювання участі третіх осіб у процесуальних галузях права слід вважати середньовічний французький судовий процес. Загальновідомо, що істотний вплив на французьке судочинство здійснив римський цивільний процес. Тому інтереси та права третіх осіб так само не знаходили собі спеціальних засобів судового захисту [4, с. 46].

Подальша еволюція правового регулювання інституту третіх осіб супроводжувалася його правовою регламентацією у Статуті цивільного судочинства Російської імперії 1864 р. та Австрійському Кодексу цивільного судочинства 1895 р., які діяли в той час на українських землях.

Зокрема, на західноукраїнських землях наприкінці XIX – початку XX ст. діяв Австрійський Кодекс цивільного судочинства 1895 р., який, крім співучасті у позові (Відділення II Глави I Розділу I), передбачав участь у справі третіх осіб (Відділення III). Так, перша частина зазначеного Відділення була присвячена вступу третьої особи у справу в якості пособника однієї зі сторін. Відповідно до Параграфу 17 Австрійського Кодексу цивільного судочинства 1895 р. особа, правовий інтерес якої залежав від того, чи буде вирішено справу, що розглядається між іншими особами, на користь тієї чи іншої сторони, мала право вступити у справу в якості пособника належної сторони [4, с. 46].

Так, відповідно до 20 параграфу цього Кодексу, якщо юридична сила майбутнього судового

рішення щодо спірного правовідношення мала поширюватися також на відносини між третьою особою та супротивною стороною, то третій особі – пособнику – надавалися права, які мав позивач за цим позовом [4, с. 47].

Далі щодо правової регламентації інституту третіх осіб у Статуті цивільного судочинства Російської імперії 1864 р., під владою якої на той час перебувала інша частина України.

Слід зазначити, що на зміну середньовічним інститутам і принципам суду і процесу, що існували в Росії до 1864 р., прийшли демократичні принципи судочинства, змагальності й диспозитивності, усний і гласний характер процесу, двоінстанційність розгляду справ (у результаті реформи судова система поділялася на дві частини: місцеві суди – мировий суд, з'їзд мирових суддів; загальні суди – окружний суд, судова палата), а також можливості суду щодо управління процесом [5, с. 48].

Статут цивільного судочинства 1864 р., який закріпив таку модель цивільного судочинства, власне, став першим на вітчизняному правознавчому ґрунті значним проектом щодо європеїзації цивільного процесу, а також певною мірою – формально-юридичним джерелом, що передбачало єдність процесу [6, с. 106].

Показовими в плані аналізу Статуту цивільного судочинства 1864 р. є твердження щодо винятково еволюційного значення Судових статутів XIX ст. і необхідності їх подальшого наукового дослідження як основ і фундаменту сучасного цивільного процесуального законодавства [7, с. 105].

Зауважимо, що у Статуті цивільного судочинства Російської імперії 1864 р. містилося 14 статей, які були присвячені правовому регулюванню інституту третіх осіб у цивільному судочинстві. Зазначені правові норми регламентували процесуальний статус третіх осіб у цивільному процесі, визначали їх види, встановлювали процесуальний порядок вступу та залучення третіх осіб до участі у справі.

В радянський період інститут третіх осіб отримав законодавче закріплення у цивільному процесуальному законодавстві – ЦПК УРСР 1963 р., а зі здобуттям Україною незалежності – і в господарському та адміністративному судочинстві [8, с. 6].

Так, у ЦПК УРСР 1963 р. третіх осіб законодавцем було класифіковано на два види – тих, що заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, і тих, що такі вимоги не заявляють; визначено їх правовий статус та процесуальний порядок вступу у справу; виокремлено особливості участі третіх осіб у трудових спорах.

Зокрема, ст. 107 ЦПК УРСР 1963 р. встановлено, що треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, можуть вступити

в справу до постановлення судового рішення, подавши позов до однієї або до двох сторін. Вони користуються усіма правами і несуть усі обов'язки позивача.

Водночас, треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, можуть вступити в справу на стороні позивача або відповідача до постановлення судом рішення, якщо рішення в справі може вплинути на їх права або обов'язки щодо однієї з сторін. Вони можуть бути притягнуті до участі в справі також за клопотанням сторін, прокурора або з ініціативи суду (ч. 1 ст. 108 ЦПК УРСР 1963 р.).

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог, користуються процесуальними правами і несуть процесуальні обов'язки сторони, крім права на зміну підстави і предмета позову, збільшення чи зменшення розміру позовних вимог, а також на відмову від позову, визнання позову або укладення мирової угоди, вимоги виконання судового рішення, ухвали, постанови суду (ч. 2 ст. 108 ЦПК УРСР 1963 р.).

В заявах про притягнення третіх осіб і в заявах третіх осіб про вступ у справу на стороні позивача або відповідача слід точно зазначити, на яких підставах третіх осіб належить притягти або допустити до участі в справі (ч. 3 ст. 108 ЦПК УРСР 1963 р.).

Щодо особливостей участі третіх осіб у трудових спорах, то відповідно до ст. 109 ЦПК УРСР 1963 р. У справах про поновлення на роботі незаконно звільнених або переведених працівників суд може з власної ініціативи притягти до участі в справі як третю особу на стороні відповідача службову особу, за розпорядженням якої було проведено звільнення або перевід. Встановивши, що звільнення або перевід були проведені з явним порушенням законодавства, суд в тому ж процесі повинен покласти на винну службову особу обов'язок відшкодувати державному підприємству, установі, організації, колгоспу, іншій кооперативній організації, їх об'єднанню, іншій громадській організації шкоду, заподіяну в зв'язку з оплатою за час вимушеного прогулу або за час виконання нижчеоплачуваної роботи, у розмірі, передбаченому законодавством про працю.

Наступним етапом новелізації цивільного процесуального законодавства України у відповідному контексті стало прийняття 18 березня 2004 року нового ЦПК України, у якому було деталізовано процесуальний порядок залучення до участі у справі або вступу в справу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог (ст. 36), а також виключено норму, яка регламентувала особливості участі третіх осіб у трудових спорах.

Приблизно у цей же час інститут третіх осіб здобув законодавчу регламентацію у господар-

ському та адміністративному судочинстві: підставою для цього стало прийняття, відповідно, 06 листопада 1991 року ГПК України та 06 липня 2005 року КАС України.

03 жовтня 2017 р. Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким ЦПК України 2004 р. було викладено у новій редакції. У зв'язку із цим, певних змін у законодавчому регулюванні зазнав інститут третіх осіб у цивільному процесі.

Аналіз цивільного процесуального законодавства УРСР та незалежної України дає підстави стверджувати, що за цей час процесуальний статус третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору залишився майже без змін. Відповідні суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин наділяються всіма правами та обов'язками позивача та мають право вступити у відкрите провадження у справі з власної ініціативи.

Висновки. Таким чином, простеження еволюції правового регулювання інституту третіх осіб у цивільному процесуальному законодавстві України є підставою для висновку про те, що еволюція правового регулювання відповідного процесуального інституту послідовно охоплює наступні етапи:

1) зародження правового регулювання інституту третіх осіб у нормах римського приватного права, що характеризувалося правовою регла-

ментацією можливості подання третьою особою самостійного позову та апеляційної скарги у випадках, якщо судові рішення у справі порушувало її права, свободи чи інтереси (I ст. – V ст.);

2) подальший розвиток правового регулювання інституту третіх осіб в епоху середньовіччя, особливістю якого була відсутність спеціальних засобів судового захисту прав третіх осіб, які не брали участі у справі. Водночас, такі треті особи наділялися правом звернутися до загальних способів захисту прав, свобод чи інтересів, нарівні зі сторонами процесу (V ст. – початок XIX ст.);

3) правове регулювання інституту третіх осіб нормами цивільного процесуального законодавства Австро-Угорщини та Російської імперії, яке супроводжувалося регламентацією правового статусу та порядку вступу у справу зазначених суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин (XIX ст. – 1963 р.);

4) розвиток правового регулювання інституту третіх осіб у нормах радянського цивільного процесуального законодавства, особливістю якого стала правова регламентація специфіки участі третіх осіб у трудових спорах (1963 р. – 2004 р.);

5) правове регулювання інституту третіх осіб нормами сучасного цивільного процесуального права, що характеризується законодавчим визначенням низки суб'єктів, які є потенційними набувачами цивільного процесуального статусу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог у визначених законом категоріях справ, а також встановленням правових наслідків незалучення у справу таких третіх осіб (2004 р. – до теперішнього часу).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: моногр. К. Атіка, 2011. 420 с.
2. Цал-Цалко Ю. Ю. Особливості інституту третіх осіб у цивільному процесі. Правова держава. 2016. № 21. С. 163–169.
3. Mousourakis G. Fundamentals of Roman Private Law. 2012. Springer. 379 p.
4. Кузьменко А. І. Становлення і розвиток інституту третіх осіб у процесуальних галузях права. Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України. 2015. № 5. С. 44–51.
5. Колмаков Н.М. Записка о судебной реформе в западном крае вообще и в частности в Киевской губернии. К.: Типография М.П. Фрица, 1872. 33 с.
6. Щербина П.Ф. Судебная реформа 1864 года на Правобережной Украине. Львов: «Вища школа», 1974. 190 с.
7. Савуляк Р. Судові органи Російської імперії на Україні за реформою 1894 року. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2004. Вип. 39. С. 122–126.
8. Кузьменко А. І. Треті особи в адміністративному процесі. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юридич. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Національний університет біоресурсів і природокористування України. К., 2017. 20 с.

REFERENCES

1. Bychkova S. S. (2011) Tsyvilnyi protsesualnyi pravovy status osib, yaki berut uchast u spravakh pozovnoho provadzhennia [Civil procedural legal status of persons participating in lawsuit proceedings]. Kiev.: Atika, 2011 (in Ukrainian)

2. Tsal-Tsalko YU. YU. (2016) Osoblyvosti instytutu tretikh osib u tsyvil'nomu protsesi [Peculiarities of the institution of third parties in civil proceedings] *Pravova derzhava*. 2016. № 21. P. 163–169 (in Ukrainian)
3. Mousourakis G. (2012) *Fundamentals of Roman Private Law*. Springer. 2012. (in English)
4. Kuzmenko A. I. (2015) Stanovlennia i rozvytok instytutu tretikh osib u protseusalnykh haluziakh prava [Formation and development of the institute of third parties in the procedural branches of law] *Naukovi zapysky instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2015. № 5. P. 44–51. (in Ukrainian)
5. Kolmakov N. M. (1872) Zapyska o sudebnoi reforme v zapadnom Krae voobshche y v chastnosty v Kyevskei hubernyy [Note on judicial reform in the western region in general and in Kiev province in particular]. K.: Typohrafiia M. P. Frytsa. (in Russian)
6. Shcherbyna P. F. (1974) Sudebnaia reforma 1864 hoda na Pravoberezhnoi Ukrainy [Judicial reform of 1864 in Right Bank Ukraine]. Lvov: «Vyscha shkola», 1974. (in Russian)
7. Savuliak R. (2004) Sudovi orhany Rosiiskoi imperii na Ukraini za reformoiu 1894 roku [Judicial bodies of the Russian Empire in Ukraine according to the reform of 1894]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia yurydychna*. 2004. Vyp. 39. P. 122–126. (in Ukrainian)
8. Kuzmenko A. I. (2017) Treti osoby v administratyvnomu protsesi [Third parties in the administrative process]. avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kandydata yurydych. nauk: 12.00.07 «Administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiine pravo». Natsionalnyi universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. K., 2017. (in Ukrainian)

РОЗДІЛ III. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.6; 616.9

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2023-2-03>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ХІМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ: МЕДИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Антонюк У. В.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу
Івано-Франківський навчально-науковий юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»
вул. Максимовича, 13, Івано-Франківськ, Україна
orcid.org/0000-0002-3526-5223
antoniuk.ulyana@gmail.com

Антонюк Л. В.

асистент кафедри дитячих інфекційних хвороб
Івано-Франківський національний медичний університет
вул. Галицька, 2, Івано-Франківськ, Україна
orcid.org/0009-0006-0561-4732
antoniuk.luba@gmail.com

Ключові слова: хімічна безпека, екологічна безпека, права людини, гарантії прав людини, інфекційні хвороби, воєнний стан, військова агресія.

У межах даного дослідження проаналізовано медико-правові аспекти забезпечення хімічної безпеки України у контексті реалізації та гарантування основних прав та свобод людини і громадянина. Окрему увагу звернено на складнощі та перспективи забезпечення хімічної безпеки в Україні в умовах введеного воєнного стану у зв'язку з військовою агресією росії. Констатовано, що за сучасних умов в Україні, в умовах воєнного стану та військової агресії росії, питання щодо забезпечення хімічної та інфекційної безпеки мають нагальне та надзвичайно важливе значення не лише в контексті здійснення та реалізації основних прав та свобод людини і громадянина, а, передусім, для збереження життя, здоров'я людей, середовища їх існування, довкілля тощо. Тому необхідно акумулювати всі наявні ресурси (державні, економічні, екологічні, правові, управлінські, медичні тощо) задля ліквідації та нейтралізації всіх наявних загроз хімічній безпеці держави. Прийняття спеціального закону, в умовах воєнного стану, щодо забезпечення хімічної безпеки, безумовно, є позитивним та необхідним заходом. Даний Закон запроваджує європейські засади та стандарти забезпечення хімічної безпеки для захисту життя, здоров'я людей, а також навколишнього природного середовища. В умовах воєнного стану в Україні, даним Законом окреслено основні напрямки політики держави щодо запобігання терористичним актам з використанням хімічних речовин подвійного використання, розробка планів захисту цільових об'єктів, що важливо для екологічної безпеки в умовах, коли існує загроза тероризму або збройної агресії з боку росії. Оскільки дія Закону є відтермінованою у часі і пов'язана із скасуванням воєнного стану, сьогодні складно визначити усі його позитивні та негативні сторони. Також, цим нормативно-правовим

актом передбачено механізм доступу громадськості до екологічної інформації у сфері хімічної безпеки. Зокрема, йдеться про створення національної інформаційної системи управління хімічною безпекою, що є функціональним модулем загальнодержавної системи доступу до екологічної інформації. Впровадження національної інформаційної системи консолідує важливу інформацію щодо хімічної безпеки на рівні держави та покращить якість управління такою інформацією.

ENSURING CHEMICAL SAFETY IN UKRAINE: MEDICO-LEGAL ASPECTS

Antonyuk U. V.

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Civil and Economic Law and Process
Ivano-Frankivsk Educational and Scientific Law Institute
of the Odesa Law Academy National University
Maksymovicha str., 13, Ivano-Frankivsk, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3526-5223
antoniuk.ulyana@gmail.com*

Antonyuk L. V.

*Assistant at the Department of Children's Infectious Diseases
Ivano-Frankivsk National Medical University
Halytska str., 2, Ivano-Frankivsk, Ukraine
orcid.org/0009-0006-0561-4732
antoniuk.luba@gmail.com*

Key words: *chemical safety, ecological safety, human rights, guarantees of human rights, infectious diseases, martial law, military aggression.*

Within the scope of this study, the medical and legal aspects of ensuring chemical safety of Ukraine were analyzed in the context of the realization and guarantee of the basic rights and freedoms of a person and a citizen. Particular attention is paid to the difficulties and prospects of ensuring chemical safety in Ukraine under the conditions of martial law imposed in connection with russia's military aggression. It was established that under modern conditions in Ukraine, in the conditions of martial law and russia's military aggression, the issue of ensuring chemical and infectious safety is of urgent and extremely important importance not only in the context of the implementation and realization of the basic rights and freedoms of a person and citizen, but, first of all, for the preservation of life, health of people, their environment, environment, etc. Therefore, it is necessary to accumulate all available resources (state, economic, ecological, legal, administrative, medical, etc.) in order to eliminate and neutralize all existing threats to the chemical safety of the state. The adoption of a special law, in the conditions of martial law, regarding the provision of chemical safety is certainly a positive and necessary measure. This Law introduces European principles and standards for ensuring chemical safety for the protection of human life and health, as well as the natural environment. In the conditions of martial law in Ukraine, this Law outlines the main directions of the state policy regarding the prevention of terrorist acts with the use of dual-use chemicals, the development of plans for the protection of target objects, which is important for environmental security in conditions where there is a threat of terrorism or armed aggression from russia. Since

the effect of the Law is deferred in time and is related to the abolition of martial law, it is difficult today to determine all its positive and negative aspects. Also, this regulatory act provides a mechanism for public access to environmental information in the field of chemical safety. In particular, it is about the creation of a national information system for chemical safety management, which is a functional module of the national system of access to environmental information. Implementation of the national information system will consolidate important information on chemical safety at the state level and improve the quality of management of such information.

Вступ. На сучасному етапі розвитку суспільних відносин в Україні, в умовах воєнного стану, питання щодо забезпечення хімічної безпеки в Україні має надзвичайно важливе значення. Адже, від рівня гарантування хімічної безпеки залежить не лише здоров'я людей, їх подальше існування, але й збереження довкілля тощо. Правове регулювання відносин щодо поводження з хімічними речовинами в Україні до 2014 року здійснювалось застарілими підзаконними нормативно-правовими актами [1], які не відповідали європейським стандартам у галузі охорони довкілля. Через це, особливо небезпечні речовини, які вивозились з ринків інших країн, безконтрольно експортувались в Україну, а оцінка безпеки цих речовин здійснювалась лише щодо впливу на здоров'я людини, без урахування ризиків для навколишнього природного середовища. Більше того, спеціальна міжвідомча комісія з питань управління хімічною безпекою та поводження з хімічними речовинами була утворена лише у 2021 році як тимчасовий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України для сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади у сфері хімічної безпеки щодо мінімізації ризиків для населення і довкілля, які виникають під час виробництва, транспортування, зберігання, використання або утилізації хімічної продукції та речовин, вивчення та аналізу проблемних питань, пов'язаних з реалізацією державної політики у цій сфері [2]. І лише у грудні 2022 року, в умовах воєнного стану в Україні, було прийнято спеціальний Закон України «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією» [3], дію якого відтерміновано у часі скасування воєнного стану. Тому у сучасних умовах необхідно проаналізувати правовий механізм та систему заходів щодо забезпечення хімічної безпеки держави. **Метою даного дослідження** є аналіз медико-правових аспектів забезпечення хімічної безпеки в Україні в умовах військової агресії.

Виклад основного матеріалу. Важливою складовою законодавчих ініціатив в Україні, в умовах військової агресії російської федерації, стало прийняття Закону України «Про забезпечення хіміч-

ної безпеки та управління хімічною продукцією» № 2804-IX від 01 грудня 2022 року [3]. Даний Закон визначає правові, організаційні та економічні засади у сфері забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією, спрямовані на запобігання небезпечному впливу хімічної продукції на довкілля та здоров'я людини, встановлює вимоги до діяльності суб'єктів господарювання галузі хімічної промисловості, регулює відносини, що виникають у сфері забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією, з урахуванням міжнародних зобов'язань України [3].

Відповідно до ст. 1 цього Закону, хімічна безпека – це стан, за якого ризики для здоров'я людини та/або довкілля, які виникають під час виробництва, транспортування, зберігання, використання хімічної продукції, оброблення її відходів, включаючи ризики вчинення хімічних інцидентів, диверсій, терористичних актів, є мінімальними та контрольованими. Основними принципами державної політики у сфері забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією є: пріоритетність вимог хімічної безпеки, сталий розвиток та захист довкілля від негативного антропогенного впливу; гарантування мінімального ризику для життя та/або здоров'я людини і довкілля під час зберігання, виробництва та використання хімічних речовин або хімічної продукції; доступ до інформації про реалізацію державної політики у сфері забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією тощо. Тому даний Закон повинен стати важливою гарантією для забезпечення основних конституційних прав та свобод громадян, а саме: права кожного на чисте і безпечне для життя і здоров'я людини довкілля.

До речі, представники екологічно зацікавленої громадськості теж позитивно відзначають прийняття даного нормативно-правового акту. Зокрема, до основних його переваг відносять забезпечення належного державного контролю у сфері забезпечення хімічної безпеки, який проявляється у : створенні національної системи управління хімічними речовинами за європейським зразком; імплементації базових техніч-

них регламентів REACH та CLP, які ефективно функціонують у країнах Європейського Союзу; запровадження міжнародної класифікації небезпечних хімічних речовин; створенні єдиної бази даних небезпечних хімічних речовин; ефективного управління хімічною продукцією на ринку та можливістю прораховувати всі ризики і оцінювати загрози; створенні механізму обмежень та заборон для продукції, що містить канцерогени, мутагени, біоаккумулятивні та токсичні для довкілля речовини тощо; відкритті доступу громадян до інформації щодо рівня небезпеки речовин та хімічної продукції [4].

Представники Міжнародної благодійної організації «Екологія. Право. Людина» також підкреслюють нагальну необхідність прийняття Закону України «Про хімічну безпеку та управління хімічною продукцією» [5]. Зокрема, Закон про хімічну безпеку є рамковим законом, прийняття якого відповідало євроінтеграційним прагненням України, а хімічна безпека є, фактично, новою сферою регулювання для України, адже в країні склалася особлива система гігієнічної регламентації та реєстрації хімічних речовин, в основу якої були покладені небезпечні хімічні фактори (НФ), а не хімічні речовини як такі [5]. Даний Закон впроваджує важливі засади хімічної безпеки для захисту людей і довкілля.

Також, даним нормативно-правовим актом передбачено механізм реалізації такого важливого екологічного права громадян як право доступу громадськості до екологічної інформації у сфері хімічної безпеки, що, безумовно, є позитивною тенденцією. Зокрема, йдеться про створення національної інформаційної системи управління хімічною безпекою, що є функціональним модулем загальнодержавної системи доступу до екологічної інформації. Інформаційна система включає підсистеми звітності, адміністративних послуг, а також переліків та реєстрів. В рамках останньої передбачені такі важливі інформаційно-аналітичні системи, як Державний реєстр хімічних речовин, реєстр загроз хімічній безпеці та реєстр цільових об'єктів, що можуть стати ціллю терористичних актів з використанням хімічних речовин. Національна система є відкритою для доступу громадськості. Впровадження національної інформаційної системи консолідує важливу інформацію щодо хімічної безпеки на рівні держави та покращить якість управління такою інформацією.

Власне, введення в дію даного Закону є відтермінованим у часі до 18 місяців, у зв'язку з воєнним станом в Україні. Але, незважаючи на відтермінування, особливу значущість та нагальну потребу даний нормативно-правовий акт має саме у сучасних умовах, коли держава-агресор здійснила

в Україні підлив Каховської ГЕС [6, с. 515]. Так, після прориву дамби Каховської ГЕС Міністерство охорони здоров'я України одразу попередило про те, що у криницях та відкритих водоймах на півдні можуть опинитися небезпечні для здоров'я хімічні речовини, а також збудники інфекційних хвороб [7].

Руйнування окупантами греблі Каховської ГЕС призвело до катастрофічних наслідків, зокрема загибелі людей, тварин, мору риби на осушених ділянках, руйнування екосистем, забруднення джерел води і ґрунтів. І в зоні лиха постає низка епідемічних ризиків, найперші з яких – можливий спалах гострих кишкових та інших інфекційних захворювань через обмежений доступ до чистої води [8]. Масштабне підтоплення руйнує інфраструктуру та призводить до вимивання вигрібних ям, сміттєзвалищ, кладовищ, скотомогильників, де можуть зосереджуватися природні вогнища інфекційних захворювань. Вода, власне, є фактором поширення небезпечних збудників, а літня спека – каталізатором розмноження деяких із них. Окрім ботулізму, внаслідок затоплення існують ризики розповсюдження збудників таких інфекцій, як холера, сальмонельоз, гепатит А, черевний тиф, гелмінтози, сибірська виразка, лептоспіроз, шигельози тощо. Тобто переважно з фекально-оральним шляхом передачі. Водночас, щодо холери, то випадки захворювання на неї Міністерство охорони здоров'я України не відкидає, але наголошує, що вони швидше за все будуть поодинокими [8].

Також підлив дамби Каховської ГЕС безпосередньо впливає на функціонування Запорізької атомної електростанції, це є прямий індикатор того, що порушено систему безпеки одного з найбільших українських ядерних об'єктів, Запорізької атомної станції [9]. Тому загрози хімічній та інфекційній безпеці України сьогодні є більш, ніж очевидними, і потребують негайного реагування. До речі, Міністерством охорони здоров'я України було розроблено алгоритм дій у разі вибуху на Запорізькій атомній електростанції: 1) перебувати в укритті; 2) стежити за офіційними джерелами інформації; 3) знезаразити себе та помитись, якщо є така можливість; 4) одягнути чистий одяг; 5) забезпечити безпеку води та продуктів харчування [10].

У контексті згаданого вище Закону, слід вказати на те, що у відповідності з його ст. 22, до основних загроз хімічної безпеки в Україні належать, з-поміж іншого: наявність хімічної зброї, затопленої у Чорному морі за часів колишнього СРСР; наявність хімічних речовин, розміщених на території України без умов належного зберігання з часів колишнього СРСР; здійснення бойових дій на території України внаслідок збройної

агресії російської федерації [3]. Тому, на наше переконання, підрив дамби на Каховській ГЕС слід розглядати як пряму загрозу хімічній безпеці України, яка потребує як національного, так і міжнародного реагування та ліквідації усіх наявних та потенційних наслідків і ризиків.

Основними гарантіями забезпечення хімічної безпеки в Україні для громадян, сьогодні, є: забезпечення безпечних умов для життя та здоров'я під час управління хімічною продукцією протягом її життєвого циклу; одержання у встановленому порядку повної та достовірної інформації про небезпечні властивості хімічної продукції, що надається на ринку, та заходи щодо управління хімічною безпекою і мінімізації загроз хімічній безпеці та контролю ризиків; участь в обговоренні питань щодо розміщення об'єктів, на яких виробляється або зберігається хімічна продукція; відшкодування збитків, пов'язаних із загрозою життю, здоров'ю або майну внаслідок порушення вимог щодо забезпечення хімічної безпеки; внесення пропозицій щодо забезпечення хімічної безпеки та вжиття додаткових заходів для мінімізації загроз хімічній безпеці та контролю ризиків тощо.

Висновки. Таким чином, за сучасних умов в Україні, в умовах воєнного стану та військової агресії росії, питання щодо забезпечення хімічної та інфекційної безпеки мають нагальне та надзвичайно важливе значення не лише в контексті здійснення та реалізації основних прав та свобод людини і громадянина, а, передусім, для збереження життя, здоров'я людей, середовища їх існування, довкілля тощо. Тому необхідно акумулювати всі наявні ресурси (державні, економічні, екологічні, правові, управлінські, медичні тощо) задля ліквідації та нейтралізації всіх наявних загроз хімічній безпеці держави. Прийняття

спеціального закону, в умовах воєнного стану, щодо забезпечення хімічної безпеки, безумовно, є позитивним та необхідним заходом. Тим паче, що це перший закон, який було прийнято лише у 2022 році за всі роки незалежності України. Даний Закон запроваджує європейські засади та стандарти забезпечення хімічної безпеки для захисту життя, здоров'я людей, а також навколишнього природного середовища. В умовах воєнного стану в Україні, даним Законом окреслено основи політики щодо запобігання терористичним актам з використанням хімічних речовин подвійного використання, розробка планів захисту цільових об'єктів, що важливо для екологічної безпеки в умовах, коли існує загроза тероризму або збройної агресії з боку росії. Оскільки дія Закону є відтермінованою у часі і пов'язана із скасуванням воєнного стану, сьогодні складно визначити усі його позитивні та негативні сторони. Але сам факт прийняття цього спеціального Закону є першим та необхідним кроком на шляху до гарантування хімічної безпеки і управління хімічною продукцією. Також, цим нормативно-правовим актом передбачено механізм доступу громадськості до екологічної інформації у сфері хімічної безпеки, що, безумовно, є позитивною тенденцією. Зокрема, йдеться про створення національної інформаційної системи управління хімічною безпекою, що є функціональним модулем загальнодержавної системи доступу до екологічної інформації. Інформаційна система включає підсистеми звітності, адміністративних послуг, а також переліків та реєстрів хімічних речовин. Національна система є відкритою для доступу громадськості. Впровадження національної інформаційної системи консолідує важливу інформацію щодо хімічної безпеки на рівні держави та покращить якість управління такою інформацією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про затвердження Положення про гігієнічну регламентацію та державну реєстрацію небезпечних факторів і Порядку оплати робіт із проведення гігієнічної регламентації та державної реєстрації небезпечних факторів: постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 1995 року № 420 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/420-95-%D0%BF#Text>. (дата звернення 22 липня 2023 року).
2. Про утворення міжвідомчої комісії з питань управління хімічною безпекою та поведження з хімічними речовинами: постанова Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 року № 879 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/879-2021-%D0%BF#Text>. (дата звернення 22 липня 2023 року).
3. Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією: Закон України від 01 грудня 2022 року № 2804-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2804-20#Text>. (дата звернення 22 липня 2023 року).
4. Президент підписав євроінтеграційний закон про посилення хімічної безпеки в Україні. *Ecobusiness*. 28.12.2022. URL: <https://ecolog-ua.com/news/prezydent-pidpysav-yevrointegraciynuu-zakon-pro-posylennya-himichnoyi-bezpeky-v-ukrayini>. (дата звернення 22 липня 2023 року).
5. МБО «Екологія. Право. Людина»: інформація про найголовніші здобутки й «факани» в сфері державного управління в сфері охорони довкілля за серпень-жовтень 2022 року у форматі е-дайджесту. *Екоревізор*. 2022. № 9 (серпень-жовтень). URL: <http://epl.org.ua/announces/ekorevizor-9-serpen-zhovten-2022/>. (дата звернення 22 липня 2023 року).

6. Антонюк Л.В., Антонюк У.В. Хімічна безпека як гарантія прав людини в Україні. *Progressive research in the modern world. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference.* Boston, USA, 21-24.06.2023. Boston: BoScience Publisher, 2023. Pp. 514-518. URL: <https://sci-conf.com.ua/x-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-progressive-research-in-the-modern-world-22-24-06-2023-boston-ssha-arhiv/>. (дата звернення 22 липня 2023 року).
7. У МОЗ України попередили про мор риби та ризик зараження інфекціями після прориву Каховської ГЕС. *Слово і діло: аналітичний портал.* 2023. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/06/07/povyna/suspilstvo/moz-poperedyly-pro-mor-ryby-ta-ryzyk-zarazhennya-infekciyamu-pislya-proryvu-kahovskoyi-hes>. (дата звернення 22 липня 2023 року).
8. Які хвороби загрожують українцям після підриву Каховської ГЕС та як їх уникнути URL: <https://mind.ua/publications/20258612-yaki-hvorobi-zagrozhuut-ukrayincyam-cherez-pidriv-kahovskoyi-ges-ta-yak-yih-uniknuti>. (дата звернення 22 липня 2023 року).
9. Підрив Каховської ГЕС є підставою для санкцій проти російської атомної галузі: брифінг директорки Департаменту економічної дипломатії Міністерства закордонних справ України Олександри Василенко. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20230608-pidryv-kahovskoyi-ges-ye-pidstavoyu-dlya-sankcij-proty-rosijskoyi-atomnoyi-galuzi-mzs/>. (дата звернення 22 липня 2023 року).
10. Міністерство охорони здоров'я України нагадує: що робити у разі радіаційної аварії. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/moz-nagadue-scho-robiti-u-razi-radiacijnoi-avarii>. (дата звернення 22 липня 2023 року).

REFERENCES

1. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro hihienichnu rehlamentatsiiu ta derzhavnu reiestratsiiu nebezpechnykh faktoriv i Poriadku oplaty robiv iz provedennia hihienichnoi rehlamentatsii ta derzhavnoi reiestratsii nebezpechnykh faktoriv: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13 chervnia 1995 roku № 420 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/420-95-%D0%BF#Text>. (data zvernennia 22 lypnia 2023 roku).
2. Pro utvorennia mizhvidomchoi komisii z pytan upravlinnia khimichnoiu bezpekoiu ta povodzhennia z khimichnymy rehovynamy: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18 serpnia 2021 roku № 879 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/879-2021-%D0%BF#Text>. (data zvernennia 22 lypnia 2023 roku).
3. Pro zabezpechennia khimichnoi bezpeky ta upravlinnia khimichnoiu produktsiieiu: Zakon Ukrainy vid 01 hrudnia 2022 roku № 2804-IKh URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2804-20#Text>. (data zvernennia 22 lypnia 2023 roku).
4. Prezydent pidpysav yevrointegratsiinyi zakon pro posylennia khimichnoi bezpeky v Ukraini. Ecobuciness. 28.12.2022. URL: <https://ecolog-ua.com/news/prezydent-pidpysav-yevrointegratsiinyi-zakon-pro-posylennia-himichnoyi-bezpeky-v-ukrayini>. (data zvernennia 22 lypnia 2023 roku).
5. MBO «Ekolohiia. Pravo. Liudyna»: informatsiia pro naiholovnishu zdotutky u «fakapy» v sferi derzhavnoho upravlinnia v sferi okhorony dovkillia za serpen-zhovten 2022 roku u formati e-daidzhestu. Ekorevizor. 2022. № 9 (serpen-zhovten). URL: <http://epl.org.ua/announces/ekorevizor-9-serpen-zhovten-2022/>. (data zvernennia 22 lypnia 2023 roku).
6. Antoniuk L.V., Antoniuk U.V. Khimichna bezpeka yak harantiia prav liudyny v Ukraini. *Progressive research in the modern world. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference.* Boston, USA, 21-24.06.2023. Boston: BoScience Publisher, 2023. Pp. 514-518. URL: <https://sci-conf.com.ua/x-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-progressive-research-in-the-modern-world-22-24-06-2023-boston-ssha-arhiv/>. (data zvernennia 22 lypnia 2023 roku).
7. U MOZ Ukrainy poperedyly pro moryby ta ryzyk zarazhennia infektsiiami pislia proryvu Kakhovskoi HES. Slovo i dilo: analitychnyi portal. 2023. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/06/07/novyna/suspilstvo/moz-poperedyly-pro-mor-ryby-ta-ryzyk-zarazhennya-infekciyamu-pislya-proryvu-kahovskoyi-hes>. (data zvernennia 22 lypnia 2023 roku).
8. Yaki khvoroby zahrozhuut ukraintsiam pislia pidryvu Kakhovskoi HES ta yak yikh unyknyty URL: <https://mind.ua/publications/20258612-yaki-hvorobi-zagrozhuut-ukrayincyam-cherez-pidriv-kahovskoyi-ges-ta-yak-yih-uniknuti>. (data zvernennia 22 lypnia 2023 roku).
9. Pidryv Kakhovskoi HES ye pidstavoyu dlia sanktsii proty rosiiskoi atomnoi haluzi: bryfinh dyrektorky Departamentu ekonomichnoi dyplomatii Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy Oleksandry Vasilenko. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20230608-pidryv-kahovskoyi-ges-ye-pidstavoyu-dlya-sankcij-proty-rosijskoyi-atomnoyi-galuzi-mzs/>. (data zvernennia 22 lypnia 2023 roku).
10. Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy nahadue: shcho robyty u razi radiatsiinoi avarii. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/moz-nagadue-scho-robiti-u-razi-radiacijnoi-avarii>. (data zvernennia 22 lypnia 2023 roku).

РОЗДІЛ IV. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2023-2-04>

ВРЕГУЛЮВАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО В УМОВАХ ТИМЧАСОВОЇ ОКУПАЦІЇ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ)

Гулько К. О.*курсантка II курсу**факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції**Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ**просп. Гагаріна, 26, Дніпро, Україна**orcid.org/0009-0003-2040-8572**katagunko917@gmail.com***Тінін Д. Г.***майор поліції, старший викладач кафедри тактико спеціальної підготовки**Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ**просп. Гагаріна, 26, Дніпро, Україна**orcid.org/0000-0002-8593-1706**dimatidnepr13@gmail.com*

Ключові слова: *тимчасова окупація, захист прав, громадський порядок, військовий стан, поліцейський, протидія, правове становище.*

В лютому 2022 року російська федерація розпочала повномасштабне військове вторгнення на територію України. Ця небачена агресія привела до серйозної проблеми становлення нормативно-правового статусу поліцейських на тимчасово окупованих територіях.

Українське суспільство пишається багатьма прецедентами поведінки правоохоронців на території, яка на жаль тимчасово окупована. Це люди, які заслуговують на нагороди, а не на звільнення без їхнього відома, адже є чинники, які їм не підвладні. За час війни від вибухових та інших травм загинули понад дев'ять працівників поліції, а понад вісімдесят правоохоронців поранено [1]. Сьогоднішня війна показує, що країна-агресор не дотримується норм міжнародного права, що впливає зі зловживань традиціями і звичаями ведення війни. Насамперед, такі дії потрібно визначати як геноцид українського народу.

Для забезпечення точного розуміння "меж дозволеного" для осіб, що перебувають на різних сторонах конфлікту, важливим є визначення їх статусу. Хоча збройний конфлікт часто супроводжується масовим насиллям та іншими протиріччями між народами, державами та класами, це не означає безмежність або абсолютну свободу дій. Навіть у воєнний час існують прийняті звичаї, методи та засоби, які обмежуються міжнародним гуманітарним правом.

Таким чином, у контексті окупації України, проблема становлення правового статусу поліцейських стає важливим завданням для науковців та працівників поліції, які прагнуть забезпечити захист прав та інтересів українського населення в умовах окупації.

**REGULATION OF THE REGULATORY AND LEGAL STATUS OF THE POLICE
OFFICER UNDER THE CONDITIONS OF TEMPORARY OCCUPATION
(THEORETICAL ASPECT AND PROPOSALS FOR IMPROVEMENT)**

Hunko K. O.

*2nd year Cadet of the Faculty of Specialist Training for Criminal Police Units
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
Gagarina Ave., 26, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0009-0003-2040-8572
katagunko917@gmail.com*

Tinin D. H.

*Police Major,
Senior Lecturer at the Department of Tactics of Special Training
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
Gagarina Ave., 26, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8593-1706
dimatidnepr13@gmail.com*

Key words: *temporary occupation, protection of rights, public order, martial law, police, resistance, legal status.*

In February 2022, the Russian Federation launched a full-scale military invasion of the territory of Ukraine. This unprecedented aggression led to a serious problem of establishing the legal status of police officers in the temporarily occupied territories.

In today's conditions, when Ukraine is fighting for its independence and directing great efforts to counter the occupying forces, the problem of the legal status of police officers in the temporarily occupied territories becomes especially important. This issue emphasizes the need to ensure the protection of the lives, rights and interests of Ukrainian citizens in the context of police activities under such conditions. In view of the full-scale war going on in our country, this becomes one of the most pressing and urgent problems.

Ukrainian society is proud of many precedents of the behavior of law enforcement officers in the territory, which, unfortunately, is temporarily occupied. These are people who deserve to be rewarded, not dismissed without their knowledge, because there are factors beyond their control. During the war, more than nine police officers died from explosives and other injuries, and more than eighty law enforcement officers were injured [1]. Today's war shows that the aggressor country does not comply with the norms of international law, which results from the abuse of traditions and customs of warfare. First of all, such actions should be defined as genocide of the Ukrainian people.

In order to ensure an accurate understanding of the "limits of what is permissible" for persons on different sides of the conflict, it is important to determine their status. Although armed conflict is often accompanied by mass violence and other contradictions between peoples, states and classes, this does not imply limitlessness or absolute freedom of action. Even in wartime, there are accepted customs, methods and means that are limited by international humanitarian law.

Thus, in the context of the occupation of Ukraine, the problem of establishing the legal status of police officers becomes an important task for scientists and police officers who seek to ensure the protection of the rights and interests of the Ukrainian population under the conditions of occupation.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В сучасних умовах, коли Україна бореться за свою незалежність і спрямовує великі зусилля на протидію окупаційним силам, особливо важливою стає проблема правового становища поліцейських на тимчасово окупованих територіях. Це питання наголошує на необхідності забезпечення захисту життя, прав та інтересів громадян України в контексті здійснення поліцейської діяльності за таких умов. Зважаючи на повномасштабну війну, яка триває в нашій країні, це стає однією з найактуальніших та нагальних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Після аналізу та дослідження даної ситуації виникли спірні питання щодо притягнення поліцейських до кримінальної відповідальності на підставі ст. 111 Кримінального кодексу України (ККУ), лише через те, що вони продовжують виконувати свої обов'язки та повноваження, які спрямовані на благоустрій, підтримку національної безпеки та допомогу громадянам, не може вважатися вірною та законною підставою.

Дана проблематика на території України виникла з 2014 року, тобто з початку військових дій з боку російської федерації по відношенню до території нашої держави. На сьогоднішній день велика увага вирішенню цього питання приділяється науковцями, а саме: Коваленко Є.Б., Хавронюк М.І., Кравчук О.О., Бондаренко М.С., Сенаторова О.В., Колесник С.П., Тінін Д.Г., Гунько К.О. та ін.

Постановка завдання. Акцентувати в статті увагу на сучасній проблематиці врегулювання службово-бойової та службово-оперативної діяльності поліцейського в умовах його перебування на тимчасово окупованій території. Провести аналіз національних та міжнародних законодавчих норм щодо врегулювання законності діяльності поліцейського в умовах не виходу з тимчасово окупованої території.

Виклад основного матеріалу. Існує безліч ситуацій, коли поліцейські декілька разів намагалися виїхати з окупованої території. Як приклад, правоохоронець вдався до обману окупантів, приїхав до блокпосту, взяв собі жінку з дитиною, купив дешеву машину. Сказав окупантам, що підвезе жінку тільки до дамби. Його пропустили та не думали, що він залишить машину. Він кинув машину на тимчасово окупованій території та перейшов на підконтрольну територію України.

Поліцейські, які не мали змоги виїхати з окупованої території, де у нього батьки з інвалідністю, він зрадник чи ні? Ні, він не буде зрадником. Адже, зрадник – це той, хто вчиняє активні дії та свідомо допомагає окупантам. Якщо поліцей-

ський під час тимчасової окупації території, на якій він перебував, перевдягнувся у цивільний одяг та сховав свою зброю, не вчиняв жодних активних дій щодо співробітництва з окупантами, він не буде зрадником.

Насамперед, при виникненні важких життєвих ситуацій у правоохоронця не діє страх перед керівництвом чи звільнення з лав Національної поліції, неважливими стають проблеми втрати заробітної плати, соціальні стереотипи, такі як «що скажуть люди», амбіції, політика. І кожен має право обирати, що саме йому робити в таких життєвих обставинах: брати до рук зброю та захищати свою Батьківщину, виїжджати за кордон, допомагати тим, хто цього потребує, залишатися на місці та продовжити виконувати свою роботу, тощо.

Згідно наукових принципів, поліція працюючи на окупованих територіях має виконувати свої обов'язки, спрямовані на забезпечення порядку, захист прав людини та боротьбу зі злочинністю. Це включає виявлення та припинення протиправних дій, таких як злочини, торгівля наркотиками, контрабанда та незаконне переміщення культурних цінностей.

Однак, поліцейські на окупованих територіях не мають можливості діяти в рамках діючого законодавства та самостійно. В такому випадку вони повинні співпрацювати з місцевою владою та іншими правоохоронними органами, які залишилися на підконтрольній території, але фізично дістатись до них неможливо. Таким чином, для фіксації злочинів або посягань на їх вчинення важливо встановлювати контакти з місцевим населенням, забезпечувати його захист від примусових дій окупантів [2].

Окупанти здійснюють безліч порушень прав людини, таких як примусове виселення, насильницьке зникнення, позбавлення волі, побої, затримання без підстав, насильство та інші. Поліцейські повинні докладати максимум зусиль для захисту громадян від цих порушень. В такому випадку умови розмежування діяльності поліцейських на окупованій території повинні бути визначені відповідними законами та нормативно-правовими актами.

У контексті регулювання нормативно-правового статусу поліцейських на окупованих територіях, стикаємося з важливою етичною дилемою, що полягає в питанні співпраці з окупантами або відмові від такої співпраці. Ця проблема виходить за рамки звичайного діловодства і проливає світло на моральний характер та відданість поліцейських своїй країні.

На території України було прийнято законопроект № 2108-ІХ, який встановлює кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність згідно зі статтею 111-1 Кримінального кодексу

України (далі – ККУ). Злочини, передбачені цією статтею, вважаються добровільними, що означає те, що громадянин самостійно приймає рішення про співпрацю з країною-агресором на шкоду України [3].

Аналізуючи опубліковані матеріали в ЗМІ та виступи відповідних осіб, можна відзначити, що деякі посадові особи, що залишилися на тимчасово окупованих територіях для виконання своїх прямих функцій, можуть бути оголошені колаборантами. Однак, необхідно враховувати, що введена ст. 111-1 ККУ переважно стосується відповідальності за роботу у незаконних органах влади, що створені на тимчасово окупованих територіях.

Тому, якщо особа займала певну посаду в органах влади, які були утворені згідно з законодавством України перед окупацією і не вчиняла дій, що підпадають під ст. 111-1 ККУ, то вона не може вважатися колаборантом. Однак, виникає практичне питання щодо правозастосування – як визначити межі здійснення функцій, передбачених законодавством України, та співпраці з агресорами або окупантами?

Для вирішення цього питання доцільно звернутися до норм міжнародного гуманітарного права, включаючи Конвенцію про захист цивільного населення під час війни. Ці норми можуть служити основою для визначення обов'язків та відповідальності посадових осіб на окупованих територіях.

Кримінальне законодавство окупованої території залишається чинним, за винятком випадків, коли окупаційна держава скасовує або призупиняє його дію, якщо воно становить загрозу безпеці держави-окупанта або перешкоджає виконанню Конвенції. Аналіз Женевської Конвенції підтверджує необхідність збереження органів влади на окупованій території для забезпечення життєдіяльності населення на тимчасово окупованій території.

Відповідно, поліцейські повинні виконувати свої функції не вчиняючи дії, які визначені в ст.111-1 ККУ. Окрім цього, більша частина поліцейських на своїх посадах мають громадський та особистий авторитет, тому люди в подальшому повинні будуть звертатись за допомогою до них [4].

Умови окупації є складними для забезпечення правопорядку та захисту прав і свобод громадян. Компетенція поліцейських в таких умовах потребує спеціального врегулювання, оскільки їхні можливості та повноваження можуть бути обмежені.

Висновок полягає в тому, що в період воєнного стану необхідно забезпечувати збереження правового зв'язку громадян України на тимчасово

окупованих територіях з Україною, а також продовжувати здійснення контролю над публічною безпекою та порядком на цих територіях відповідно до Конституції та інших законів України [5].

Погоджуючись з думкою Колесника С. П., можна стверджувати, що працівники Національної поліції України, що діють на тимчасово окупованих територіях під час воєнного стану, повинні швидко адаптуватись до нових умов та здобувати навички, які не є типовими для правоохоронних підрозділів. Це вимагає від поліцейських обережності, відповідальності та швидкої адаптації до нового режиму служби, характерного для воєнного часу [6].

Важливо зауважити, що введення воєнного стану призводить до встановлення спеціального правового режиму, який передбачає посилення повноважень відповідних органів державної влади з метою забезпечення національної безпеки та запобігання збройній агресії. У такому контексті можуть бути тимчасово обмежені конституційні права та свободи людини і громадянина, що є необхідним заходом для запобігання загрози.

Досить важливим являється той факт, що відповідно до ч. 1 ст. 39 ККУ, не є кримінальним правопорушенням нанесення шкоди правоохоронюваним інтересам у випадку крайньої необхідності, тобто для відвернення небезпеки, що загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не допустили перевищення меж крайньої необхідності [4].

Слід звернути увагу, що поліцейські, які залишилися на території свого обслуговування, а саме на окупованих територіях та продовжують виконувати свої прямі обов'язки, зможуть завдати шкоди інтересам держави, особливо в контексті іміджу та пропаганди ворога. Але ж, в першу чергу до повноважень поліції належать:

- виявляти причини та умови, що можуть сприяти вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень та вживає відповідно до меж своєї компетенції заходів для їх усунення чи припинення;

- вживати всі можливі заходи, які спрямовані на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли через вчинення кримінального, адміністративного правопорушення;

- вживати заходів для надання невідкладної, зокрема домедичної і медичної допомоги особам, що постраждали через кримінальні чи адміністративні правопорушення, нещасних випадків, а також людям, що опинилися в ситуації, яка є небезпечною для їхнього життя чи здоров'я [7].

Під час дослідження питання про визначення повноважень поліцейських на національному та міжнародному рівнях, ми приходимо до висновку, що ця проблема майже не врегульована. Це пояснюється можливістю присутності правоохоронців з однієї зі сторін конфлікту на тимчасово окупованій території. Однак, якщо на таких територіях відсутня правоохоронна структура, це призводить до зростання злочинності та мародерства.

На нашу думку, національне законодавство повинно визначити компетенцію поліцейських в умовах тимчасової окупації, а також встановити механізми контролю за їхньою діяльністю. Важливо, щоб у законодавстві були передбачені достатні повноваження для поліції, що дозволяло б їм ефективно виконувати свої функції, а також забезпечувались механізми захисту прав громадян у умовах окупації.

Але, для формування національного законодавства потрібно досягти погодження іншими учасниками світової спільноти, в якому на тимчасово окупованій території будуть працювати правоохоронні органи діючої влади до моменту вирішення військового конфлікту. Така тенденція зможе забезпечити неутручання військових країни-агресора у життя цивільного населення в умовах населених пунктів, а отже військові дії виведе на відкриту ділянку.

Отже, визначення кримінальної відповідальності повинно базуватися на доказах, що поліцейський свідомо та умисно сприяв окупаційним силам, використовуючи наявні ресурси для незаконних дій.

Проблема визначення компетенції поліції в умовах окупації на міжнародному рівні дійсно є складною та актуальною в контексті міжнародної безпеки. Окупація територій порушує права людини і може призвести до зниження рівня безпеки у регіоні. Тому важливо розглянути питання врегулювання компетенції поліції в умовах окупації на міжнародному рівні.

Міжнародне право передбачає ряд документів та механізмів, які регулюють діяльність поліції в контексті окупації територій. Основними міжнародними документами, що визначають компетенцію поліції у таких умовах, є Женевські конвенції 1949 року про захист жертв війни та їх Додатковий протокол, а також Гаазькі конвенції 1907 року про закони та звичаї війни на суходолі. Ці документи містять правила та процедури для діяльності поліції, спрямованої на забезпечення порядку та безпеки на окупованій території.

У міжнародному праві також існують інші інструменти та договори, які можуть впливати на компетенцію поліції під час окупації, такі як Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод.

В ч. 1 розділу «С» Декларації [8] є не чітке окреслення кола повноважень поліцейського в умовах окупації: «виконувати свої завдання по захисту громадян та власності під час війни та ворожої окупації в інтересах цивільного населення». Однак, дослідивши міжнародно-правові акти чіткого переліку кола його повноважень конкретно не вказано. Відсутність чіткого визначення можна роз'яснити індивідуальністю національного законодавства країн світу, які ратифікували вказані вище Резолюції.

Дослідивши зміст ст. 75 «Основні гарантії» Додаткового протоколу 1 [9] повторно відзначаємо чітко окреслений перелік злочинів, які зобов'язані припинятись на тимчасово окупованій території.

Варто зазначити, що згідно з міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом про права людини, поліція в умовах окупації повинна забезпечувати безпеку та порядок, а також захищати права та інтереси місцевого населення. Проте, вона не має права втручатися в політичну діяльність та переслідувати громадян за їх політичні переконання.

За словами автора, в Угоді Женева IV стосовно захисту осіб, що не беруть участі в бойових діях (1949 р.), а також у Додатковому протоколі II до Угоди Женева про захист жертв конфліктів збройними силами (1977 р.) [9], закріплені правила, які повинна дотримуватися поліція в умовах окупації. Автор зазначає, що ці правила передбачають виключно цивільне управління територією, повагу до місцевого населення та його прав, а також заборону на використання насильства, крім випадків, коли воно є необхідним для забезпечення безпеки.

Через це конкретних повноважень поліції під час збройного конфлікту на міжнародному рівні не існує. Адже, відповідно до діючих актів правоохоронці на окупованій території не є зрадниками лише в тому випадку коли добровільно склали зброю та зняли форму. Та при цьому, вони не мають права виконувати свої функції на тимчасово окупованих територіях, а саме затримувати осіб, що могли посягати на життя інших, зупиняти мародерів та окупантів, які можуть цинічно чи жорстоко поводитися стосовно населення [10].

На нашу думку, у сучасному світі укладено достатню кількість міжнародно-правових актів, що направлені на захист людей як у мирний час, так і під час введення воєнного часу. Але, на жаль, ця кодифікація не призводить до захищеності поліцейських на окупованих територіях та не забезпечує у повному обсязі захисту їх прав від свавілля. Ці негативні дії яскраво ілюструються на прикладі русько-української війни у XXI столітті, коли війна заборонена та звичай не кодифіковані [11].

Отже, визначаючи межі настання відповідальності поліцейських, які не виконали наказ про вихід з оточення або не вийшли з окупації з різних причин, потрібно зазначити, що в разі настання такого випадку потрібно вперш за все визначити причини, які обумовили неможливість виконання наказу, а також наслідки діяльності поліцейського за умови його перебування на тимчасово окупованій території до виходу на підконтрольну територію [12, с. 206].

На сьогоднішній день існують невирішені питання, пов'язані як з матеріальними проблемами, так і з невизначеністю статусу поліції. Однак, існують рішення, які можуть сприяти покращенню роботи поліцейських і забезпечити більшу стабільність та ефективність [13].

Висновки. Після початку російської агресії в 2014 році, Україна опинилася в самому епіцентрі війни. Ця війна, яка почалася на критичному етапі будівництва державності, стала великим випробуванням для всієї країни та кожного окремого громадянина. У ситуації несподіваної зради та агресії стало очевидним, що багато соціальних сфер суспільства незалежної України є вразливими. Варто наголосити що робота Національної поліції на тимчасово окупованих територіях вагомо відрізняється від роботи у мирний час, адже поліцейські повинні бути обачливими і відповідальними, так як їхні дії не повинні допомагати ворогу вести війну [14].

Також постає питання про розробку додаткових методів навчання враховуючи специфіку воєнного стану та особливості роботи відповід-

них підрозділів на окупованих та деокупованих територіях [15].

На сьогоднішній день існує нагальна потреба законодавчо закріпити повноваження поліцейських, що продовжують виконувати свої обов'язки на тимчасово окупованих територіях та перебувають на захисті інтересів та майна українського населення.

Також, після деокупації таких територій виникне проблема надання оцінки діям цих поліцейських, які виконували свої повноваження в умовах окупації, а також перевірки такої діяльності на наявність ознак колабораціонізму. Найбільш вдалим рішенням в такій ситуації завжди є приведення національного законодавства до норм та стандартів міжнародного права.

Це обумовлюється закріпленням певних норм для захисту цивільного населення на тимчасово окупованих територіях, яке навіть в таких умовах повинно бути захищене від злочинних посягань.

Кожна війна рано чи пізно закінчується, не буде виключенням й ця війна. Так, здобути перемогу в умовах відсутності чітко визначеного поля бою, підступних несподіваних агресивних дій, брудних технологій впливу на свідомість людей, – дуже важко. Але чим дорожча перемога, тим вона цінніша! Україна вже дуже дорого сплатила в цій війні, тому шлях в неї тільки один – перемогти! Об'єднання всіх зусиль на державному рівні, допомога світовій спільноті, успіхи України в протидії кіберзлочинності, ідеологічна єдність населення України дає нам підстави вірити національному гаслу: «Ще нам, браття українці, посміхнеться доля!»

ЛІТЕРАТУРА

1. Усі поліцейські, які залишилися на окупованих територіях України, визнані зрадниками. Інформаційне агентство ASPI. 25.07.2022. URL: <https://aspi.com.ua/news/podii/usi-policeyski-yaki-zalishilisya-na-okupovanih-teritoriyakh-ukraini-viznani-zradnikami#gsc.tab=0>
2. Коваленко Є.Б. Міжнародне гуманітарне право: Підручник. К.: Видавничий дім "Ін Юре", 2019. С. 247-248.
3. Хавронюк М.І. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни: двадцять запитань та відповідей. ЦППР: центр політико-правових реформ, Pravo.org.ua. 2022. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kryminalna-vidpovidalnist-za-porushennya-zakoniv-ta-zvychayiv-vijny-dvadtysyat-zapytan-ta-vidpovidej/>
4. Кравчук О.О., Бондаренко М.С. Колаборційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК. Юридичний науковий електронний журнал. № 3/2022. с. 198-204. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-3/45> URL: http://lsey.org.ua/3_2022/45.pdf
5. Сенаторова О.В. Права людини і збройні конфлікти: Навчальний посібник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. м. Київ, 2018. 208 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_cory.pdf
6. Колесник С.П. Питання забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку підрозділами національної поліції України в зоні проведення Операції Об'єднаних Сил. Проблеми становлення правової демократичної держави. Південноукраїнський правничий часопис, № 3, 2019. С. 12 – 15. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.3-3> URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/3/5.pdf>http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73909

7. Повноваження поліції. Стаття 23. Основні повноваження поліції. URL: <https://police.kiev.ua/kodeksi-ta-zakoni/pro-natsionalnu-politsiyu/97-4-rovnovazhennya-politsiji>
8. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України № 1207-VII від 15.04.2014. Офіційний сайт ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
9. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
10. Декларація про поліцію: прийнято Резолюцією № 690 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи від 08.05.1979 року в м. Страсбурзі. URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/zakonodavstvo-fundamentalne/rezolyutsiya-690-1979-parlamentskoj-assamblei--15618.html>
11. Гунько К.О., Тінін Д.Г. Особливості врегулювання компетенції поліцейського в умовах тимчасової окупації на національному рівні. Матеріали конференцій МЦНД, (16.12.2022; Вінниця, Україна), с. 119–121. URL: <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/364>
12. Тінін Д.Г. Статус українського поліцейського в умовах воєнного стану у випадку невиконання наказу про вихід з оточення або окупації (теоретичний аспект). Правовий часопис Донбасу. Випуск № 4(81) 2022. Частина 1. Донецький державний університет внутрішніх справ, 2022. – 214 с., с. 204-208. DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-1-204-208> . <https://ljd.dnuvs.ukr.edu.com/wp-content/uploads/2023/03/38.pdf>
13. Тінін Д. Удосконалення умов праці поліцейського в умовах сьогодення. The 15 th International scientific and practical conference “Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects”(August 14-16, 2022) MDPC Publishing, Berlin, Germany. 2022. 426 p. <https://reposit.uni-sport.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/4356/MODERN-SCIENTIFIC-RESEARCH-ACHIEVEMENTS-INNOVATIONS...-14-16.08.22%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0%20301.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=410>.
14. Гунько , К., & Тінін , Д. Г. (2022). КОЛО ПОВНОВАЖЕНЬ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО В УМОВАХ ТИМЧАСОВОЇ ОКУПАЦІЇ. *Матеріали конференцій МЦНД*, (16.12.2022; Вінниця, Україна), 106–107. вилучено із <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/363>
15. Тимофеев , В., & Тінін , Д. Г. (2023). ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДЛЯ РОБОТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА РЕАЛІЇ. *Матеріали конференцій МЦНД*, (23.06.2023; Полтава, Україна), 123–125. вилучено із <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/633>

REFERENCES

1. All policemen who remained in the occupied territories of Ukraine are recognized as traitors [Usi politseys'ki, yaki zalyshylysia na okupovanykh terytoriyakh Ukrayiny, vyznani zradnykamy]. Information agency ASPI. 25.07.2022. URL: <https://aspi.com.ua/news/podii/usi-policeyski-yaki-zalishilisya-na-okupovanykh-teritoriyakh-ukraini-viznani-zradnikami#gsc.tab=0> (in Ukrainian)
2. Kovalenko, E.B. (2019) International humanitarian law: Textbook. K.: "In Yure" Publishing House [Mizhnarodne humanitarne pravo: Pidruchnyk. K.: Vydavnychy dim "In Yure"], 2019. p. 247-248. (in Ukrainian)
3. Havronyuk, M.I. (2022) Criminal liability for violations of the laws and customs of war: twenty questions and answers [Kryminal'na vidpovidal'nist' za porushennya zakoniv ta zvychayiv viyny: dvadtsyat' zapytan' ta vidpovidej]. CPPR: center of political and legal reforms, Pravo.org.ua. 2022. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kryminalna-vidpovidalnist-za-porushennya-zakoniv-ta-zvychayiv-viyny-dvadtsyat-zapytan-ta-vidpovidej/> (in Ukrainian)
4. Kravchuk, O.O. & Bondarenko, M.S. (2022) Collaborative activity: a scientific and practical commentary on the new Article 111-1 of the Criminal Code. Legal scientific electronic journal [Kolabortsyina diyal'nist': naukovo-praktychnyy komentar do novoyi statti 111-1 KK. Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal]. № 3/2022. p. 198-204. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-3/45> URL: http://lsej.org.ua/3_2022/45.pdf (in Ukrainian)
5. Senatorova, O.V. (2018) Human rights and armed conflicts: Study guide for students of legal higher educational institutions [Prava lyudyny i zbrojni konflikty: Navchal'nyy posibnyk dlya studentiv yurydychnykh vyshchyykh navchal'nykh zakladiv]. m. Kyiv, 2018. 208 p. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf (in Ukrainian)
6. Kolesnyk, S.P. (2019) The issue of ensuring the protection of human rights and freedoms, combating crime, maintaining public safety and order by units of the National Police of Ukraine in the area of the Joint Forces

- Operation. Problems of establishing a legal democratic state. South Ukrainian legal journal [Pytannya zabezpechennya okhorony prav i svobod lyudyny, protydyi zlochynnosti, pidtrymannya publichnoyi bezpeky ta porядku pidrozdilamy natsional'noyi politysiyi Ukrayiny v zoni provedennya Operatsiyi Ob'yednanykh Syl. Problemy stanovlennya pravovoyi demokratychnoyi derzhavy. Pivdenoukrayins'kyi pravnychyy chasopys], № 3, 2019. p. 12 – 15. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.3-3> URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/3/5.pdf> http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73909 (in Ukrainian)
7. Powers of the police. Article 23. Basic powers of the police. URL: <https://police.kiev.ua/kodeksi-ta-zakoni/pro-natsionalnu-politsiyu/97-4-povnovazhennya-politsiji> (in Ukrainian)
 8. On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine: Law of Ukraine No. 1207-VII of April 15, 2014 [Pro zabezpechennya prav i svobod hromadyan ta pravovyy rezhym na tymchasovo okupovaniy terytoriyi Ukrayiny: Zakon Ukrayiny № 1207-VII vid 15.04.2014.]. Official website of the VRU. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (in Ukrainian)
 9. Additional Protocol to the Geneva Conventions of August 12, 1949, relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), dated June 8, 1977 [Dodatkovyy protokol do Zhenev'skykh konventsiy vid 12 serpnya 1949 roku, shcho stosuyet'sya zakhystu zhertv mizhnarodnykh zbroynykh konfliktiv (Protokol I), vid 8 chervnya 1977 roku.]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (in Ukrainian)
 10. Declaration on the police: adopted by Resolution No. 690 (1979) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe dated May 8, 1979 in Strasbourg [Deklaratsiya pro politysiyu: pryynyato Rezolyutsiyeyu № 690 (1979) Parlament-s'koyi asambleyi Rady Yevropy vid 08.05.1979 roku v m. Strasburzi.]. URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/zakonodavstvo-fundamentalne/rezolyutsiya-690-1979-parlamentskoy-assamblei--15618.html> (in Ukrainian)
 11. Gunko, K.O.&Tinin, D.G. (2022) Peculiarities of regulation of the police officer's competence in conditions of temporary occupation at the national level [Osoblyvosti vrehulyuvannya kompetentsiyi polityseys'koho v umovakh tymchasovoyi okupatsiyi na natsional'nomu rivni]. Proceedings of the ICND conferences, (16.12.2022; Vinnytsia, Ukraine), p. 119–121. URL: <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/364> (in Ukrainian)
 12. Tinin, D.G. (2022) The status of a ukrainian police officer under martial law in case of failure to comply with an order to leave the encirclement or occupation (theoretical aspect) [Status ukrayins'koho polityseys'koho v umovakh voyennoho stanu u vypadku nevykonannya nakazu pro vykhid z otochennya abo okupatsiyi (teoretychnyy aspekt)]. Legal journal of Donbass. Issue No. 4(81) 2022. Part 1. Donetsk State University of Internal Affairs [Pravovyy chasopys Donbasu. Vypusk № 4(81) 2022. Chastyna 1. Donets'kyi derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav], 2022. – 214 p., p. 204-208. DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-1-204-208> . <https://ljd.dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/03/38.pdf> (in Ukrainian)
 13. Tinin, D.G. (2022) Improving the working conditions of a police officer in today's conditions [Udoskonalennya umov pratsi polityseys'koho v umovakh s'ohodennya]. The 15 th International scientific and practical conference “Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects”(August 14-16, 2022) MDPC Publishing, Berlin, Germany. 2022. 426 p. <https://reposit.uni-sport.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/4356/MODERN-SCIENTIFIC-RESEARCH-ACHIEVEMENTS-INNOVATIONS...-14-16.08.22%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0%20301.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=410>.
 14. Gunko, K., & Tinin, D. G. (2022). THE CIRCLE OF POWERS OF THE POLICE OFFICER UNDER THE CONDITIONS OF TEMPORARY OCCUPATION [KOLO POVNOVAZHEN' POLITSEYS'KOHO V UMOVAKH TYMCHASOVOYI OKUPATSIYI]. Proceedings of the MCND conferences, (16.12.2022; Vinnytsia, Ukraine), 106–107. removed from <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/363>
 15. Timofeev, V., & Tinin, D. G. (2023). SOME ASPECTS OF THE TRAINING OF MILITARY OFFICERS AND POLICE OFFICERS FOR WORK IN THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL: CURRENT PROBLEMS AND REALITIES [DEYAKI ASPEKTY PIDHOTOVKY VIYS'KOVOSLUZHBOVTSIV TA POLITSEYS'KYKH DLYA ROBOTY V UMOVAKH VOYENNOHO STANU: SUCHASNI PROBLEMY TA REALIYI]. Proceedings of the conferences of the National Institute of Scientific Research, (June 23, 2023; Poltava, Ukraine), 123–125. removed from <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/633>

ПРО НАСЛІДКИ РЕАЛІЗАЦІЇ РІШЕННЯ ПРО БОЙКОТ УКРАЇНОЮ ЗМАГАНЬ ЗА УЧАСТІ СПОРТСМЕНІВ З РОСІЇ ТА БІЛОРУСІ

Курінний Є. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного та адміністративного права
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна*

Ключові слова: спорт вищих досягнень, адміністративно-правова норма, агресія, бойкот, МОК, держана реєстрація, нормативно-правовий акт.

На відміну від демократичних країн, в авторитарних та тоталітарних політичних утвореннях досягнення у великому спорті є частиною пропагандистських заходів, а держава сприяє системному застосуванню допінгу. Одним з прикладів такої країни є рф, спортсмени та керівництво якої за такі дії, були дискваліфіковані на два роки до 16 грудня 2022 року. Після 24 лютого 2022 року, у країн-агресорів (рф та білорусі): забрали право проводити престижні змагання, більш ніж сто федерацій одна за одною почали відлучати їх від усіх змагань у ключових олімпійських та неолімпійських видах спорту. Заявлене 23 січня цього року МОК пом'якшене ставлення щодо участі атлетів зазначених вище країн у міжнародних спортивних змаганнях, спричинило схвалення 12 квітня 2023 року Наказу № 2031 Міністерства молоді та спорту України, норми якого фактично забороняли вітчизняним спортсменам брати участь у змаганнях де були присутні атлети країн-агресорів. Звертається увага, на переважно критичне ставлення до такого кроку діючих українських спортсменів. Зокрема, існує велика ймовірність: зміни спортивного громадянства значною кількістю українських представників спорту вищих досягнень (особливо тих, які зараз мешкають за кордоном); неучасті у кваліфікаційних змаганнях українських спортсменів, що унеможливить отримання відповідних олімпійських ліцензій та гарантуватиме автоматичний пропуск наступних літніх та зимових Олімпійських ігор; покарання з боку МОК українських спортсменів за бойкот Паризької Олімпіади. Наголошується, що більш дієвою альтернативою реалізації згаданого Наказу, могло б бути посилення відповідної роз'яснювальної роботи на міжнародній арені та утворення "антиагресорної спортивної коаліції" щодо заборони участі атлетів з країн-агресорів у міжнародних спортивних змаганнях. Також, у контексті розв'язання рф першої широкомасштабної війни XXI століття у центрі Європейського континенту, є цілком доречним ініціювання перегляду окремих положень Олімпійської хартії (редакція 2013 року), які б сприяли адекватному та однозначному жорсткому реагуванню на цей та подібні факти з боку МОК.

ON EFFECTS OF THE IMPLEMENTATION OF A DECISION ON UKRAINE'S BOYCOTT OF COMPETITIONS WITH RUSSIAN AND BELARUSIAN ATHLETES

Kurinni Ye. V.

Doctor of Law, Professor;

Professor at the Department of Constitutional and Administrative Law

Zaporizhzhia National University

Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine

Key words: *top-class sports, administrative law norm, aggression, boycott, IOC, state registration, statutory act.*

Unlike democratic countries, achievements in world-class sports are part of propaganda activities in authoritarian and totalitarian political entities, and the state abets the consistent use of doping. One of cases concerns the Russian Federation whose athletes and executives were disqualified for such actions for two years until December 16, 2022. After February 24, 2022, the aggressor countries (Russia and Belarus) were deprived of the right to hold prestigious competitions; more than a hundred federations, one by one, began to exclude them from all competitions in key Olympic and non-Olympic sports. As a result of the IOC decision to allow the participation of athletes from the above countries in international sports competitions as of January 23, the Ministry of Youth and Sports of Ukraine approved Order No. 2031 as of April 12, 2023. Thus, it prohibits domestic athletes from participating in competitions involving athletes from the aggressor states. Attention is drawn to the mostly critical attitude of active Ukrainian athletes towards such a step. In particular, there is a good chance of the following events: many Ukrainian sports representatives having top achievements (especially those who currently live abroad) may change sports citizenship; non-participation of Ukrainian athletes in qualifying competitions, which will make it impossible to obtain the relevant Olympic licenses and will guarantee the automatic skip of the next summer and winter Olympic Games; IOC penalty on Ukrainian athletes for the boycott of the Paris Olympics. It is stressed that the more efficient alternative of the mentioned Order might have involved the intensification of relevant outreach in the international arena and the formation of an "anti-aggressor sports coalition" regarding the ban on the participation of athletes from aggressor countries in international sports competitions. In the context of unleashing the first full-scale war by the Russian Federation in the 21st century in the center of Europe, it is reasonable to initiate the revision of individual provisions of the Olympic Charter (2013 edition) that would contribute to the IOC's adequate and unequivocally tough response to specific and similar facts.

Вступ. Серед складових формування авторитету та поваги до конкретної держави, стан розвитку спорту, а точніше наявність помітних результатів у спорті вищих досягнень, займає одне з важливих місць. Країна може бути не дуже сильною економічно, не мати чисельне та оснащене сучасною зброєю військово, але коли вона може похвалитися вагомими спортивними здобутками навіть лише в одному з популярних у світі виді спорту, подібне досягнення значним чином може відігравати роль своєрідного компенсатора – як невирішених внутрішніх проблем держави (інфляція, економічна стагнація, низь-

кий показник ВВП на душу населення, тощо), так й традиційних зовнішньополітичних чинників поваги до неї (насамперед це стосується її економічної потужності, рівня освіти, медичного забезпечення, розвитку науки, низької толерантності до корупції та інших складових, що безпосередньо впливають на рівень якості життя громадян).

Зазвичай для демократичних, розвинених країн світу наявність високих досягнень у сфері великого спорту, не є самоціллю, скоріш відповідні здобутки виступають у ролі додаткового доказу переваги їх соціально-політичної моделі над архаїчними конструкціями авторитарних

та тоталітарних (навівавторитарних) політичних режимів, для переважної більшості яких, спорт вищих досягнень відіграє роль згаданого вище компенсатора та їх уявного авторитету серед інших світових держав.

Для того щоб постійно підтверджувати це сумнівне реноме, такі країни проводять відповідну політику – пропагандистські заходи про велич та непереможність своїх спортсменів, підкуп спортивних міжнародних функціонерів, лобювання на керівні посади міжнародних спортивних федерацій “своїх людей”, а також системне застосування під час підготовки своїх атлетів різноманітних заборонених стимулюючих засобів, насамперед допінгу.

Типовим прикладом такої країни за часів існування радянського блоку можна вважати НДР, у теперішні часи – рф. Так, у доповіді щодо систематичного російського допінгу, підготовленій у грудні 2016 року зазначалося, що більше тисячі російських спортсменів, які брали участь у літніх і зимових Олімпійських іграх, а також Паралімпійських іграх, були залучені або отримували користь від організованої змови з метою приховування позитивних тестів на допінг. Також, у доповіді наголошувалося, що з 2011 по 2015 рік багато російських державних службовців було залучено в складну схему допінгу, яка охоплювала більше 30 видів спорту. Методика збору зразків сечі, яка використовувалася на іграх 2014 року в Сочі, стала звичайною процедурою в московській лабораторії, яка надавала лікування елітним спортсменам. Розслідувач Всесвітнього антидопінгового агентства (ВАДА) Ричард Макларен, професор права з Канади, випустив свою першу доповідь з зазначеної вище проблеми у липні 2014 року, яка привела до закликів ВАДА до виключення росії з Олімпійських ігор у Ріо в 2016 році. Однак, Міжнародний олімпійський комітет (МОК) відхилив заклик, натомість дозволивши міжнародним спортивним федераціям вирішувати, які російські спортсмени можуть змагатися. Більше 100 російським спортсменам було врешті заборонено брати участь в Олімпійських іграх у Ріо в 2016 році [1].

Крім того, Спортивний арбітражний суд Лозанни (CAS) підтримав рішення ВАДА відсторонити росію від усіх міжнародних змагань, але скоротив термін до 2 років. Термін дискваліфікації починав діяти з дати рішення – 17 грудня 2020 року. Тобто росія була дискваліфікована до 16 грудня 2022 року, ця країна не могла брати участь в перенесеній на 2021-й рік Літній Олімпіаді-2020 у Токіо і Зимових Олімпійських іграх-2022 у Пекіні. Окрім цього, росія не могла брати участі в чемпіонаті світу-2022 з футболу в Катарі та інших чемпіонатах світу. У даному рішенні CAS йшлося про те, що заборона на відвідування вели-

ких турнірів поширюється на весь уряд рф та тих країн, які підпадають під цю заборону: міністрів і їх заступників, прем'єр-міністра і його заступників, депутатів парламентів, а також президента. Також відвідування турнірів заборонялося для глав і заступників державних організацій, всієї адміністрації президента і співробітників Слідчого комітету росії. Це – частина покарання для рф за зміни в базі даних Московської антидопінгової лабораторії.

Раніше МОК відсторонив керівництво національного олімпійського комітету білорусі, очолюваного О. Лукашенко, від всіх заходів, що проводяться під егідою організації [2].

Після 24 лютого 2022 року, насамперед з ініціативи вітчизняної та небайдужої міжнародної спортивної громадськості у країн-агресорів (рф та білорусі): забрали право проводити престижні змагання – фінал Ліги чемпіонів 2021/2022 років, етап Формули-1, тенісні турніри, Всесвітню шахову олімпіаду, чемпіонат світу з волейболу та багато інших; більш ніж сто федерацій одна за одною почали відлучати спортсменів держав-агресорів від усіх змагань у ключових олімпійських та навіть неолімпійських видах спорту – легка та важка атлетика, бокс, гімнастика, фехтування, біатлон, шахи тощо; заборонили виступ паралімпійців росії та білорусі в Пекіні, хоча раніше допускали можливість їхньої участі під олімпійським прапором [3].

На проведеному 9 грудня 2022 року Олімпійському саміті відносно країн-агресорів були застосовані наступні обмеження, зокрема: у росії та білорусі не можуть проходити міжнародні спортивні події, що організуються або підтримуються олімпійськими комітетами; на будь-яких спортивних подіях та зустрічах від МОК росіяни та білоруси не можуть використовувати свої гімни, кольори чи інші символи країн; урядові чи державні чиновники росії та білорусі не можуть бути акредитовані на будь-яку міжнародну зустріч чи спортивний захід.

Втім, 25 січня 2023 року МОК опублікував заяву, в якій припустив, що росіяни та білоруси зможуть виступити на Олімпіаді в Парижі під нейтральним прапором, оскільки ця концепція “добре себе добре зарекомендувала”.

Міністр молоді та спорту України В. Гутцайт заявляв, що Україна може відмовитись від участі в Олімпіаді-2024 через допуск до змагань російських та білоруських спортсменів.

В ОПУ та МЗС України також висловили невдоволення та обурення щодо позиції МОК [4].

Продовженням історії про можливу неучасть українських атлетів на найближчих Олімпійських іграх у Парижі, можна вважати повідомлення від 30 березня 2023 року, про ухвалення протоколь-

ного рішення уряду щодо заборони брати участь у змаганнях за участю представників країн-агресорів. Зазначене рішення поширюється на усі змагання, в тому числі на відбіркові турніри до Олімпійських ігор. Ухвала уряду стала відповіддю на рекомендацію МОК щодо допуску російських та білоруських спортсменів до змагань...[5].

Після 12 квітня 2023 року на Офіційному веб-порталі Міністерства молоді та спорту України з'явився текст Наказу № 2031 “Про деякі питання участі офіційних делегацій національних збірних команд України у міжнародних змаганнях з олімпійських, неолімпійських видів спорту та видів спорту осіб з інвалідністю”(далі Наказ), яким на виконання рішення Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 року (витяг з протоколу № 43, п. 6), здійснення заходів щодо відсторонення спортсменів, тренерів, інших представників російської федерації та республіки білорусь від участі у міжнародних спортивних змаганнях та посилення заходів з недопущення пропаганди військової агресії Російської Федерації проти України у середовищі міжнародної спортивної спільноти визначено – заборонити офіційним делегаціям національних збірних команд України з олімпійських, неолімпійських видів спорту та видів спорту осіб з інвалідністю (далі – офіційна делегація) брати участь у міжнародних спортивних змаганнях, в яких беруть участь спортсмени з російської федерації та/або республіки білорусь (п.1 Наказу) [6].

На перший погляд, така нормативно закріплена заборона остаточно поставила крапку на можливості брати участь українським спортсменам у змаганнях серед учасників яких є російські та/чи білоруські атлети. Однак, факт оприлюднення наведеного вище наказу не тільки не вирішує проблему, насамперед найближчих олімпійських перспектив українських спортсменів, він значно ускладнює її розв'язання, бо продукує більше негативних ніж позитивних наслідків від своєї реалізації.

Питання збереження хоча б мінімального допустимого рівня спорту вищих досягнень в теперішніх українських реаліях, не дивлячись на суперечливі урядові та міністерські рішення, не втрачають і напевно не будуть втрачати своєї актуальності як під час воєнного стану, так й після його завершення, бо вони стосуються сотень і тисяч висококваліфікованих українських спортсменів, їх важкого сьогодення та маловизначеного майбутнього.

Проблематика дослідження першочергових потреб представників великого спорту в умовах триваючого в Україні воєнного стану, не зважаючи на свою актуальність, поки що не набула помітної зацікавленості з боку широкого загалу україн-

ських науковців – насамперед, фахівців з адміністративного та міжнародного права, норми яких займають провідне місце у безпосередньому регулюванні згаданих вище відносин. Науково-теоретичною основою для вивчення цієї важливої соціальної складової, можуть слугувати праці таких відомих учених як: В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, В.М. Гаращук, Р.А. Калужний, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, В.Я. Настюк, О.І. Харитовнова та ін.

Набута практика формування і здійснення державної політики у сфері спорту вищих досягнень в Україні, спонукає не тільки до її позитивного оцінювання, а й критичного аналізу та своєчасних висновків, спрямованих на усунення існуючих недоліків та помилок, тому розгляд можливих наслідків рішення про бойкот Україною змагань за участі спортсменів з росії та білорусі є метою даної роботи.

На початку викладення основного матеріалу, слід зазначити, що не дивлячись на незначний термін дії Наказу, менше ніж за місяць після його підписання, відбулося його певне корегування. Так, наказом Міністерства молоді та спорту України від 08 травня 2023 р. № 2584 “Про внесення змін до наказу Міністерства молоді та спорту України від 12 квітня 2023 року № 2031”були зафіксовані такі зміни: 1) пункт 1 виклали в такій редакції: “1. З урахуванням постанови Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2023 року № 337 “Про внесення змін до пункту 15 Положення про надання на конкурсних засадах спортивній федерації статусу національної та позбавлення такого статусу” департаментам олімпійського спорту, фізичної культури та неолімпійських видів спорту, Українському центру з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю “Інваспорт” не відряджати офіційні делегації спортсменів національних збірних команд України з олімпійських, неолімпійських видів спорту та видів спорту осіб з інвалідністю для участі у міжнародних спортивних змаганнях, в яких беруть участь спортсмени з Російської Федерації та/або Республіки Білорусь.”; 2) у пункті 2 слово “інвалідів” замінити словами “осіб з інвалідністю”.

Як бачимо, підготовка нової редакції п. 1 Наказу спричинена доповненням п. 15 “Положення про надання на конкурсних засадах спортивній федерації статусу національної та позбавлення такого статусу” затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2012 р. № 22 новим положенням коли спортивна федерація може бути позбавлена статусу національної, а саме у разі участі спортсменів, що є членами спортивної федерації, у міжнародних спортивних змаганнях, в яких беруть участь спортсмени з російської федерації та/або республіки білорусь.

Нормативне закріплення заборони українських спортсменів брати участь у змаганнях де присутні атлети з рф та/чи білорусі, у цілому отримало негативну оцінку з боку вітчизняних представників спорту вищих досягнень. Так, Ольга Харлан вважає, що українці повинні виступити на Олімпіаді-2024. А вимагати заборону на участь спортсменів з росії та білорусі потрібно іншими методами. Проти бойкоту висловився також дворазовий призер Олімпійських ігор Олег Верняєв, котрий зауважив, що коли наші хлопці воюють, ми не повинні сидіти вдома і віддавати всі медалі росіянам [5].

Олімпійський чемпіон та народний депутат Жан Беленюк також поділився думкою щодо наказу про заборону делегаціям українських збірних брати участь у змаганнях, до яких допущені росіяни та білоруси. Він наголосив, що це рішення було достатньо неочікуваним. Після його оприлюднення, вище керівництво міністерства ніяк не комунікує з приводу того, що це означає та до чого це може призвести. Ми знаємо, в якій ситуації зараз знаходяться багато родин та спортсменів. Дехто тренується за кордоном, де живуть їхні сім'ї. Вони вже рік там пробули. І якщо вони бачать подібну ситуацію всередині нашої держави з тим, що вони не можуть зрозуміти чи буде у них можливість виступати, то, звісно, це великий демотивуючий фактор. Це буде спонукати їх замислитися над тим, чому б їм не прийняти спортивне громадянство тієї країни, де вони зараз перебувають. Якщо брати боротьбу, то наших спортсменів скрізь поважають та готові взяти у свої лави, тому що у нас багато видів спорту, де українці показують лідируючі позиції. В цьому він вбачає головну небезпеку. Міністерство не пояснює хто з нами. Якщо головна мета – залучити та об'єднати міжнародну коаліцію навколо нас, щоб подібні кроки мали суттєвий удар по іміджу МОК, то, звісно, треба знати хто з нами. За його інформацією, ми поки що самі, крім того він побоюється щоб це не виглядало як постріл собі в ногу [7].

Окрім питань щодо перспектив отримання позитивних наслідків від реалізації Наказу, постають цілком обґрунтовані питання стосовно необхідності державної реєстрації цього документу у Міністерстві юстиції України.

Так, у відповіді за підписом заступника Міністра юстиції України О. Банчука, зазначено, що Міністерство юстиції України за результатами розгляду Вашого адвокатського запиту від 14 квітня 2023 року № 14-04/23 щодо державної реєстрації наказу Міністерства молоді та спорту України від 12 квітня 2023 року № 2031 «Про деякі питання участі офіційних делегацій національних збірних команд України у міжнарод-

них змаганнях з олімпійських, неолімпійських видів спорту та видів спорту осіб з інвалідністю» повідомляє, що зазначений наказ на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України не подавався та відповідно у Міністерстві юстиції України не зареєстровано [8].

Згідно частин 3, 5, та 7 ст. 15 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 року № 3166-VI: накази міністерства нормативно-правового змісту підлягають державній реєстрації Міністерством юстиції України та включаються до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів; накази міністерства, які є нормативно-правовими актами, після включення до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів опубліковуються державною мовою в офіційних друкованих виданнях; накази міністерства, які є нормативно-правовими актами і пройшли державну реєстрацію, набирають чинності з дня офіційного опублікування, якщо інше не передбачено самими актами, але не раніше дня офіційного опублікування.

Урядовою постановою від 28 грудня 1992 року № 731 (із змінами) затверджене «Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади». У нормах якого зафіксовано, що державній реєстрації підлягають нормативно-правові акти, які містять одну або більше норм, що зачіпають права, свободи, законні інтереси і стосуються обов'язків громадян та юридичних осіб, встановлюють новий або змінюють, доповнюють чи скасовують організаційно-правовий механізм їх реалізації, або мають міжвідомчий характер, тобто є обов'язковими для інших органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також юридичних осіб, що не належать до сфери управління суб'єкта нормотворення (пункт 2).

На державну реєстрацію подаються нормативно-правові акти, прийняті уповноваженими на це суб'єктами нормотворення в електронній (через систему електронної взаємодії органів виконавчої влади із застосуванням засобів кваліфікованого електронного підпису чи печатки) або паперовій формі в порядку, визначеному Мін'юстом, що містять норми права, мають неперсоніфікований характер і розраховані на неодноразове застосування, незалежно від строку їх дії (постійні чи обмежені певним часом) та характеру відомостей, що в них містяться. (пункт 3).

Державна реєстрація нормативно-правового акта полягає у проведенні правової експертизи на відповідність його Конституції та законодавству України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколам до неї, міжнародним договорам України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою

України, та зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу (acquis ЄС), антикорупційної та гендерно-правової експертиз з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, а також прийнятті рішення про державну реєстрацію цього акта, присвоєнні йому реєстраційного номера та занесенні до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів (пункт 4).

На державну реєстрацію не подаються акти: а) персонального характеру (про склад комісій, призначення на посаду і звільнення з неї, заохочення працівників тощо); б) дія яких вичерпується одноразовим застосуванням, крім актів про затвердження положень, інструкцій та інших, що містять правові норми; в) оперативно-розпорядчого характеру (разові доручення); г) якими доводяться до відома підприємств, установ і організацій рішення вищестоящих органів; д) спрямовані на організацію виконання рішень вищестоящих органів і власних рішень міністерств, інших органів виконавчої влади, що не мають нових правових норм; е) рекомендаційного, роз'яснювального та інформаційного характеру (методичні рекомендації, роз'яснення, у тому числі податкові, тощо), нормативно-технічні документи (національні та регіональні стандарти, технічні умови, будівельні норми і правила, правила спортивних змагань з видів спорту, визнаних в Україні, тарифно-кваліфікаційні довідники, кодекси усталеної практики, форми звітності (пункт 5).

Результати ознайомлення з викладеними вище положеннями, на мій погляд свідчать про те, що зміст Наказу має ознаки нормативно-правового акту (прийняття уповноваженим органом, містить нові норми адміністративного права, прийнятий за визначеною процедурою, має форму письмового акту і певні реквізити, складається з відповідних структурних елементів, має підзаконний характер).

У зв'язку з цим можна стверджувати, що Наказ повинен пройти державну реєстрацію у Міністерстві України і у разі її позитивного результату та відповідного оприлюднення – набути чинності.

Також у якості сумнівної ознаки Наказу, можна вважати підписання цього суперечливого документу, не першою особою Міністерства молоді та спорту України, а його заступником.

На мою думку, більш дієвою альтернативою реалізації Наказу могло б бути посилення відповідної роз'яснювальної роботи на міжнародній арені та утворення "антиагресорної спортивної коаліції" щодо заборони участі атлетів з країн-агресорів у міжнародних спортивних змаганнях, поки продовжується військовий напад на нашу країну з боку РФ та окупація нею окремих територій української держави. Також, у контек-

сті розв'язання РФ першої широкомасштабної війни XXI століття у центрі Європейського континенту, є цілком доречним ініціювання перегляду окремих положень Олімпійської хартії (редакція 2013 року), які б сприяли адекватному, безальтернативно негативному та однозначно жорсткому реагуванню на цей та подібні факти з боку МОК.

Одним з важливих кроків у цьому напрямку, можна вважати організовані Парламентською асамблеєю Ради Європи (ПАРЄ) 25 квітня 2023 року публічні слухання з питання допуску спортсменів із Росії та Білорусії до Олімпіади та Паралімпіади в Парижі 2024 року.

Захід зібрав низку міністрів, високопосадовців міжнародних спортивних організацій, спортсменів, експертів з прав людини та парламентарів, які представляли всі сторони дебатів. Це дозволило членам ПАРЄ обговорити з ними актуальні питання.

Президент ПАРЄ Тоні Кокс, зазначив, що МОК і спортивний рух у цілому, змінюють позицію, яку вони займали з 24 лютого минулого року, і тепер надають перевагу ідеї надати можливість частині російських і білоруських спортсменів брати участь у міжнародних змаганнях у той час, як інші держави продовжують рішуче заперечувати проти цього. Ним також наголошено, що не варто недооцінювати силу спорту, а допуск росіян і білорусів до паризької Олімпіади-2024 суперечить місії олімпійського руху сприяння миру, натомість слугує пропагандистським цілям агресора.

Раніше понад 35 країн підписали заяву про міжнародну підтримку України та закликали не допускати до змагань громадян Росії та Білорусії як "нейтральних".

Анн Ідальго, мер Парижа, що прийматиме Ігри-2024 року, також приєдналася до цього заклику. Вона неодноразово заявляла, що російські та білоруські спортсмени будуть небажаними гостями в Парижі, "поки бомби і далі падають на Україну"[9].

Висновки. На підставі викладеного можна констатувати, що очікувані наслідки реалізації рішення про бойкот Україною змагань за участі спортсменів з Росії та Білорусії, що міститься у Наказі Міністерства молоді та спорту України № 2031 від 12 квітня 2023 року, у разі його подальшого втілення у життя, у своїй переважній більшості можуть негативно позначитись як на наших спортсменах, так й на Україні у цілому. Зокрема, існує велика ймовірність: зміни спортивного громадянства значною кількістю українських представників спорту вищих досягнень (особливо тих, які зараз мешкають за кордоном); неучасті у кваліфікаційних змаганнях українських спортсменів, що унеможливить отримання відповідних олім-

пійських ліцензій та гарантуватиме автоматичний пропуск наступних літніх та зимових Олімпійських ігор; покарання з боку МОК українських спортсменів за бойкот Паризької Олімпіади; утворення внутрішніх додаткових факторів (переважно морально-психологічних), які сприятимуть

подальшому поширенню конфлікту між вітчизняними атлетами та спортивними функціонерами, що у сукупності з безповоротними спортивними втратами і матеріальними збитками завданими рф, стимулюватиме подальший занепад спорту вищих досягнень в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Олімпійський допінг-скандал: отримано докази причетності більше тисячі спортсменів. Голос Америки, 16 грудня 2016. <https://ukrainian.voanews.com/a/olimpiyskyi-doping-skandal-rosiyski-3630392.html>
2. Віталій Кравченко. CAS заборонив Володимиру Путіну відвідувати міжнародні спортивні змагання упродовж двох років. Суспільне спорт. 17 грудня 2020. <https://suspilne.media/89104-volodimiru-putinu-zaboronili-vidviduvati-miznarodni-sportyvni-zmaganna-na-2-roki/>
3. Ольга Саладуха. Ахіллесова п'ята окупанта: як світова спільнота ізолювала агресора на спортивному фронті. Українська правда. 25 березня 2022. <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/03/25/247963/>
4. У МОК розповіли, які спортивні санкції зберігаються проти росії та білорусі. Словоіділо. 1 лютого 2023. <https://www.slovoidilo.ua/2023/02/01/novyna/suspilstvo/mok-rozpovily-yaki-sportyvni-sankcziyi-zberihayutsya-proti-rosiyi-ta-bilorusi#>
5. Сергій Шаховець. Рішення уряду: Україна бойкотуватиме змагання за участю спортсменів з росії та білорусі. 24 канал спорт. 30 березня 2023. https://sport.24tv.ua/ukrayina-boykotuvatime-zmagannya-za-uchastyu-rosiyskih-sportsmeniv_n2285199
6. Про деякі питання участі офіційних делегацій національних збірних команд України у міжнародних змаганнях з олімпійських, неолімпійських видів спорту та видів спорту осіб з інвалідністю. Наказ Міністерства молоді та спорту України № 2031 від 12 квітня 2023. <https://mms.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-nakazu-ministerstva-molodi-ta-sportu-ukrainy-vid-12-kvitnia-2023-roku-2031>
7. Жан Беленюк: “Наказ Мінмолодьспорту буде спонукати українських спортсменів, які перебувають за кордоном до зміни громадянства”. 2 травня 2023. https://ua.tribuna.com/uk/others/1000000064054-zhan-belenyuk-zhisporta-budet-pobuzhdad-na/?utm_source=copy
8. Андрій Тернопільський. Заборона змагатися з росіянами. Спливли нові деталі наказу Мінспорту. Главком. 24 квітня 2023. <https://glavcom.ua/sport/news/zaborona-zmahatisja-z-rosijanami-splinuli-novi-detali-navkolo-nakazu-minsportu-foto-922598.html>
9. ПАРС провела слухання з рішення МОК щодо російських і білоруських спортсменів. Світовий конгрес Українців. 25 квітня 2023. <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/par%D1%94-provela-publichni-sluhannya-iz-rishennya-mok-shhodo-rosiyskih-i-biloruskih-sportsmeniv/>

REFERENCES

1. Olimpiyskyi dopinh-skandal: otrymano dokazy prychetnosti bilshe tysiachi sportsmeniv. Holos Ameryky, 16 hrudnia 2016 [Olympic doping scandal: evidence of the involvement of more than a thousand athletes was obtained. Voice of America, December 16, 2016]. Retrieved from: <https://ukrainian.voanews.com/a/olimpiyskyi-doping-skandal-rosiyski-3630392.html>
2. Vitalii Kravchenko. CAS zaboronyv Volodymyru Putinu vidviduvaty miznarodni sportyvni zmahannia uprodovzh dvokh rokiv. Suspilne sport. 17 hrudnia 2020 [Vitalii Kravchenko. CAS banned Vladimir Putin from attending international sports competitions for two years. Suspilne Sport. December 17, 2020]. Retrieved from: <https://suspilne.media/89104-volodimiru-putinu-zaboronili-vidviduvati-miznarodni-sportyvni-zmaganna-na-2-roki/>
3. Olha Saladukha. Akhillesova piata okupanta: yak svitova spilnota izoliuvava ahresora na sportyvnomu fronti. Ukrainska pravda. 25 bereznia 2022 [Olha Saladukha. Achilles heel of the occupier: how the world community isolated the aggressor on the sports front. Ukrainska pravda. March 25, 2022]. Retrieved from: <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/03/25/247963/>
4. U MOK rozpovily, yaki sportyvni sanktsii zberihaiutsia proty rossii ta bilorusi. Slovo i dilo. 1 liutoho 2023 [IOC has specified which sport sanctions against russia and Belarus are in effect. Slovo I dilo. February 1, 2023]. Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua/2023/02/01/novyna/suspilstvo/mok-rozpovily-yaki-sportyvni-sankcziyi-zberihayutsya-proti-rosiyi-ta-bilorusi#>
5. Serhii Shakhovets. Rishennia uriadu: Ukraina boikotuvatyme zmahannia za uchastiu sportsmeniv z rossii ta bilorusi. 24 kanal sport. 30 bereznia 2023 [Serhii Shakhovets. The government's decision: Ukraine will boycott competitions with athletes from russia and belarus. Channel 24 sport. March 30, 2023]. Retrieved

from: https://sport.24tv.ua/ukrayina-boykotuvatime-zmagannya-za-uchastyu-rosiyskikh-sportsmeniv_n2285199

6. Pro deiaki pytannia uchasti ofitsiinykh delehatsii natsionalnykh zbirnykh komand Ukrainy u mizhnarodnykh zmahanniakh z olimpiiskykh, neolimpiiskykh vydiv sportu ta vydiv sportu osib z invalidnistiu. Nakaz Ministerstva molodi ta sportu Ukrainy № 2031 vid 12 kvitnia 2023 [On certain issues regarding the participation of official delegations of national teams of Ukraine in international competitions in Olympic, non-Olympic sports, and sports for people with disabilities. The Order of the Ministry of Youth and Sports of Ukraine No. 2031 as of April 12, 2023]. Retrieved from: <https://mms.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-nakazu-ministerstva-molodi-ta-sportu-ukrainy-vid-12-kvitnia-2023-roku-2031>
7. Zhan Beleniuk: “Nakaz Minmolodsportu bude sponukaty ukrainskykh sportsmeniv, yaki perebuvaiut za kordonom do zminy hromadianstva”. 2 travnia 2023 [Zhan Beleniuk: The Order of the Ministry of Youth and Sports of Ukraine will make athletes who are abroad change their citizenship. May 2, 2023]. Retrieved from: https://ua.tribuna.com/uk/others/1000000064054-zhan-belenyuk-zhisporta-budet-pobuzhdat-na/?utm_source=copy
8. Andrii Ternopil'skyi. Zaborona zmahatysia z rosiianamy. Splyvly novi detali nakazu Minsportu. Hlavkom. 24 kvitnia 2023 [Andrii Ternopil'skyi. The ban to compete with Russians. New details appeared. Hlavkom. April 24, 2023]. Retrieved from: <https://glavcom.ua/sport/news/zaborona-zmahatisja-z-rosijanami-splinu-li-novi-detali-navkolo-nakazu-minsportu-foto-922598.html>
9. PARIe provela slukhannia z rishennia MOK shchodo rosiiskykh i biloruskykh sportsmeniv. Svitovyi konhres Ukraintziv. 25 kvitnia 2023 [The PACE held a hearing on the IOC's decision regarding Russian and Belarusian athletes. World Congress of Ukrainians. April 25, 2023]. Retrieved from: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/par%D1%94-provela-publichni-sluhannya-iz-rishennya-mok-shhodo-rosijskikh-i-biloruskikh-sportsmeniv/>

ПРО ПОДАТКОВУ ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВСТУПУ В ЄС ТА ДІЇ ПРОГРАМИ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Мироненко-Шульган О. М.

адвокат, аспірант

Державний податковий університет

вул. Університетська, 31, Ірпінь, Київська область, Україна

orcid.org/0009-0000-2766-6388

mironenkoshulgan@gmail.com

Ключові

податкова політика, мале підприємництво, податковий контроль, державна підтримка бізнесу.

слова:

У статті проведено системний аналіз норм національного законодавства, вимог та рекомендацій міжнародних організацій щодо удосконалення податкової політики сучасної України. Звертається увага на статус України як кандидата на членство в ЄС, який є стимулом для державної влади щодо подальшої податкової реформи, позитивним сигналом для європейських і світових інвесторів, можливістю громадян жити за законами Європи. Наголошено на втратах ВВП України у 2022 році внаслідок військової агресії РФ. Підкреслюється важливість провадження активної та збалансованої державної політики щодо підтримки розвитку таких суб'єктів з урахуванням специфічних особливостей різних галузей та регіонів. Було запроваджено систему пільг для малого підприємництва, знижені податкові ставки, заборонені податкові перевірки, полегшена звітність. Це все необхідно було зробити, оскільки держава розуміє значення та переваги малого підприємництва над великим та його підтримка, а саме: нижчі затрати (менші масштаби, менші затрати); адаптивність (легше адаптуватися до мінливих ринкових умов); інновації і технології (менші розміри дозволяють впроваджувати нові технології та ідеї); нішеві ринки (легко задовольняють специфічні вимоги клієнтів); економічне зростання на місцях (сільські місцевості, створюють робочі місця). Ця підтримка може включати фінансову допомогу, доступ до кредитів, податкові пільги, програми розвитку бізнесу, розвиток інфраструктури та спрощення регуляторного середовища.

Наведено сформувану у доктрині позицію щодо державної підтримки малого підприємництва. Здійснено аналіз норм діючого законодавства та законопроектів, що свідчать про триваючий процес видозміни податкової політики України, у т.ч. у напрямку сприяння розвитку малого та середнього бізнесу. Запропоновано під час формування та реалізації податкової політики не відступати від принципу балансу приватного та публічного інтересу в оподаткуванні. Проте, з 01.07 2023 року частину пільг для малого підприємництва було відмінено чим, було порушено баланс приватного і публічного інтересу.

ON THE TAX POLICY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF ACCESSION TO THE EU AND SMALL BUSINESS SUPPORT PROGRAMS

Myronenko-Shulgan O. M.

Attorney at Law, Postgraduate Student

State Tax University

University str., 31, Irpin, Kyiv region, Ukraine

orcid.org/0009-0000-2766-6388

mironenkoshulgan@gmail.com

Key words: *tax policy, small business, tax control, state support for business.*

The article provides a systematic analysis of the provisions of national legislation, requirements and recommendations of international organizations on improving the tax policy of modern Ukraine. Attention is drawn to the status of Ukraine as a candidate for EU membership, which is an incentive for the state authorities to further tax reform, a positive signal for European and global investors, and an opportunity for citizens to live under the laws of Europe. The author emphasizes the losses of Ukraine's GDP in 2022 as a result of Russia's military aggression. It is argued that the post-war recovery of Ukraine will be carried out simultaneously with the improvement of the business environment, namely, with the simplification of regulation, transformation of the tax service into an organization that ensures compliance with the law and is service-oriented, etc. Small and medium-sized enterprises play a crucial role in a market economy. They make a significant contribution to economic growth, job creation, innovation, and overall welfare. The article emphasizes the importance of an active and balanced state policy to support the development of such entities, taking into account the specific characteristics of different industries and regions.

In this regard, the author points to the existence of a system of advantages associated with small businesses: lower costs (fewer bureaucratic procedures, simplified decision-making processes and lower overhead costs, which allows them to be more profitable); adaptability (small businesses are known for their ability to quickly adapt to changing market conditions); application of innovations and technologies (small businesses are often ahead in the application of innovations); niche markets (small businesses can effectively serve niche markets and satisfy the needs of the public).

The article presents the position of the doctrine on state support for small business. This is a set of economic, organizational and legal measures taken by public authorities in relation to small businesses with a view to protecting and defending their rights, freedoms and interests, taking into account the public interests of the State and other participants in market relations. The author analyzes the provisions of the current legislation and draft laws which indicate the ongoing process of modification of the tax policy of Ukraine, including in the direction of promoting the development of small and medium-sized businesses. The author suggests that when formulating and implementing tax policy, one should not deviate from the principle of balance of private and public interest in taxation.

Постановка проблеми. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 є фундаментальним і найбільш масштабним виразом домовленостей щодо

перспективного державного розвитку нашої країни та інтеграції в систему сучасних світових господарських зв'язків. Цілями цієї асоціації згідно документу є: 1) сприяти поступовому зближенню сторін; 2) забезпечити необхідні рамки для посиленого політичного діалогу в усіх сферах, які ста-

новлять взаємний інтерес; 3) сприяти, зберігати й зміцнювати мир та стабільність у регіональному та міжнародному вимірах; 4) запровадити умови для посилення економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, та підтримувати зусилля України стосовно завершення переходу до діючої ринкової економіки, у тому числі шляхом поступової адаптації її законодавства до *acquis* ЄС; 5) посилювати співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод; 6) запровадити умови для дедалі тіснішого співробітництва в інших сферах, які становлять взаємний інтерес [1]. У 2022 році Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС, який став стимулом для влади щодо подальших реформ, позитивним сигналом для європейських і світових інвесторів, можливо громадян жити згідно з правом Європи.

Протягом вересня-жовтня 2022 року було досягнуто ряд важливих домовленостей з європейськими партнерами, зокрема підписано Угоду між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі ЄС для співробітництва в галузі оподаткування «Fiscalis», що спрямована на підтримку податкових органів та системи оподаткування з метою поліпшити функціонування внутрішнього ринку, посилити конкурентоспроможність ЄС і добросовісну конкуренцію в середині Союзу, захистити фінансові та економічні інтереси Союзу і його держав-членів, включно із захистом таких інтересів від шахрайства, ухилення та уникнення від сплати податків, а також вдосконалити збір податків [2]. Реалізація положень Угоди дозволить створити національне податкове відомство за зразком податкових органів країн-членів ЄС, що повністю відповідає вже заявленим місії та цілям діяльності Державної податкової служби України на 2022–2024 роки.

Погоджуємося із тим, що історія циклічна, і світ приречений зіштовхуватися не лише із масштабними загрозами природного характеру, а і загрозами, які несуть країни, що свідомо обирають шлях деградації та знищення, в ідеології яких немає місця гуманності та свободі [3]. Такий висновок є прив'язкою до повномасштабного вторгнення росії в Україну. Додамо лише те, що світ приречений зіштовхуватися також із масштабними загрозами економічних криз, наслідки яких набагато легше долаються завдяки міжнародній співпраці та співробітництву.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідження проблем та перспектив функціонування контролюючих органів у сфері реалізації податкової та митної політики тривають не одне десятиліття.

Але вироблені концептуальні економіко-правові засади їх діяльності не дозволяють зупинитися на досягнутому. Перш за все це пояснюється еволюцією державної податкової політики, а також міжнародними тенденціями співробітництва країн у сфері оподаткування. У контексті заявленої проблематики, а саме взаємозв'язку податкової політики та політики підтримки малого підприємництва в Україні, необхідно враховувати обставини, зумовлені євроінтеграційними прагненнями сучасної України.

Велика плеяда науковців звертає увагу на трансформаційні зміни податкової служби, яка надає якісні та зручні послуги платникам, адмініструє податки, збори та платежі і позбавлена корупційних проявів. Серед них: Д. Гетманцев, Т. Голоядова, А. Денисова, М. Кармаліта, Л. Касьяненко, М. Кучерявенко, Т. Латковська, Ю. Огренич, Л. Савченко та ін. Дослідженню проблеми підвищення рівня конкурентоспроможності суб'єктів малого підприємництва присвячені праці В. Авер'янова, Ю. Аністратенко, Д. Бахраха, Ю. Битяка, З. Варналія, І. Грановської, М. Манзюк, О. Тимченко та ін.

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі проведеного системного аналізу норм національного законодавства, вимог та програм міжнародних організацій, з урахуванням концептуальних розробок юридичної науки удосконалити фінансово-правові засади функціонування малого підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу. Згідно оцінки Міністерства фінансів України, міжнародних експертних інститутів втрати ВВП України у 2022 році внаслідок військової агресії РФ можуть становити від 30 до 50 відсотків. Його відновлення до докризового рівня потребує залучення міжнародного фінансування та активізації національного фіскального і монетарного інструментарію. Вже рік як сформований та обговорюється державними діячами, академічною спільнотою, бізнесом проект Плану Відновлення України [4], його було представлено міжнародним партнерам, проте остаточно не затверджено і досі. У Плані закладено ідею – відбудувати усе зруйноване ворогом, модернізувати економіку, інфраструктуру, державні та суспільні інституції країни. Українська держава ставить за мету до 2032 року здійснити стрибок від перехідної (транзитної) економіки до економіки, що розвивається. Причому «стимулювання приватних інвестицій та підприємництва» є одним з основних принципів Плану; вказується, що це сприятиме залученню приватних інвестицій в Україну і прискорить розвиток підприємництва; підтримка малого та середнього бізнесу – важлива частина нової економічної моделі. У контексті реалізації візії «Сильна європейська країна –

магніт для іноземних інвестицій» сприятливими факторами відновлення України визнано інвестиційну привабливість (верховенство права, антикорупцію), спрощене регулювання та спрямовану на ріст фіскальну систему; ефективний ринок праці (включаючи перекваліфікацію); розвиток підприємництва та підтримка малого і середнього бізнесу; доступ до конкурентноспроможного капіталу. Неновим для громадськості є очікуваний від такої національної програми результат – поліпшення бізнес-середовища, а це – спрощення регулювання, трансформація податкової служби на організацію, що забезпечує дотримання норм законодавства та є сервісноорієнтованою, вирішення негайних питань в аспекті податкового адміністрування тощо.

У Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1805-р, вказується, що фіскальна консолідація та відповідальна бюджетно-податкова політика дали змогу Україні протягом 2015–2019 років знизити рівень дефіциту сектору загального державного управління та зменшити боргове навантаження. У розділі IV «Стратегічні цілі та показники їх досягнення» у податковому напрямі визначені завдання на перспективу. Серед них – подальше удосконалення податкового законодавства та гармонізація його із законодавством ЄС, а також завершення реформи податкової служби. Вказується, що прогрес у досягненні запланованих результатів визначатиметься за такими індикаторами: частка судових справ з податкових спорів, вирішених судами на користь органів ДПС, у загальній кількості судових спорів, розглянутих судами різних інстанцій; рівень задоволеності платників податків послугами ДПС за результатами періодичних опитувань; час, витрачений платниками податків на подання звітності та сплату податків [5].

У сучасну епоху значення малого бізнесу стрімко зросло, він відіграє ключову роль у світовій економіці. Відповідно до статистики малого бізнесу, ці підприємства часто вважаються опорою багатьох країн, оскільки вони роблять значний внесок у національний дохід і пропонують цінні можливості для підприємців, створюючи нові робочі місця та надаючи важливі послуги. Тим не менш, вони стикаються з широким спектром проблем, які можуть бути складними та вимогливими для навігації [6]. На малі та середні підприємства припадає від 60 до 70 відсотків робочих місць у більшості країн ОЕСР, з особливо великою часткою в Італії та Японії. При цьому, також деякі дані вказують на важливість віку, а не розміру компанії, у створенні робочих місць. Однак менше половини стартапів існують більше п'яти років

і лише частина з них перетворюється на швидкозростаючі фірми. Позиція ОЕСР щодо підтримки малого та середнього бізнесу однозначна. Для України у контексті необхідності повернення громадян на Батьківщину створення робочих місць й прогнозовані перспективи розвитку є досить актуальними. У свою чергу, сприяння розвитку малого та середнього бізнесу не може відбуватися поза функціонуванням податкової системи держави. Сподіваємося, що прийняття України до ОЕСР, внесення змін до національного податкового законодавства у зв'язку з приведенням його у відповідність до стандартів і найкращих практик, посилить підтримку малого підприємництва та сприятиме його майбутньому розвитку.

Безумовно, малі та середні підприємства відіграють вирішальну роль у ринковій економіці. Вони роблять значний внесок в економічне зростання, створення робочих місць, розвиток інновацій та загальний добробут. У свою чергу, хочеться підкреслити важливість провадження активної та збалансованої державної політики щодо підтримки розвитку таких суб'єктів з урахуванням специфічних особливостей різних галузей та регіонів.

Можна говорити про існування системи переваг, пов'язаних із малим підприємництвом:

- нижчі затрати: малі підприємства, як правило, працюють у менших масштабах порівняно з великими підприємствами, що дозволяє їм мати нижчі операційні затрати. Як правило, їм характерна менша кількість бюрократичних процедур, спрощені процеси прийняття рішень та менші накладні витрати, що дозволяє їм бути більш рентабельними;

- адаптивність: малі підприємства відомі своєю здатністю швидко адаптуватися до мінливих ринкових умов. Вони часто є більш гнучкими та мобільними, ніж великі організації, що дозволяє їм швидко реагувати на запити клієнтів, галузеві тенденції та ринкові зміни. Така адаптивність дає їм конкурентну перевагу в динамічному середовищі;

- інновації та технології: малі підприємства часто знаходяться попереду у застосуванні інновацій. Менші розміри та підприємницький дух дозволяють їм експериментувати, ризикувати та впроваджувати нові технології та ідеї. Вони використовують найновіші досягнення, що дає їм конкурентну перевагу та сприяє економічному прогресу;

- нішеві ринки: малі підприємства можуть ефективно обслуговувати нішеві ринки та задовольняти специфічні потреби клієнтів. Вони можуть гнучко адаптувати свої продукти або послуги до конкретного сегменту, пропонуючи персоналізовані рішення, які можуть бути нездійсненними для великих корпорацій;

– економічне зростання на місцях: малі підприємства роблять значний внесок у місцеву економіку, особливо в сільській місцевості та районах з недостатнім рівнем обслуговування. Вони створюють робочі місця, сприяють розвитку підприємництва та стимулюють економічне зростання на регіональному рівні.

Враховуючи ці позитивні особливості, держава визнає важливість підтримки малого підприємництва, використовуючи різні політики та ініціативи. Ця підтримка може включати фінансову допомогу, доступ до кредитів, податкові пільги, програми розвитку бізнесу, розвиток інфраструктури та спрощення регуляторного середовища. Таким чином, державна підтримка є комплексом економічних, організаційних і правових заходів, здійснюваних органами державної влади по відношенню до малого підприємництва з метою охорони та захисту їхніх прав, свобод та інтересів з урахуванням публічних інтересів держави та інших учасників ринкових відносин.

Щодо клімату в Україні, то необхідно підкреслити, що бізнес зберігає позитивні оцінки щодо результатів своєї діяльності, не дивлячись на повномасштабну війну, що триває. Такий висновок сформульований на підставі індексу очікувань ділової активності (ІОДА), який Національний банк України розраховує щомісяця, за виключенням вимушеної перерви в березні-травні 2022 року. У травні ІОДА залишився вище нейтрального рівня (50 пунктів) і становив 50.5 проти 51.5 у квітні 2023. Найсуттєвіше порівняно з іншими секторами поліпшили оцінки підприємства будівельної галузі, а от суб'єкти господарювання сфери торгівлі дещо послабили такі оцінки. Однак обидві групи респондентів очікують зростання своїх економічних результатів. Підприємства сфери послуг єдині серед інших секторів зберегли негативні оцінки щодо своїх економічних перспектив [7]. Успішне відновлення функціонування електроенергетики України, зростання показників споживання товарів та послуг в Україні, стабілізація курсу гривні не могли не вплинути на оцінку отриманих економічних результатів та найближчу перспективу.

У системі нормативно-правових актів, що визначають фінансово-правові засади державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, вирізняється Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [8]. Частиною 1 статті 15 Закону визначено, що державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва включає фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого

і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу. Варто наголосити на тому, що попри воєнний стан, маленькі підприємці продовжують сплачувати податки, швидко усвідомивши необхідність зменшення розриву між доходами та видатками бюджетів. Державна влада України з метою підтримки національного бізнесу зменшила оподаткування для деяких категорій бізнесу, скасувала перевірки тощо.

Зокрема, 15.03.22 було прийнято Закон України № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», яким змінено податкову політику на період воєнного стану. Основними новелами стали зміни щодо сплати єдиного податку, єдиного соціального внеску для фізичних осіб-підприємців [9]. Зокрема, мова йде про нові підстави для перебування на єдиному податку та нові ставки податків. З 01.04.2022 до припинення або скасування воєнного, надзвичайного стану на території України платниками єдиного податку третьої групи можуть бути фізичні особи – підприємці та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно правової форми. До них не застосовується обмеження щодо обсягу доходу та кількості найнятих осіб. Платникам єдиного податку третьої групи встановлена відсоткова ставка єдиного податку у розмірі 2% доходу. Застосування ставки податку у розмірі 2% доходу передбачає включення податку на додану вартість до складу єдиного податку. ФОП – платники єдиного податку I та II групи мають право не сплачувати єдиний податок. ФОП I-II групи повністю також звільняються від ЄСВ. ФОП III групи звільняються від сплати ЄСВ за найманих працівників, яких призвали до лав Збройних Сил України, інших захисних формувань, (в т.ч. і територіальної оборони).

Ще одним кроком держави на зустріч малому бізнесу стало призупинення окремих видів податкового контролю. Т. Мельник, проаналізувавши всі зміни в законодавстві, які були внесені з початком повномасштабного російського вторгнення в Україну, систематизує у список перевірки, які все ж таки можуть бути проведені: фактичні (за місцем провадження господарської діяльності) перевірки можливості використання клієнтами карток для оплати, тобто наявність POS-терміналів у точках торгівлі чи надання послуг; використання РРО / ПРРО в разі продажу піддакцизних товарів; облік піддакцизних товарів; порядок ціноутворення на суспільно-значущі товари; камеральні (у приміщеннях ДПС) перевірки, іні-

ційовані на підставі заяви про бюджетне відшкодування ПДВ, доданої до декларації [10].

Однак на початок 2023 року більшість пільг для бізнесу було переглянуто на предмет їх скасування. Нещодавно розпочала свою роботу в Україні місія МВФ щодо виконання умов чотирирічної Програми розширеного фінансування EFF на 15,6 млрд дол. США. Серед умов, які повинна була виконати Україна – внесення законопроекту про відновлення довоєнного оподаткування. Саму Програму планують розділити на два етапи: перший націлений на утримання стабільності та розрахований на 12-18 місяців, другий – із великими структурними реформами, націлений на зростання і євроінтеграцію. Очікується, що на другому етапі податково-бюджетну політику буде зосереджено на найважливіших структурних реформах для гарантування середньострокових доходів завдяки реалізації національної стратегії доходів поряд із покращенням управління державними фінансами та впровадженню реформ управління держінвестиціями для підтримки післявоєнного відновлення [11].

І от вже маємо у першому читанні підтримку парламентарями урядового законопроекту № 8401 про скасування з 01.07.2023 єдиного 2% податку, повномасштабне відновлення планових перевірок ДПС та ін. [12]. Чи дотримано при цьому принцип балансу приватного та публічного інтересу або як знайти компроміс між наповненням бюджету та підтримкою бізнесу?

Висновок. У контексті взаємозв'язку податкової політики та політики підтримки малого підприємництва в Україні, необхідно враховувати обставини, зумовлені євроінтеграційними прагненнями сучасної України. Виходячи із статис-

тичних даних, потрібно констатувати, що попри воєнний стан, маленькі підприємці продовжують сплачувати податки, швидко усвідомивши необхідність зменшення розриву між доходами та видатками бюджетів. Держава, у свою чергу, з метою підтримки національного бізнесу зменшила оподаткування для деяких категорій бізнесу, призупинила перевірки тощо.

Поняття державної підтримки малого підприємництва охоплює комплекс економічних, організаційних і правових заходів, здійснюваних органами державної влади по відношенню до малого підприємництва з метою охорони та захисту їхніх прав, свобод та інтересів з урахуванням публічних інтересів держави та інших учасників ринкових відносин.

Враховуючи необхідність виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції та, у той же час, жакливі умови воєнного стану, виключно модернізація роботи контролюючих органів та підвищення податкової культури платників податків може забезпечити ефективність функціонування вітчизняної податкової системи сьогодні. Наполягаємо, що під час формування та реалізації податкової політики не можна відступати від принципу балансу приватного та публічного інтересу в оподаткуванні. Виключно довіра платників податків, громадян до податкового органу, держави може дозволити відновити стабільність економіки України. Податкове законодавство має реально відповідати тим основним принципам, що заявлені у ст. 4 Податкового кодексу України. Здійснення повноважень контролюючими органами має відбуватися завдяки компетентності, професіоналізму, некорумпованості та відповідальності державних службовців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Угода асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення 28.05.2023).
2. Угода між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу для співробітництва в галузі оподаткування «Fiscalis» від 05.09.2022. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU22058> (дата звернення 29.05.2023).
3. Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою. Український інститут майбутнього. 2022. URL: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu/> (дата звернення 28.05.2023).
4. План відновлення України. Липень 2022. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62c19ac16c921fc712205f03_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_UKR.pdf (дата звернення 28.05.2023).
5. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1805-р. URL: <http://www.kmu.gov.ua/storage/app/up> (дата звернення 28.05.2023).
6. Zhou L. Small Business Statistics: The Ultimate List in 2023. URL: <https://www.luisazhou.com/blog/small-business-statistics/#> (дата звернення 28.05.2023).
7. Індекс очікувань ділової активності підприємств у травні 2023 року. Опитування підприємств. URL: <http://bank.gov.ua> (дата звернення 01.06.2023).

8. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2013 № 4618- VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (дата звернення 28.05.2023).
9. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.22 № 2120-IX. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 28.05.2023).
10. Мельник Т. Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 2 (100). С. 3–11.
11. Меморандум про економічну та фінансову політику від 24.03.2023. URL: https://bank.gov.ua/ua/file/download?file=Lol_MEFP_Ukraine_2023-03-24.pdf (дата звернення 28.05.2023).
12. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану: проект Закону України від 31.01.2023 № 8401. URL: itd.rada.gov.ua (дата звернення 31.05.2023).

REFERENCES

1. Uhoda asotsyatsyyu mezhdU Ukrayinoyu, s odnykh storon, y Evropeyskym Soyuzom, s Evropeyskym sovtovaryzmozom s atomnoy énerhyey y ykh derzhavamy- fraktsyyamy, s ynshoyi storonamy ot 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (data zvernennya 28.05.2023).
2. Hoda mezhdU Ukraynskym y Evropeyskym Soyuzom po uchastyu v Ukrayiny u prohrammy Evropeys'koho Soyuza dlya sivrobitnytstva v haluzi opodatkovannya «Fiscalis» ot 05.09.2022. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU22058> (data zvernennya 29.05.2023).
3. Ukrayina 2022. Yak ne vratyty sviy shans statyyu syl'noy derzhavoyu. Ukraynyskyy ynstitut maybutn'oho. 2022. URL: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vratyty-svij-shans-statyyu-syl'noy-derzhavoyu/> (data zvernennya 28.05.2023).
4. Plan provedenyaya Ukrayiny. Lypen' 2022. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62c19ac16c921fc712205f03_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_UKR.pdf (data zvernennya 28.05.2023).
5. Stratehiya reformuvannya systemy upravlinnya derzhavnymy finansamy na 2022–2025 roky: rozporядzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 29.12.2021 № 1805-r. URL: <http://www.kmu.gov.ua/storage/app/up> (data zvernennya 28.05.2023).
6. Zhou L. Small Business Statistics: The Ultimate List in 2023. URL: <https://www.luisazhou.com/blog/small-business-statistics/#> (data zvernennya 28.05.2023).
7. Indeks ochikuvan' dilovoyi aktyvnosti pidpryyemstv u travni 2023 roku. Opytuvannya pidpryyemstv. URL: <http://bank.gov.ua> (data zvernennya 01.06.2023).
8. Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i seredn'oho pidpryyemnytstva v Ukrayini: Zakon Ukrayiny vid 22.03.2013 № 4618- VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (data zvernennya 28.05.2023).
9. Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo diy norm na period diy voyennoho stanu: Zakon Ukrayiny vid 15.03.22 № 2120-IX. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (data zvernennya 28.05.2023).
10. Mel'nyk T. YU. Derzhavna pidtrymka ta stymulyuvannya rozvytku biznesu v Ukrayini pid chas diy voyennoho stanu. *Ekonomika, upravlinnya ta administruvannya*. 2022. № 2 (100). С. 3–11.
11. Memorandum pro ekonomichnu ta finansovu polityku vid 24.03.2023. URL: https://bank.gov.ua/ua/file/download?file=Lol_MEFP_Ukraine_2023-03-24.pdf (data zvernennya 28.05.2023).
12. Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny ta inshykh zakoniv Ukrayiny shchodo osoblyvostey opodatkovannya u period diy voyennoho stanu: proekt Zakonu Ukrayiny vid 31.01.2023 № 8401. URL: itd.rada.gov.ua (data zvernennya 31.05.2023).

СУБ'ЄКТИ ПЕРВИННОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ¹

Уткіна М. С.

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумський державний університет
вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, Україна;
науковий дослідник
Університет Ворики (Велика Британія)
orcid.org/0000-0002-3801-3742
m.utkina@jur.sumdu.edu.ua*

Ключові слова: *первинний фінансовий моніторинг, суб'єкти, суб'єкти первинного фінансового моніторингу, фінансові злочини, фінансовий моніторинг.*

Статтю присвячено комплексному аналізу діяльності суб'єктам первинного фінансового моніторингу у вітчизняній системі суб'єктів фінансового моніторингу. Зокрема, автором були проаналізовані особливості провадження суб'єктами первинного фінансового моніторингу. У статті автором було визначено, що суб'єкти первинного фінансового моніторингу слід розглядати як такі, що мають безпосередній контакт з тими, хто може бажати легалізувати (відмити) набуті злочинними шляхом кошти (злочинні доходи; доходи, одержані злочинним шляхом), профінансувати тероризм чи розповсюдження зброї масового знищення. Такі первинні суб'єкти закріплені у ч. 2 ст. 6 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Зокрема, банки, страховики (перестраховики), страхові (перестрахові) брокери, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи; оператори платіжних систем; товарні та інші біржі, що проводять фінансові операції з товарами; професійні учасники фондового ринку (ринку цінних паперів), крім осіб, які провадять діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку; оператори поштового зв'язку, які надають фінансові платіжні послуги та/або послуги поштового переказу, та/або послуги із здійснення валютних операцій; філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, що надають фінансові послуги на території України; а також спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу (крім осіб, які надають послуги в рамках трудових правовідносин). Було виокремлено важливу характеристику, що суб'єкти первинного фінансового моніторингу співпрацюють між собою, здійснюючи обмін інформацією, виконуючи свої обов'язки згідно з встановленими правилами та законодавством з метою ефективного виявлення, викриття та запобігання так званім фінансовим злочинам.

¹ Робота виконана за підтримки Британської Академії, за фінансування за схемою RaR/100538

THE ENTITIES OF PRIMARY FINANCIAL MONITORING IN THE NATIONAL SYSTEM

Utkina M. S.

Candidate of Law,

*Senior Lecturer at the Department of Criminal and Legal Disciplines
and Procedures*

Sumy State University

Rymkoho-Korsakova str. 2, Sumy, Ukraine;

Research Fellow

University of Warwick (UK)

orcid.org/0000-0002-3801-3742

m.utkina@yur.sumdu.edu.ua

Key words: *primary financial monitoring, entities, entities of primary financial monitoring, financial crimes, financial monitoring.*

The article is devoted to a comprehensive analysis of the activities of primary financial monitoring subjects in the domestic system of financial monitoring subjects. In particular, the author analysed the features of primary financial monitoring by the subjects. In the article, the author determined that the subjects of primary financial monitoring should be considered as those who have direct contact with those who may wish to legalise (launder) criminally acquired funds (criminal proceeds; proceeds obtained through criminal means), finance terrorism or the proliferation of weapons mass destruction. Such primary subjects are enshrined in Part 2 of Art. 6 of the Law of Ukraine "On prevention and countermeasures against legalisation (laundering) of proceeds obtained through crime, financing of terrorism and financing of proliferation of weapons of mass destruction." In particular, banks, insurers (reinsurers), insurance (reinsurance) brokers, credit unions, pawnshops and other financial institutions; operators of payment systems; commodity and other exchanges conducting financial transactions with goods; professional participants of the stock market (securities market), except for persons engaged in the organisation of trading on the stock market; postal operators that provide financial payment services and/or postal transfer services, and/or currency transaction services; branches or representative offices of foreign business entities that provide financial services on the territory of Ukraine; as well as specially defined subjects of primary financial monitoring (except for persons who provide services within the framework of labour relations). An important feature was that the subjects of primary financial monitoring cooperate, exchange information, and perform their duties following established rules and legislation to effectively detect, expose and prevent so-called financial crimes.

Постановка проблеми. Злочини, пов'язані із фінансовою сферою, мають серйозні наслідки для економіки країни, загрожують фінансовій стабільності, національній безпеці та репутації країни на міжнародній арені в цілому. Наразі слід констатувати, що проблематика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (злочинних доходів) викликає стурбованість у світової спільноти в цілому. Для України актуальності набуває питання приведення у відповідність до міжнародних і європейських стандартів, удосконалення чинного вітчизняного законодавства,

що стосується боротьби із відмиванням доходів, в контексті отримання членства в Європейському Союзі. З урахуванням цього, вважаємо, що фінансовий моніторинг виступає одним із дієвих механізмів протидії й боротьби із корупцією, легалізацією злочинних доходів, фінансуванням тероризму в цілому й виявлення підозрілих транзакцій зокрема. На нашу думку, особливої уваги потребує діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу в цій системі з урахуванням того, що вони мають безпосередній контакт з тими, хто може бажати легалізувати (відмити)

набуті злочинними шляхом кошти (злочинні доходи; доходи, одержані злочинним шляхом), профінансувати тероризм чи розповсюдження зброї масового знищення. Зокрема, констатуємо, що у багатьох країнах діють законодавчі норми, що вимагають від суб'єктів первинного фінансового моніторингу провадити заходи для виявлення та повідомлення про підозрілі фінансові операції до компетентних органів. Актуальність тематики дослідження також зумовлена і тим, що зростання кількості та складності фінансових операцій, глобалізація фінансових ринків ставить перед суб'єктами первинного фінансового моніторингу виклики у виявленні нових шаблонів фінансових злочинів та розробці ефективних методів боротьби з ними.

Мета статті – визначити та комплексно проаналізувати місце і роль суб'єктів первинного фінансового моніторингу у вітчизняній системі.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи місце і роль діяльності суб'єктів первинного моніторингу в контексті, необхідно, у першу чергу, надати визначення первинного фінансового моніторингу в цілому. Знаходимо його нормативне закріплення в основному нормативно-правовому акті, що спрямований на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [1]. Зокрема, законодавець у п. 45 ч. 1 ст. 1 вищезгаданого нормативно-правового акту, надає наступне визначення дефініції «первинний фінансовий моніторинг» – це сукупність заходів, які вживаються суб'єктами первинного фінансового моніторингу і спрямовані на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії. Таким чином, констатуємо, що первинний фінансовий моніторинг включає в себе систему заходів, що спрямовані на виявлення, превенцію (запобігання, попередження) та припинення фінансових злочинів.

Аналізуючи національну систему фінансового моніторингу, її виокремлюють та розглядають як дворівневу – первинний та державний рівні. Щодо суб'єктів первинного фінансового моніторингу, то ними можуть бути різні суб'єкти, які виконують обов'язки щодо збору, аналізу та надання фінансової інформації з метою виявлення та запобігання операціям, пов'язаним з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму. Важливість діяльності суб'єктів такого рівня, як ми уже зазначили вище, обумовлюється тим, що вони безпосередньо контактують з тими, хто може бажати легалізувати (відмити) набуті злочинними шля-

хом кошти, профінансувати тероризм чи розповсюдження зброї масового знищення.

Необхідно зазначити, що із прийняттям вищезгаданого нормативно-правового акту, коло суб'єктів первинного фінансового моніторингу розширилось [2, с. 145]. Відповідно до положення, що міститься у Законі, до суб'єктів первинного фінансового моніторингу належать:

– банки, страховики (перестраховики), страхові (перестрахові) брокери, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи. Кожен із цих суб'єктів має певні особливості та обов'язки щодо провадження моніторингу фінансових операцій та повідомлення про підозрілі транзакції. Банки, страхові компанії, страхові брокери, кредитні спілки та інші перелічені вище суб'єкти здійснюють значну кількість фінансових транзакцій, що робить їх важливими в контексті виявлення підозрілих операцій та викриття фінансових злочинів. Головною особливістю, на нашу думку, є те, що фінансові установи збирають та зберігають великий обсяг інформації про своїх клієнтів, зокрема їх фінансові дані, а також транзакційну історію. Це дозволяє проводити аналіз цих даних для виявлення будь-яких неправомірних або підозрілих активностей;

– оператори платіжних систем. Визначення дефініції «оператор платіжної системи» міститься в Законі України «Про платіжні послуги», який безпосередньо визначає загальний порядок виконання платіжних операцій в Україні [3]. Відповідно до п. 49 ч. 1 ст. 1 цього акту, під оператором платіжної системи слід розуміти юридичну особу, яка встановлює правила платіжної системи, виконує інші функції для забезпечення функціонування платіжної системи та несе відповідальність за діяльність цієї платіжної системи відповідно до її правил та вимог законодавства.

Оператори платіжних систем включають в себе провайдерів електронних платежів, платіжні шлюзи, мобільні платіжні оператори та інші компанії, які забезпечують інфраструктуру для здійснення фінансових операцій між різними учасниками. Аналізуючи значення та роль даних суб'єктів у національній системі суб'єктів фінансового моніторингу, вони правдять моніторинг фінансових транзакцій, що здійснюються через їх платіжну інфраструктуру, виявляють підозрілі платежі та активності, які можуть вказувати на фінансові злочини, і вживають заходів для подальшого аналізу або повідомлення компетентним органам. Оператори платіжних систем володіють доступом до інформації про різні платіжні операції, що дозволяє їм аналізувати та виявляти ризикові активності. Це можуть бути незвичні або надмірно великі транзакції, паттерни платежів, які можуть вказувати на відмивання грошей або інші фінансові злочини;

– товарні та інші біржі, що проводять фінансові операції з товарами. Відповідно до профільного Закону «Про товарні біржі» [4], а саме – ч. 1 ст. 1, товарна біржа становить юридичну особу, що функціонує у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю або товариства з додатковою відповідальністю та провадить професійну діяльність з організації торгівлі продукцією на товарних біржах, професійну діяльність з організації укладання деривативних контрактів на товарних біржах, а також інші види діяльності, передбачені вищезазначеним Законом. Тобто, товарні біржі слід розглядати як платформи, де здійснюються торговельні операції з різними товарами. Вони дозволяють учасникам ринку купувати та продавати товари, використовуючи фінансові інструменти, такі як ф'ючерси, опціони, контракти на різницю цін (CFD) тощо. На нашу думку, дані суб'єкти відіграють важливу роль як суб'єкти первинного фінансового моніторингу в контексті виявлення незвичайних або підозрілих торговельних активностей, оскільки вони мають системи моніторингу, що дозволяють виявляти незвичайні або підозрілі торговельні активності (зокрема, надмірні зміни цін, великі обсяги торгівлі, незвичайні замовлення або злиття позицій). Виявлення таких активностей може вказувати на маніпуляції ринком, шахрайство або інші недоречні дії. Товарні біржі зобов'язані підтримувати прозорість та інтегритет ринку, щоб запобігти зловживанням та маніпуляціям (встановлення правил та обмежень щодо торгівлі, а також контроль за дотриманням цих правил);

– професійні учасники фондового ринку (ринку цінних паперів), крім осіб, які провадять діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку. Зокрема, вважаємо, що сюди слід відносити інвестиційні банки (або ж інвестиційні компанії), інвестиційні фонди, фондових брокерів та дилерів, фондових аналітиків, аудиторські компанії. Зокрема, інвестиційні банки (компанії) займаються розміщенням та обслуговуванням емісій цінних паперів, а також надають консультаційні послуги з управління активами та фінансовими стратегіями. Вони залучаються до первинного фінансового моніторингу через свою участь у процесі емісії та розподілу цінних паперів. Інвестиційні фонди збирають гроші від інвесторів і вкладають їх у різні види цінних паперів, таких як акції, облигації, паї інших фондів тощо. Вони підлягають моніторингу в рамках фінансового регулювання та контролю за їхньою діяльністю. Фондові брокери та дилери є посередниками, які виконують торговельні операції з цінними паперами від імені клієнтів. Вони мають обов'язок проводити моніторинг операцій клієнтів та виявляти будь-які підозрілі транзакції або активності.

Фондові аналітики проводять дослідження та аналізують фінансові інструменти, компанії та ринкові тенденції з метою надання рекомендацій щодо інвестування та прийняття рішень. Вони можуть бути залучені до первинного фінансового моніторингу через доступ до конфіденційної інформації та потенційну можливість зловживання цією інформацією. Аудиторські компанії проводять фінансовий аудит та перевірку діяльності компаній, включаючи публічно зареєстровані компанії. Вони можуть виявляти незвичайні фінансові транзакції або показники, які можуть свідчити про можливі фінансові злочини;

– оператори поштового зв'язку, які надають фінансові платіжні послуги та/або послуги поштового переказу, та/або послуги із здійснення валютних операцій. В цілому, дефініція «оператор поштового зв'язку» закріплено у Законі України «Про поштовий зв'язок» [5], відповідно до якого це суб'єкт господарювання, що здійснює діяльність на території України та у встановленому законодавством порядку надає послуги поштового зв'язку. Із 2019 р. Національним банком України було визначено право даних суб'єктів надавати фінансові послуги з переказу коштів, якщо вони є валютними операціями, на підставі ліцензії Національного банку. Такі зміни були обумовлені введенням у той час в дію Закону України «Про валюту і валютні цінності» [6]. З урахуванням цього, вважаємо, що ці суб'єкти відіграють важливу роль у забезпеченні фінансової стабільності, передачі коштів та здійсненні валютних операцій. Зокрема, оператори поштового зв'язку можуть надавати різноманітні фінансові платіжні послуги (міжнародні грошові перекази, поповнення рахунків, оплата рахунків, виплати пенсій та соціальних виплат тощо). Вищезазначені послуги підлягають моніторингу для виявлення підозрілих фінансових операцій, таких як відмивання грошей, фінансування тероризму або інші фінансові злочини. У зв'язку із тим, що оператори поштового зв'язку можуть надавати послуги поштового переказу, що дозволяють клієнтам відправляти та отримувати грошові перекази через свою мережу поштових відділень, моніторинг цих послуг допомагає виявляти незаконну передачу коштів або інші фінансові порушення. Вони повинні дотримуватись відповідних законодавчих та регуляторних вимог (виконання вимог щодо ідентифікації клієнтів, зберігання та звітності про транзакції, а також співпрацю з компетентними органами в області боротьби з фінансовою злочинністю);

– філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, що надають фінансові послуги на території України. Включення цих суб'єктів до суб'єктів первинного фінансового моніторингу зумовлюється тим, що іноземні

фінансові установи можуть надавати широкий спектр послуг, включаючи банківські послуги, страхові послуги, послуги управління активами, інвестиційні послуги та інші фінансові послуги. Філії або представництва іноземних фінансових установ повинні дотримуватись внутрішніх політик, процедур та стандартів, встановлених їх материнськими компаніями (зокрема, політики протидії відмиванню грошей, фінансування тероризму, політику здійснення валютних операцій тощо).

Зазначена вище категорія суб'єктів первинного фінансового моніторингу, що провадять свою діяльність одноособово, без утворення юридичної особи з урахуванням вимог законодавства, результатів національної оцінки ризиків та оцінки ризиків, притаманних його діяльності, розробляють, впроваджують та оновлюють правила фінансового моніторингу, програми проведення первинного фінансового моніторингу та інші внутрішні документи з питань фінансового моніторингу і призначають працівника, відповідального за його проведення [1].

– Спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу (крім осіб, які надають послуги в рамках трудових правовідносин):

– суб'єкти аудиторської діяльності. Відповідно до Господарського кодексу України, а саме – статті 364 [7], суб'єкт аудиторської діяльності слід розглядати як аудиторську фірму або аудитора, який провадить аудиторську діяльність як фізична особа-підприємець або провадить незалежну професійну діяльність, що набув права на провадження аудиторської діяльності на підставах та в порядку, передбачених законодавством, та внесений до Реєстру аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності. Як суб'єкти фінансового моніторингу суб'єкти аудиторської діяльності повинні здійснювати ідентифікацію, верифікацію клієнта, вивчення клієнта та уточнення інформації про клієнта у випадках, встановлених чинною нормативно-правовою базою;

– бухгалтери, суб'єкти господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку. Необхідно зазначити, що чинний Закон доволі чітко зазначає, що суб'єктом системи первинного фінансового моніторингу не виступають особи, які надають послуги в межах відносин трудового характеру [1]. З урахуванням цього, констатуємо, що головний й штатний бухгалтери підприємства, установи, організації не виступають суб'єктами первинного фінансового моніторингу. У свою чергу, як зазначає М. Казанова (податковий експерт), бухгалтери (які надають свої послуги за цивільно-правовими договорами і не є зареєстрованими як фізичні особи-підприємці), а також суб'єкти господарювання, які надають послуги

у сфері бухгалтерського обліку, повинні дотримуватись вимог чинного законодавства. Зокрема, вони повинні інформувати спеціально уповноважений орган, тобто Державну службу фінансового моніторингу про всі підозрілі фінансові операції клієнта, а також надавати копії документів й іншу інформацію, на підставі якої сформовано підозри, також додаткову інформацію за запитом Державної служби фінансового моніторингу [8];

– суб'єкти господарювання, що здійснюють консультування з питань оподаткування;

– адвокатські бюро, адвокатські об'єднання та адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально. Зокрема, як визначила Н. Бец, дані суб'єкти первинного фінансового моніторингу зобов'язані здійснювати фінансовий моніторинг, якщо вони беруть участь, діючи від імені та/або за дорученням клієнта, у будь-якій фінансовій операції та/або допомагають клієнту планувати чи здійснювати операцію щодо купівлі-продажу нерухомості або управління майном при фінансуванні будівництва житла; купівлі-продажу суб'єктів господарювання та корпоративних прав; управління коштами, цінними паперами або іншими активами клієнта; відкриття та/або управління банківським рахунком або рахунком у цінних паперах; залучення коштів, необхідних для створення юридичних осіб та фондів, забезпечення їх діяльності або управління ними; створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами, фондами, трастами або іншими подібними правовими утвореннями [9].

– нотаріуси. В цілому, зазначаємо, що в основу діяльності нотаріусів як спеціальних суб'єктів фінансового первинного фінансового моніторингу закладені усі ті повноваження, що мають здійснювати усі перелічені нами вище суб'єкти первинного фінансового моніторингу. Проте, констатуємо, що вони не зобов'язані забезпечувати у своїй діяльності управління ризиками щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму та розробляти критерії ризиків; повідомляти Державну службу фінансового моніторингу про фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу; надавати на запит Державної служби фінансового моніторингу інформацію щодо відстеження (моніторингу) фінансових операцій клієнта, операції, якого стали об'єктом фінансового моніторингу; надавати на запит Державної служби фінансового моніторингу інформацію щодо відстеження (моніторингу) фінансових операцій клієнта, операції якого стали об'єктом фінансового моніторингу; виявляти фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу. Тому, на нотаріусів як суб'єктів первинного фінансового моніторингу покладено

обов'язок провадження так би мовити «внутрішнього» фінансового моніторингу;

- суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги;
- особи, які надають послуги щодо створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами, трастами та іншими утвореннями без статусу юридичної особи;
- суб'єкти господарювання, що надають посередницькі послуги та/або консультаційні послуги під час здійснення операцій з нерухомим майном;
- суб'єкти господарювання, які здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них;
- суб'єкти господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри;
- суб'єкти господарювання, які здійснюють торговельну діяльність культурними цінностями та/або надають посередницькі послуги в такій діяльності;
- постачальник послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів;
- інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги [1].

На нашу думку, даних суб'єктів фінансового моніторингу можливо умовно ранжувати на дві групи – суб'єкти первинного фінансового моніторингу, майже вся діяльність яких пов'язана з операціями, що несуть ризик відмивання та легалізації злочинних доходів, й суб'єкти, які надають послуги, що не є фінансовими, проте вони можуть бути використані для відмивання та легалізації коштів, одержаних злочинними шляхом. До першої умовної групи можна віднести саме тих суб'єктів, які надають послуги, пов'язані із фінансами (фінансові послуги) й мають здійснювати певного роду контроль майже над усіма операціями з клієнтами. Щодо другої умовної групи, то діяльність віднесених до неї суб'єктів в цілому не можна пов'язувати із фінансовими послугами, операціями. Проте, в контексті своєї діяльності такі суб'єкти первинного фінансового моніторингу можуть виступати свого роду носіями інформації щодо легалізації та відмивання так званих злочинних доходів. В цілому, основне завдання всіх суб'єктів фінансового моніторингу – ідентифікація і верифікація своїх клієнтів (KYC). Верифікація базується на міжнародних стандартах AML (anti-money laundering – боротьба з відмиванням грошей) [10, с. 60].

Відповідно до позиції О. Єфімова, усіх спеціальних суб'єктів первинного фінансового моніторингу, яких ми розглянули вище, можна умовно поділити на декілька груп. Він запропонував їх ранжувати залежно від особливостей їх виду діяльності (функціонування), зокрема :

– професійні «консультанти» із допомоги щодо фінансових операцій;

- посередники та консультанти у сфері нерухомості;
- суб'єкти господарювання, діяльність яких пов'язана із дорогоцінним камінням та металами;
- суб'єкти господарювання у сфері лотерей та азартних ігор [11].

У свою чергу, Л. Мілімко та Д. Крейман [2, с. 145] виокремлюють наступну класифікацію суб'єктів первинного фінансового моніторингу відповідно до чинного законодавства. Автори виділили п'ять основних груп:

- банки, страховики, інші організації, що надають фінансові послуги (підзвітні Національному банку України);
- біржі, упорядковані фонди фінансування будівництва/операцій з нерухомістю, професійні учасники фондового ринку (підзвітні Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку – НКЦПФР);
- аудитори, бухгалтери, консультанти, ріелтори, продавці дорогоцінних металів, організатори лотерей (підзвітні Державній службі фінансового моніторингу);
- адвокати, нотаріуси, надавачі юридичних послуг (підзвітні Міністерству юстиції України);
- постачальники послуг, пов'язані із обігом віртуальних активів (підзвітні Міністерству цифрової трансформації України).

Важливо, що ці суб'єкти співпрацюють між собою, обмінюючи інформацію, проводячи спільні розслідування та виконуючи свої обов'язки згідно з встановленими правилами та законодавством з метою ефективного виявлення, викриття та запобігання фінансовим злочинам.

Необхідно також зазначити, що суб'єкти первинного фінансового моніторингу, діяльність яких була проаналізована вище, наділені правом локальної нормотворчості. Зокрема, законодавець установлює, що суб'єкт первинного фінансового моніторингу (крім спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу, що провадять свою діяльність одноособово, без утворення юридичної особи) з урахуванням вимог законодавства, результатів національної оцінки ризиків та оцінки ризиків, притаманних його діяльності, розробляє, впроваджує й оновлює правила фінансового моніторингу, програми проведення первинного фінансового моніторингу та інші внутрішні документи з питань фінансового моніторингу [1].

Висновки та перспективи. На нашу думку, слід констатувати, що суб'єкти первинного фінансового моніторингу, визначені у чинному законодавстві, мають забезпечити та гарантувати максимально комплексний й контрольований рух фінансових

коштів в контексті запобігання й протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму й розповсюдження зброї масового знищення. Вважаємо, що такі спроби були зумовлені необхідністю пристосування до реалій сьогодення й необхідності вико-

нання вимог, поставлених перед нашою державою як країною-кандидаткою до вступу в ЄС. Зміни, що мали місце у процедурі провадження фінансового моніторингу, відбивають і уособлюють імплементацію позитивних зразків і кращих практик законодавства передових країн ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06 грудня 2019 р. № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
2. Мілімко Л. В., Крейцман Д. В. Суб'єкти первинного фінансового моніторингу (господарсько-правовий аспект). *Юридичний вісник*. 2020. № 4 (57). С. 143-149.
3. Про платіжні послуги : Закон України від 30 червня 2021 р. № 1591-IX. *Відомості Верховної Ради України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>
4. Про товарні біржі : Закон України від 10 грудня 1991 р. № 1956-XII. *Відомості Верховної Ради України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#Text>
5. Про поштовий зв'язок : Закон України від 25 травня 2023 р. № 2722-IX. *Відомості Верховної Ради України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2722-20#n311>
6. Про валюту і валютні цінності : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2473-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>
7. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n2318>
8. Казанова М. Хто з бухгалтерів – суб'єкт первинного фінансового моніторингу? Бухгалтер 911. 2020. № 10. <https://buhgalter911.com/uk/journals/buh911/2020/march/issue-10/article-107367.html>
9. Бец Н. Фінансовий моніторинг по-новому: чого очікувати з 28 квітня? 2020. *Юридична Газета online*. <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/finansoviy-monitoring-ponovomu-chogo-ochikuvati-z-28-kvitnya.html#:~:text=Суб%27ектами%20первинного%20фінансового%20моніторингу,%27екти%20аудиторської%20діяльності%3B%20бухгалтери%2C>
10. Сова О. Ю., Завадська О. О. Місце фінансового моніторингу в системі банківського нагляду. *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovation*. 2020. No. 1(5). С. 56-67.
11. Єфімов О. Фінансовий моніторинг: спеціальні суб'єкти первинного фінмоніторингу: хто це такі. Г-та «Все про бухгалтерський облік». 2020. № 74. С. 4-6. <http://yefimov.com.ua/?p=4256>

REFERENCES

1. Pro zapobihannia ta protydiyuh lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom, finansuvanniu terorysmy ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroyi masovoho znyschennia [On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime, Terrorist Financing and Financing the Proliferation of Weapons of Mass Destruction]: Law of Ukraine dated by 06. 12. 2019. № 361-IX. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> [in Ukrainian].
2. Milimko L.V., Kreitsman D.V. (2020) . Subiekty pervynnoho finansovoho monitorynhu (hospodarsko-pravovy aspekt) [Subject of Financial Monitoring (Economic and Legal Aspect)]. *Yurydychnyi Visnyk* [Law Herald], 4 (57). P. 143-149. [in Ukrainian]
3. Pro platizhni posluhy [On Payment Services] : Law of Ukraine dated by 30. 06. 2021. № 1591-IX. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> [in Ukrainian]
4. Pro tovarni birzhi [On Commodity Exchanges] : Law of Ukraine dated by 10. 12. 1991. № 1956-XII. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#Text> [in Ukrainian]
5. Pro poshtovy zviiazok [On Postal Communication] : Law of Ukraine dated by 25. 05. 2023. № 2722-IX. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2722-20#n311> [in Ukrainian]
6. Pro valiutu I valiutni tsinnosti [On Currency and Currency Values] : Law of Ukraine dated by 21. 06. 2018. № 2473-VIII. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text> [in Ukrainian]

7. Hospodarskyi kodkeks Ukrainy [The Commercial Code of Ukraine] dated by 16. 01. 2003 № 436-IV. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n2318> [in Ukrainian]
8. Kazanova M. (2020) Khto z bukhhalteriv – subiekt pervynnoho finansovoho monitorynhu? [Which of the accountants is the subject of primary financial monitoring?] Bukhhalter 911 [Accountant 911], 10. <https://buhgalter911.com/uk/journals/buh911/2020/march/issue-10/article-107367.html> [in Ukrainian]
9. Bets N. (2020). Finansovyi monitorynh po-novomu: choho ochiluvaty z 28 kvitnia? [Financial monitoring in a new way: what to expect from April 28?]. Yurydychna Hazeta online [Legal Gazette online.] <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/finansoviy-monitoring-ponovomu-chogo-ochikuvati-z-28-kvitnya.html#:~:text=Суб%27ектами%20первинного%20фінансового%20моніторингу,%27екти%20аудиторської%20діяльності%3B%20бухгалтери%2C> [in Ukrainian]
10. Sova O.Yu., Zavadzka O. O. (2020) Mistse finansovoho monitorynhu v systemi bankivskoho nahliadu [The place of financial monitoring in the banking supervision system]. European Scientific Journal of Economic and Financial Innovation, 1 (5). P. 56-67. [in Ukrainian]
11. Yefimov O. (2020). Finansovyi monitorynh: s[petsialni subiekt]y pervynnoho finansovoho monitorynhu: khto tse taki [Financial monitoring: special subjects of primary financial monitoring: who are they]. Hazeta “Vse pro bukhhalterskyi obliik” [Newspaper “Everything about accounting”], 74, 4-6. <http://yefimov.com.ua/?p=4256> [in Ukrainian]

ПРАВОВІ СКЛАДНОЩІ ЩОДО НАДАННЯ ПАПЕРОВИХ ДОКУМЕНТІВ ПРИ ЕЛЕКТРОННОМУ МИТНОМУ ОФОРМЛЕННІ ТОВАРІВ В УКРАЇНІ

Федотов О. П.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри морського та митного права
Національний університет «Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0001-7659-3023
fedotov_ap@ukr.net*

Назарко А. А.

*аспірант кафедри морського та митного права
Національний університет «Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-4190-7288
nazarkoaa@onu.edu.ua*

Ключові слова: *електронна митниця, електронна митна декларація, оригінали документів або засвідчених в установленому порядку їх копій; електронні примірники документів; митне оформлення; Державна митна служба; агент з митного оформлення.*

У статті досліджується розглядається актуальна проблема, пов'язана з процедурою надання паперових документів під час електронного митного оформлення товарів в Україні. Розглядається процедура декларування як важливий етап переміщення товарів через митний кордон, зокрема електронне декларування, що передбачає подання митному органу митної декларації у формі єдиного адміністративного документу в електронному вигляді. Стаття докладно розглядає різні види товаросупровідних та товаротранспортних документів, які необхідні для здійснення переміщення товарів через митний кордон України. Особлива увага приділяється документам, які містять інформацію про товари, що переміщуються через митний кордон, а також документам, які виступають у якості документарних акредитивів. Зазначається, що законодавством України врегульовано питання про необхідність надання під час декларування лише тих документів, які містять відомості, необхідні для митного оформлення. Автори статті вказують на потребу внесення змін до законодавства, аби чітко визначити випадки, коли декларант зобов'язаний надавати оригінали документів при електронному декларуванні товарів, що переміщуються через митний кордон України під час електронного декларування. Автори зазначають, що конкретизація умов надання оригіналів паперових документів під час електронного декларування сприятиме усуненню невизначеності та зменшить ризик зловживання повноваженнями з боку митних органів. У заключенні статті робиться висновок, що внесення необхідних змін до законодавства сприятиме полегшенню роботи декларантів і посадових осіб митних органів, а також забезпечить більшу прозорість та ефективність процедури надання паперових документів при електронному митному оформленні товарів в Україні.

LEGAL ISSUES REGARDING THE SUBMISSION OF PAPER DOCUMENTS DURING ELECTRONIC CUSTOMS CLEARANCE IN UKRAINE

Fedotov O. P.

*Doctor of Law, Professor;
Professor at the Department of Maritime and Customs Law
National University "Odesa Law Academy"
Fontanska doroga, 23, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7659-3023
fedotov_ap@ukr.net*

Nazarko A. A.

*Postgraduate Student at the Department of Maritime and Customs Law
National University "Odesa Law Academy"
Fontanska doroga, 23, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4190-7288
nazarkoaa@onua.edu.ua*

Key words: *electronic customs, electronic customs declaration, original documents or their certified copies, electronic copies of documents, customs clearance, State Customs Service, customs clearance agent.*

The article investigates and considers an actual problem related to the procedure of providing paper documents during electronic customs clearance of goods in Ukraine. The article considers the declaration procedure as an important stage of the movement of goods across the customs border, in particular electronic declaration, which involves submitting a customs declaration to the customs authority in the form of a single administrative document in electronic form. The article examines in detail various types of goods accompanying and goods transport documents, which are necessary for the movement of goods across the customs border of Ukraine. The article pays special attention to documents that contain information about goods moving across the customs border, as well as documents that act as documentary letters of credit. The article means that the legislation of Ukraine regulates the issue of the need to provide during declaration only those documents that contain information necessary for customs clearance. The authors of the article indicate the need to amend the legislation in order to clearly define the cases when the declarant is required to provide original documents during the electronic declaration of goods moving across the customs border of Ukraine during electronic declaration. The authors note that specifying the conditions for providing original paper documents during electronic declaration will help eliminate uncertainty and reduce the risk of abuse of authority by customs authorities. In conclusion, the article concludes that making the necessary changes to the legislation will facilitate the work of declarants and officials of customs authorities, as well as ensure greater transparency and efficiency of the procedure for providing paper documents for electronic customs clearance of goods in Ukraine.

Постановка проблеми. В епоху цифрових технологій, електронне митне оформлення товарів стало стандартом для багатьох країн світу. Україна також не є винятком. Однак, на жаль, і в такій сучасній системі можуть виникати проблеми, які можуть суттєво ускладнити і сповільнити митне оформлення. Одна з таких проблем -

надання паперових документів при електронному митному оформленні товарів в Україні.

Переміщення товарів через митний кордон України розпочинається з процедури декларування, головним різновидом якого є електронне декларування, що полягає у поданні митному органу митної декларації за формою єдиного адмі-

ністративного документу в електронному вигляді.

Переміщення товарів через митний кордон України може здійснюватися за товаросупровідними документами та товаротранспортними документами. Товарно-супровідні, — це документи, що прямують разом з товарами (продукцією) й містять дані про товари (продукцію), що переміщуються через митний кордон України, а товарно-транспортні, — це різновид товарно-супровідних документів, за якими здійснюється переміщення товарів (продукції) і які містять відомості про ці товари (продукцію) [1; 2; 3]. До основних таких документах належать: комерційний рахунок; транспортний документ, який покриває перевезення не менше ніж двома різними видами транспорту; коносамент; необоротна морська накладна; чартерний коносамент; авіаційний транспортний документ; автомобільні, залізничні або внутрішні водні транспортні документи; кур'єрська квитанція, поштова квитанція або поштовий сертифікат; страховий документ тощо. Також усі вище перераховані документи, можуть виступати в якості документарних акредитивах (ICC Publication No. 600UK) [4]. При цьому перевезення вантажів супроводжується товаротранспортними документами, складеними мовою міжнародного спілкування залежно від обраного виду транспорту або державною мовою, якщо вантажі перевозяться в Україні. Такими документами можуть бути: авіаційна вантажна накладна (Air Waybill); міжнародна автомобільна накладна (CMR); накладна CMГC (накладна UMBC); коносамент (Bill of Lading); накладна ЦІМ (CIM); вантажна відомість (Cargo Manifest); інші документи, визначені законами України.

Згідно з ч. 2 ст. 264 та ч. 3 ст. 335 МКУ (далі – МКУ), при здійсненні митного оформлення товарів разом з митною декларацією подаються лише рахунок або інший документ, який визначає вартість товару, та у випадках, встановлених МКУ, декларація митної вартості. Відомості про документи, визначені ч. 8 ст. 257 та ч.3. ст. 335 МКУ, зазначаються у встановленому порядку в митній декларації. Таким чином, законодавством України з питань митної справи, у тому числі главами 6-11 МКУ, врегульовано питання щодо необхідності надання під час декларування товарів тільки тих документів, що містять відомості, необхідні для митного оформлення. Наприклад, при експорті товарів автомобільним транспортом, необхідними документами для митного оформлення товарів будуть виступати: інвойс, сертифікат походження (за формами, які необхідні в країні-імпорту товару); зовнішньоекономічний договір (контракт) купівлі-продажу товарів; витяг з реєстру про реєстрацією суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності; сертифіката якості, відповід-

ності, фітосанітарні та ветеринарні сертифікати на товар (в залежності від ідентифікаційного коду товару відповідно до УКТЗЕД); документи, які необхідні для визначення коду товару відповідно до УКТЗЕД (каталоги виробника, специфікації щодо природного складу та мети застосування товару тощо); книжка МДП (за необхідністю); міжнародна автомобільна накладна (CMR); договір про надання транспортно-експедиторських послуг; договір про надання здійснення митної брокерської діяльності; свідоцтво на право міжнародних перевезень; паспорт водія; технічний паспорт транспортного засобу.

В цьому контексті, важливо з'ясувати деякі питання, які регулюють процедуру надання паперових документів і форму митного контролю при електронному митному оформленні товарів в Україні.

Вклад основного матеріалу дослідження. 31 березня 2023 року зону діяльності відділу митного оформлення митного поста «Одеса-порт» Одеської митниці Державної митної служби України (далі – відділ митного оформлення) було надіслано електронну митну декларацію, якій присвоєно номер 23UA500020004458U6. Разом із електронною митною декларацією надіслано пакет документів, необхідних для виконання митних формальностей: пакувальний аркуш; рахунок (Invoice) та інші платіжні документи, які визначають вартість товару; платіжні документи, які визначають вартість перевезення; Міжнародна товарно-транспортна накладна (CMR), сертифікат з перевезення (походження) товару EUR.1; зовнішньоекономічний договір (контракт), договір про надання послуг митного брокера, договір про надання послуг з транспортно-експедиторського обслуговування.

В процесі здійснення митних формальностей інспектором відділу митного оформлення було надіслано повідомлення агенту з митного оформлення про необхідність подання оригіналів документів (паперових примірників): «У зв'язку і з спрацюванням Автоматизованої системи управління ризиками прошу вас надати оригінали документів, зазначених у митній декларації, або засвідчених в установленому порядку їх копій, якщо законодавством не передбачено подання оригіналів».

В результаті телефонної розмови з інспектором відділу митного оформлення, який здійснював митні формальності за електронною митною декларацією, агенту з митного оформлення було повідомлено, що електронних примірників документів, які надіслано разом із вищевказаною електронною декларацією, недостатньо! Інспектором відділу митного оформлення висунута вимога подання паперових примірників документів,

зазначених в графі 44 вищевказаної митної декларації, безпосередньо в зону діяльності відділу митного оформлення.

Як у подальшому було з'ясовано, за електронною митною декларацією № 23UA500020004458U6 Автоматизованою системою управління ризиками (далі – АСУР) була встановлена форма митного контролю «101-1» (зміст форми контролю: Витребування оригіналів документів, зазначених у митній декларації, або засвідчених в установленому порядку їх копій, якщо законодавством не передбачено подання оригіналів [5]).

Після прибуття агента з митного оформлення в зону діяльності відділу митного оформлення з'ясувалось, що електронна митна декларація була вже оформлена у митному відношенні. В результаті розмови із керівником відділу митного оформлення щодо таких дій з боку інспектора цього відділу з'ясувалось, що агент з митного оформлення повинен був надати оригінали усіх документів в паперовому вигляді.

Відповідно до пп. 2 та 3 ст. 257 МКУ:

«2. Електронне декларування здійснюється з використанням електронної митної декларації, на яку накладено електронний підпис, та інших електронних документів або їх реквізитів у встановлених законом випадках, а також електронних (сканованих) копій паперових документів, на які накладено електронний підпис декларанта або уповноваженої ним особи.

3. Митна декларація та інші документи, подання яких митним органом передбачено цим Кодексом, оформлені на паперовому носії та у вигляді електронних документів мають однакову юридичну силу» [6].

Відповідно до абз. 6 п. 2.2 наказу Міністерства фінансів України від 30.05.2012 року № 631: «У разі здійснення митного оформлення товарів за електронною митою декларацією інформація про необхідність подання сканованих копій документів, зазначених в графі 44 електронною митою декларацією, надсилається Декларанту електронним повідомленням, засвідченим кваліфікованим електронним підписом посадової особи митного органу, на вимогу якої здійснюється витребування відповідних документів, у тому числі посадової особи підрозділу митних компетенцій» [7].

Ми можемо зазначити також окремі норми законодавства України щодо деяких документів, які можуть використовуватися у міжнародному товарообігу в електронному вигляді. Наприклад, зовнішньоекономічний договір (контракт).

Згідно з ч. 2 ст. 6 Закону України від 16.04.1991 року № 959-ХІІ зовнішньоекономічний договір (контракт) укладається суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності або його пред-

ставником у простій письмовій або в електронній формі, якщо інше не передбачено міжнародним договором України чи законом [8].

Відповідно до ст. 207 Цивільного кодексу України правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони [9].

Крім того, правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку. В останньому випадку повинен використовуватися електронний цифровий підпис або інший аналог власноручного підпису у випадках, встановлених законом, іншими актами цивільного законодавства, або за письмовою згодою сторін, у якій мають міститися зразки відповідного аналога їхніх власноручних підписів.

Може посадові особи митних органів при витребуванні оригіналу зовнішньоекономічного договору (контракту), при наявності електронної копії, керуються Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 23.08.1989 року № 7978-ХІ, якою ратифіковано Конвенцію ООН «Про договори міжнародної купівлі продажу товарів» від 11 березня 1980 року? В якому вказано, що договір купівлі-продажу, його зміна або припинення угодою сторін чи оферта, акцепт або будь-яке інше вираження наміру повинно здійснюватися виключно у письмовій формі» [10].

Таким чином, незрозуміла позиція посадових осіб відділу митного оформлення: з яких причин при електронному декларуванні товарів, заявлених за електронною митною декларацією № 23UA500020004458U6 вимагались паперові оригінали документів та особиста присутність агента з митного оформлення? Повстає законне питання, невже передані електронною поштою копії документів не можуть мати силу оригіналу таких документів? Попри те, що у нас постійно зазначають, що митниця діджиталізована. Однак, нажаль, МКУ остаточно не адаптовано під запровадження ІТ у вітчизняний процес митного оформлення.

Чинний МКУ, серед іншого містить ряд норм, які прямо регламентують вищеописані правовідносини: насамперед, варто відзначити ч. 2 ст. 264: «Митна декларація та інші документи подаються митному органу в електронному вигляді з дотриманням вимог цього Кодексу або на паперових носіях. Митна декларація на паперовому носії супроводжується її електронною копією. Разом з митною декларацією митному органу подаються рахунок або інший документ, що визначає вартість товару, та, у випадках, встановлених цим

Кодексом, - декларація митної вартості. Відомості про документи, визначені ч. 3 ст. 335 МКУ, зазначаються декларантом або уповноваженою ним особою у встановленому порядку в митній декларації. На вимогу митного органу декларант або уповноважена ним особа зобов'язані надати митному органу оригінали таких документів або засвідчені в установленому порядку їх копії, якщо законодавством не передбачено подання оригіналів». Зокрема, ч. 1 ст. 266 передбачає обов'язок декларанта надати митному органу передбачені законодавством документи і відомості, необхідні для виконання митних формальностей. В свою чергу, ст. 334 регламентує, що «митні органи вимагають від осіб, які переміщують товари, транспортні засоби комерційного призначення через митний кордон України чи провадять діяльність, контроль за якою цим Кодексом покладено на митні органи, тільки ті документи та відомості, які необхідні для здійснення митного контролю та встановлені цим Кодексом. Особи, зазначені у ч. 1 ст. 334, зобов'язані надавати митним органам документи та відомості, необхідні для здійснення митного контролю, в усній, письмовій та/або електронній формі» [10].

Необхідно звернути увагу також, що ч. 1 ст. 335 МКУ передбачає, що документи та відомості митному органу можуть подаватись в паперовій або електронній формі.

Зважаючи на вищевикладене, можна прийти до передчасного висновку, що при електронному декларуванні паперові примірники (оригінали) можуть не надаватись взагалі, достатньо сканованої копії. Проте, МКУ передбачає випадок, коли надання оригіналів документів є обов'язковим: «для підтвердження країни походження товару митний орган у передбачених законом випадках має право вимагати та отримувати оригінали документів про походження такого товару» (стаття 44). У всіх інших випадках закон допускає можливість подання як оригіналів, так і належним чином завірених копій, які мають однакову юридичну силу.

І от в цьому місці права декларанта вступають в конфлікт з посадовими обов'язками посадових осіб митних органів. Згідно ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [12].

Згідно ст. 320 МКУ форми та обсяги митного контролю обираються:

1) посадовими особами митних органів на підставі результатів застосування системи управління ризиками; та/або

2) автоматизованою системою управління ризиками (АСУР).

Посадові особи митниці (митного поста), які здійснюють митний контроль у конкретному випадку здійснення митного контролю товарів, транспортних засобів, в обов'язковому порядку переглядають сформований за допомогою інформаційних технологій Перелік митних формальностей за результатами застосування АСУР та доповнюють/коригують Перелік митних формальностей за результатами проведення комбінованого та/або неавтоматизованого контролю із застосуванням АСУР шляхом оцінки ризику відповідно до документальних профілів ризику, орієнтувань, переліків індикаторів ризику, методичних рекомендацій, у тому числі за результатами аналізу поданих для митного контролю документів (їх копій), відомостей, результатів застосування технічних засобів митного контролю, а також на підставі вимог нормативно-правових актів, що регулюють порядок проведення митного контролю та/або митного оформлення товарів, транспортних засобів [11].

Тобто, при генеруванні АСУР обов'язкової форми контролю з кодом «101-1» посадова особа митного органу зобов'язана витребувати в декларанта оригінали або засвідчені в установленому порядку їх копії, якщо законодавством не передбачено подання оригіналів.

З метою уникнення в майбутньому безпідставних затримок митного оформлення товарів доцільно з'ясувати позицію Державної митної служби України з наступних питань:

- яким нормативно-правовим актом регламентовано порядок подання виключно паперових примірників документів при електронному декларуванні товарів та зміст форми митного контролю при спрацюванні АСУР «101-1»?

- в якому вигляді: паперовому або електронному зобов'язаний подати документи агент з митного оформлення при надходженні електронного повідомлення від митного органу щодо необхідності відпрацювання АСУР «101-1» за електронною митною декларацією?;

- чи вважається в описаному випадку подання декларантом підписаних цифровим електронним підписом сканованих копій повним виконанням передбаченого ч. 1 ст. 266 МКУ обов'язку надати витребувані митним органом документи?

Висновки. Як ми бачимо, МКУ потребує певних змін. Так, необхідно чітко окремою нормою визначити, в яких саме ВИЧЕРПНИХ випадках декларант зобов'язаний надати ВИКЛЮЧНО оригінали документів, адже зрозуміло, що в певних випадках таке подання є обов'язковим, зрозумілим та виправданим (наприклад, надання дозволів (висновків) Державної служби експортного контролю України). Таке чітке визначення полегшить роботу як декларантам, так і посадовим осо-

бам митних органів: зникне оця певна невизначеність, чи обов'язково вимагати оригінали, чи можна обмежитись копіями, а також зніме відповідальність з посадової особи за те, що вона здійснила митне оформлення за сканованими копіями документів. Ну і, звичайно, зникне одна з можливостей зловживань повноваженнями зі сторони митних органів.

Ми вважаємо, що стабільність та передбачуваність законодавства, а також ефективність діяльності митних органів, є ключовими факторами для залучення іноземних інвестицій та збільшення обсягів зовнішньої торгівлі. Тому, для досягнення цих цілей, потрібно приділяти належну увагу питанням реформування митної системи та підвищення її ефективності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Митна справа: Словник-довідник. Харків: Кн. рекламне агентство «РА», 2000. 320 с.
2. Петров О.П. Тлумачний митний словник-довідник. Одеса: ПЛАСКЕ ЗАТ, 2005. 592 с.
3. Митна енциклопедія у двох томах: наукове видання. У двох томах. Редакційна колегія: П.В. Пашко (голова), І.Г. Бережнюк, А.І. Крисоватий, А.А. Мазаракі, В.В. Ченцов, А.Д. Войцещук. Надруковано: ПП Мельник А.А. м. Хмельницький, 2013. Т. 1. 472, Т. 2. 536 с. (серія: «Митна справа в Україні»).
4. Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів / ІСС. Одеса: ПЛАСКЕ, 2009. 240 с.
5. Про затвердження відомчих класифікаторів інформації з питань державної митної справи, які використовуються у процесі оформлення митних декларацій [*Класифікатор митних формальностей, що можуть бути визначені за результатами застосування системи управління ризиками*]: наказ Міністерства фінансів України від 20.09.2012 р. № 1011. *Офіційний вісник України*. 2012. № 60. Ст. 2457.
6. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17?lang=en#Text>.
7. Про затвердження Порядку виконання митних формальностей при здійсненні митного оформлення товарів із застосуванням митної декларації на бланку єдиного адміністративного документа: наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012р. № 631. *Офіційний вісник України*. 2012. № 64 Ст. 2627.
8. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12?lang=en#Text>.
9. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст.461.
10. Про приєднання Української Радянської Соціалістичної Республіки до Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 23.08.1989 р. № 7978-XI. *Відомості Верховної Ради*, 1989, № 36, ст.108.
11. Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю: наказ Міністерства фінансів України від 31.07.2015 р. № 684. *Офіційний вісник України*. 2015. № 70. Ст. 2323.
12. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141

REFERENCES

1. Customs affair: Dictionary-reference book. (2000). Kharkiv: Book Advertising Agency "RA". [in Ukrainian]
2. Petrov O.P. (2005). Explanatory customs dictionary-reference book. Odesa: Plaske. [in Ukrainian]
3. P.V. Pashko, I.H. Berezhnyuk, A.I. Krysovaty, A.A. Mazaraki, V.V. Chentsov & A.D. Voitseshchuk (2013). Customs encyclopaedia in two volumes: scientific edition. Khmelnytskyi: PP Melnyk A.A. [in Ukrainian]
4. Unified rules and customs for documentary letters of credit / ISS (2009). Odesa: Plaske. [in Ukrainian]
5. On the approval of departmental classifiers of information on state customs matters, which are used in the process of issuing customs declarations (2012). Order of the Ministry of Finance of Ukraine. No 1011. *Official Gazette of Ukraine*. 60. 2457. [in Ukrainian]
6. The Customs Code of Ukraine (2012). Law of Ukraine No. 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17?lang=en#Text>.
7. On the approval of the Procedure for performing customs formalities during customs clearance of goods using a customs declaration in the form of a single administrative document (2012). Order of the Ministry of Finance of Ukraine No 631. *Official Gazette of Ukraine*. 64. 2627. [in Ukrainian]

8. On Foreign Economic Activities (1991). Law of Ukraine No 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12?lang=en#Text>.
9. The Civil Code of Ukraine (2003). Law of Ukraine No 435-IV. *Official Gazette of Ukraine*. 11. 461. [in Ukrainian]
10. On the accession of the Ukrainian Soviet Socialist Republic to the UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods (1989). Decree of the Presidium of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR No 7978-XI. *Vidomosti of Verkhovna Rada of Ukraine*. 36. 108. [in Ukrainian]
11. On the approval of the Procedure for carrying out risk analysis and assessment, development and implementation of risk management measures for determining the forms and scope of customs control (2015). Order of the Ministry of Finance of Ukraine No 684. *Official Gazette of Ukraine*. 70. 2323. [in Ukrainian]
12. The Constitution of Ukraine (1996). Law of Ukraine No 254к/96-BP. *Vidomosti of Verkhovna Rada of Ukraine*. 30. 141. [in Ukrainian]

ВИДИ КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПУБЛІЧНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ ВСТАНОВЛЕНИХ ДЛЯ НИХ ПРАВОВИХ ОБМЕЖЕНЬ

Шовкун Ю. І.

кандидат юридичних наук, докторант

Харківський національний університет внутрішніх справ

просп. Льва Ландау, 27, Харків, Україна

orcid.org/0009-0000-6054-9239

shovkun2023@gmail.com

Ключові слова: *публічна служба, державна служба, державний контроль, недержавний контроль, обмеження встановлені для публічних службовців.*

У статті розглянуто сутність контролю як соціальної, управлінської та правової категорії, а також їх доктринальні класифікації. Зазначено, що соціальний контроль є широким терміном, зміст якого зводиться до позитивного (заохочення) чи негативного (застосування санкцій) впливу на особу, в разі вчинення останньою відповідних діянь. У теорії державного управління сутність вказаного терміну суттєво не змінюється, лише доповнюється новими елементами як от суб'єкт, об'єкт і мета контролю, а також формами реалізації. В адміністративному праві контроль використовують для позначення одного з засобів утвердження законності та дисципліни в інститутах публічної адміністрації, що передбачає дії щодо визначення відповідності представниками цих інститутів чинного законодавства.

В результаті проведеного дослідження автором запропоновано наступні критерії класифікації контролю за дотриманням публічними службовцями встановлених для них правових обмежень: 1) статус суб'єкта контролю в системі державних органів: а) парламентський контроль; б) урядовий контроль; в) контроль, який здійснюється з боку центральних органів виконавчої влади; г) контроль з боку керівного складу органів публічної адміністрації та спеціально уповноважених суб'єктів; г) контроль, який здійснюється органами місцевого самоврядування; громадський нагляд; д) контроль, що реалізують окремі суб'єкти в сфері медіа; е) демократичний цивільний контроль; 2) приналежність суб'єкта контролю до конкретних інститутів в державі: а) державний контроль; б) недержавний контроль; 3) сфера діяльності щодо якої реалізується контроль: а) відомчий або внутрішній контроль; б) позавідомчий або зовнішній контроль; 4) ступень втручання в роботу об'єкта контролю: а) безпосередній; б) опосередкований; 5) період реалізації контролю: систематичний, який втілюється: а) постійно; б) циклічний або періодичний; в) одиничний; б) співвідношення термінів контролю та порушення публічним службовцем встановлених для них правових обмежень: а) превентивний; б) поточний; в) заключний; 7) предмет контролю.

TYPES OF CONTROL OVER COMPLIANCE BY PUBLIC SERVANTS WITH LEGAL LIMITATIONS ESTABLISHED FOR THEM

Shovkun Yu. I.

Ph.D. of Juridical Sciences,

Postdoctoral Student

Kharkiv National University of Internal Affairs

Lev Landau Ave., 27, Kharkiv, Ukraine

orcid.org/0009-0000-6054-9239

shovkyn2023@gmail.com

Key words: *public service, public service, state control, non-state control, restrictions set for public servants.*

The article examines the essence of control as a social, managerial and legal category, as well as their doctrinal classifications. It is noted that social control is a broad term, the meaning of which is reduced to a positive (encouragement) or negative (application of sanctions) influence on a person, in the case of the latter committing relevant acts. In the theory of public administration, the essence of the specified term does not change significantly, it is only supplemented with new elements such as the subject, object and purpose of control, as well as forms of implementation. In administrative law, control is used to denote one of the means of establishing legality and discipline in institutions of public administration, which involves actions to determine compliance by representatives of these institutions with current legislation. As a result of the research, the author proposed the following criteria for the classification of control over compliance by public servants with the legal restrictions established for them: 1) the status of the subject of control in the system of state bodies: a) parliamentary control; b) government control; c) control carried out by central executive bodies; d) control by the management of public administration bodies and specially authorized entities; e) control carried out by local self-government bodies; public supervision; e) control implemented by individual entities in the media sphere; f) democratic civil control; 2) affiliation of the subject of control to specific institutions in the state: a) state control; b) non-state control; 3) the field of activity in respect of which control is implemented: a) departmental or internal control; b) extra-departmental or external control; 4) degree of intervention in the operation of the object of control: a) direct; b) mediated; 5) period of implementation of control: systematic, which is implemented: a) constantly; b) cyclical or periodic; c) single; 6) the relationship between the terms of control and violation by a public official of the legal restrictions established for them: a) preventive; b) current; c) final; 7) subject of control.

Вступ. Контроль беззаперечно є одним із основних і ефективних засобів для виявлення фактів недотримання публічними службовцями встановлених для них правових обмежень. Застосування такого засобу дозволяє попереджувати, виявляти та припиняти порушення публічними службовцями відповідних правових обмежень, які потенційно можуть зашкодити національній безпеці, розбудові інституту публічної служби, а також вплинути на рівень злочинності в країні. Окрім того, порушення публічними службовцями встановлених правових обмежень свідчить про їх недобросовісність, некомпетентне виконання

своїх службових обов'язків, що може призвести до порушення прав і свобод громадян та завдати шкоду інтересам держави. Тож значущість контролю, як одного з основних засобів дотримання публічними службовцями встановлених правових обмежень, і його прикладна роль у окресленому процесі, обумовлює необхідність з'ясування його класифікація, яка в перспективі дозволить дослідити особливості контролю в зазначеному напрямі.

Контроль як елемент процесу управління та засіб забезпечення законності, а також його класифікація, перманентно досліджується вче-

ними в науці державного управління (Є. І. Бородин, К. О. Ващенко, О. І. Дацій, І. О. Драган, В. В. Євдокимов, Є. Г. Карташов, Ю. В. Ковбасюк, Н. А. Липовська, В. Я. Малиновський, С. М. Серьогін, Ю. П. Сурмін) та менеджменту (А. М. Григоренко, Л. Б. Круп'як, К. Г. Наумік, В. В. Ушкальов) та юриспруденції (Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко, С. С. Єсімов, М. В. Ковалів, О. І. Остапенко), проте виключно на загальному рівні, без урахування якої-небудь специфіки.

Метою статті є вироблення класифікації контролю за дотриманням публічними службовцями встановлених для них правових обмежень, що потребує вирішення таких *завдань*: 1) визначення сутності контролю як соціологічної, управлінської та правової категорії; 2) аналіз існуючих підходів щодо поділу контролю, зокрема в сфері управління; 3) диференціація та надання характеристики контролю за дотриманням публічними службовцями встановлених для них правових обмежень.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на універсальність контролю, він широко застосовується в різних сферах діяльності, де пріоритетними в розрізі нашого дослідження є соціальна, управлінська та правова. Соціальний контроль є широким терміном, зміст якого зводиться до позитивного (заохочення) чи негативного (застосування санкцій) впливу на особу, в разі вчинення останньою відповідних діянь. Будь-які інші види та форми контролю походять з соціального, а тому його сутність не знає фундаментальних змін, останні стосуються лише окремих ознак, які виникають через специфіку сфери реалізації контрольної діяльності. Не виключенням є і контроль, який здійснюється в управлінській сфері та в праві.

Під контролем у менеджменті розуміють «процес забезпечення досягнення організацією своєї мети, що складається зі встановлення критеріїв, визначення фактично досягнутих результатів і здійснення корективів у тому разі, якщо досягнуті результати суттєво відрізняються від установлених критеріїв» [1, с. 293]. Окрім того, контроль визначається як обов'язкова функція держави, яка забезпечує їй фідбек, і оперативну реакцію на будь-які порушення, відхилення в межах напрямів її діяльності [2, с. 443]. Більш широко контроль визначає Є. Г. Карташов: «це сукупність дій, спрямованих на спостереження за функціонуванням відповідного об'єкта контролю з метою отримання об'єктивної та достовірної інформації про стан справ на ньому; вжиття заходів щодо запобігання правопорушенням; надання допомоги підконтрольній структурі в поновленні законності і дисципліни; встановлення причин

та умов, що сприяють порушенню вимог правових норм; вжиття заходів для притягнення до правової відповідальності винних осіб» [3, с. 208]. Як вбачається з наведених визначень сутність терміну контролю залишилась без змін, щоправда її було доповнено новими елементами як от суб'єкт, об'єкт і мета контролю, а також формами реалізації. Суб'єктами контролю в сфері державного управління як правило є органи державної влади та місцевого самоврядування, їх структурні підрозділи, а також громадськість. Об'єктами в даному випадку виступають: цілі та плани діяльності, процедури, організаційно-розпорядчі рішення, завдання тощо [3, с. 209].

На відміну від дефініції контролю, його класифікація не є такою однозначною. Наприклад, Ю. В. Ковбасюк розрізняє види контролю залежно від: суб'єкта здійснення контролю (органи законодавчої та виконавчої, органи місцевого самоврядування, суди, прокуратура); сфери діяльності (відомчий, міжвідомчий і позавідомчий); ступеня втручання в діяльність підконтрольного об'єкта (безпосередній та опосередкований); момента його реалізації (попередній, поточний і підсумковий) [3, с. 444-445]. Існують і інші варіанти поділу контролю за: суб'єктом (державний і недержавний); періодом здійснення (систематичний, періодичний і одиничний); предметною ознакою (адміністративний, парламентський, фінансовий, митний, міграційний, антимонопольний і т. д.); формою втілення (аналіз, моніторинг, нагляд, облік, огляд, перевірка, ревізія і т. п.) [3, с. 136-137]. Отже, контроль у державному управлінні є окремим видом соціального контролю, самостійною функцією держави, яка має конкретні цілі, зміст (об'єкт, суб'єкт, способи та форми здійснення).

В адміністративному праві контроль використовують для позначення одного з засобів утвердження законності та дисципліни в інститутах публічної адміністрації, що передбачає дії щодо визначення відповідності представниками цих інститутів чинного законодавства. Достатньо детально контроль описував Ю. П. Битяк «як елемент управлінського процесу за допомогою якого проводиться перевірка дотримання та неухильне виконання приписів нормативно-правових і організаційно-розпорядчих актів, виконавської дисципліни, що передбачає «втручання контролюючих органів у оперативну діяльність підконтрольних органів, наданні їм обов'язкових для виконання вказівок, припиненні, зміні чи скасуванні актів управління, вжитті заходів примусу щодо підконтрольних органів» [4, с. 246]. Контроль відіграє дуже важливу роль у процесі управління, перш за все, тому, що якісний контроль є запорукою законної та результативної діяльності державних

інститутів, зокрема за рахунок забезпечення дисципліни з боку представників цих інститутів – публічних службовців.

Подібно до класифікацій контролю в теорії державного управління, в адміністративному праві так само існують різноманітні підстави поділу контролю, серед яких: характер зв'язку суб'єкта та об'єкта контролю (внутрішній і зовнішній) [4, с. 463]; місце суб'єкта контролю в системі державних органів (парламентський, президентський, урядовий, судовий, органів місцевого самоврядування, громадськості); належність суб'єкта контролю до певних інституцій (державний і громадський); стадія управління на якій реалізується контроль (попередній, поточний і наступний); призначення (загальний і спеціальний) [5, с. 464-465].

Доктринальні класифікації контрольної діяльності, що реалізується в сфері публічної служби суттєво не відрізняється від розглянутих вище [6, с. 89-93]. В свою чергу, доцільно більш детально зупинитись на відмінних класифікаторах, серед яких: ознаки суб'єктів контролю (зовнішній, внутрішній або адміністративний); статус суб'єкта контролю (державний і громадський контроль); форми втілення (позитивна та негативна, заохочення та стягнення, відповідно); сфера здійснення (надвідомчий або позавідомчий, міжвідомчий, відомчий контроль) [7, с. 203-209; 8, с. 182-184]. Використовуючи метод критичного аналізу щодо класифікацій контролю можемо з впевненістю стверджувати, що поділ контролю за статусом суб'єктів контролю на державний і громадський є неповним, оскільки такий підхід не дозволяє віднести до жодного з видів органи місцевого самоврядування. Це свідчить про порушення правил здійснення поділу (класифікації). Тож, для проведення подальшого дослідження специфіки контролю за дотриманням публічними службовцями встановлених для них правових обмежень, пропонуємо інші класифікаційні групи: 1) державний контроль; 2) недержавний контроль.

Державний контроль за дотриманням публічними службовцями встановлених для них правових обмежень характеризується низкою особливостей, що впливають з його змісту: він здійснюється Верховною Радою України (далі – ВР України) (Комітетом з питань запобігання і протидії корупції), Кабінетом Міністрів України (далі – КМ України), Національним агентством з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), Уповноваженим підрозділом (уповноваженою особою) з питань запобігання та виявлення корупції, керівниками (керівним складом) органів публічної адміністрації та самими публічними службовцями в межах самоконтролю; об'єктом державного контролю є професійна та позаслуж-

бова діяльність публічних службовців, у частині дотримання ними обмежень передбачених антикорупційним законодавством, морально-етичних правил поведінки та інших спеціальних обмежень.

Недержавному контролю за дотриманням публічними службовцями встановлених для них правових обмежень притаманні такі специфічні риси: реалізується органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями та спілками, громадськими радами при центральних органах виконавчої влади та державних адміністраціях, окремим суб'єктами в сфері медіа (суб'єкти у сферах аудіовізуальних (місцеві та громадські), друкованих і онлайн- медіа), юридичними та фізичними особами; об'єктом державного контролю є робота публічних службовців і інша публічна інформація про них, зокрема та, що стосується порушення обмежень передбачених антикорупційним законодавством, морально-етичних правил поведінки та інших спеціальних обмежень.

Численна кількість особливостей свідчить про неоднорідність контролю за дотриманням публічними службовцями встановлених для них правових обмежень і його змістовність.

Висновки. Тому, з метою об'єктивного встановлення сутності такого контролю доречно провести його класифікацію, яка дасть можливість встановити інші характеристики. Поділ контролю за дотриманням публічними службовцями встановлених для них правових обмежень необхідно здійснювати з урахуванням критеріїв класифікації контролю як правової та управлінської категорії, зокрема на таких підставах:

1) статус суб'єкта контролю в системі державних органів: а) парламентський контроль (ВР України); б) урядовий контроль (КМ України); в) контроль, який здійснюється з боку центральних органів виконавчої влади (НАЗК); г) контроль з боку керівного складу органів публічної адміністрації та спеціально уповноважених суб'єктів (Уповноважений підрозділ (уповноважена особа) з питань запобігання та виявлення корупції); ґ) контроль, який здійснюється органами місцевого самоврядування; громадський нагляд (громадські об'єднання та спілки, громадські ради при центральних органах виконавчої влади та державних адміністраціях, юридичні та фізичні особи); д) контроль, що реалізують окремі суб'єкти в сфері медіа (аудіовізуальні (місцеві та громадські), друковані та онлайн- медіа); е) демократичний цивільний контроль.

2) приналежність суб'єкта контролю до конкретних інститутів в державі: а) державний контроль, що здійснюється державними органами (ВР України, КМ України, НАЗК, Уповноважений підрозділ (уповноважена особа) з питань запо-

бігання та виявлення корупції, керівний склад органів публічної адміністрації); б) недержавний контроль – реалізується всіма іншими суб'єктами (органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання та спілки, громадські ради при центральних органах виконавчої влади та державних адміністраціях, суб'єктами у сферах аудіовізуальних (місцеві та громадські), друкованих і онлайн-медіа, юридичні та фізичні особи);

3) сфера діяльності щодо якої реалізується контроль: а) відомчий або внутрішній контроль здійснюється в межах системи об'єкта контролю (НАЗК, Уповноважений підрозділ (уповноважена особа) з питань запобігання та виявлення корупції, керівний склад органів публічної адміністрації); б) позавідомчий або зовнішній контроль, його реалізують суб'єкти, які не входять до системи об'єкта контролю (ВР України, КМ України, органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання та спілки, громадські ради при центральних органах виконавчої влади та державних адміністраціях, суб'єктами у сферах аудіовізуальних (місцеві та громадські), друкованих і онлайн-медіа, юридичні та фізичні особи);

4) ступень втручання в роботу об'єкта контролю: а) безпосередній, який передбачає втручання в роботу публічного службовця та/або обмеження його повноважень як от його переведення на іншу посаду чи звільнення (наприклад, Внесення НАЗК припису про порушення законодавства чи звільнення публічного службовця безпосередній керівником, в разі наявності в першого конфлікту інтересів); б) опосередкований, такий контроль може вплинути на професійну діяльність публічного службовця лише шляхом звернення до компетентних органів (звернення фізичної особи до органів поліції з метою притягнення публічного службовця до адміністративної відповідальності у випадку порушення останнім обмеження щодо сумісництва з іншими вилами діяльності);

5) період реалізації контролю: систематичний, який втілюється: а) постійно (НАЗК, Уповноважений підрозділ (уповноважена особа) з питань запобігання та виявлення корупції); б) циклічний або періодичний, здійснюється планово кожний конкретний проміжок часу (прикладом громадською радою при центральних органах виконавчої влади та державних адміністраціях, під час розгляду звіту про роботу органу); в) одиничний, який має епізодичний характер (найчастіше здійснюється в межах недержавного контролю);

б) співвідношення термінів контролю та порушення публічним службовцем встановлених для них правових обмежень: а) превентивний, проводиться до встановлення факту такого правопорушення, переважно щодо всіх публічних службовців органу; б) поточний, співпадає з періодом порушення; в) заключний, який проводиться після порушення публічним службовцем відповідних обмежень;

7) предмет контролю, відповідно до якого останній проводиться щодо: а) обмежень, передбачених антикорупційним законодавством (як от порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів або одержання подарунків); б) обмежень, пов'язаних із дотриманням морально-етичних правил поведінки публічних службовців (наприклад, порушення Присяги державного службовця); в) спеціальних обмежень, встановлених для осіб, які проходять службу в окремих державних органах (зокрема, не проходження спеціальної перевірки).

Безумовно наведена класифікація не претендує на вичерпність, і може бути доповнена, шляхом використання інших критеріїв. Разом із тим, вона може використана, під час дослідження специфіки контролю за дотриманням публічними службовцями встановлених для них правових обмежень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Малиновський В. Я. Державне управління: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2003. 576 с.
2. Державне управління: підручник: у 2 т. / Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін [та ін.]; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. Київ; Дніпропетровськ: НАДУ, 2012. Т. 1. 564 с.
3. Державне та регіональне управління: підручник / Є. Г. Карташов, В. В. Євдокимов, І. О. Драган, О. І. Дацій [та ін.]; за заг. ред. Є. Г. Карташова. Київ, 2019. 223 с.
4. Адміністративне право України: підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко [та ін.]; за заг. ред. Ю. П. Битяка. К.: Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
5. Остапенко О. І., Ковалів М. В., Єсімов С. С. Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник. Львів, 2021. 616 с.
6. Публічна служба: навчальний посібник / С. М. Серьогін, Н. А. Липовська, Є. І. Бородін [та ін.]; за заг. ред. С. М. Серьогіна. Дніпро. 2019. 384 с.
7. Наумік К. Г., Григоренко А. М., Ушкальов В. В. Організація діяльності державного службовця: навчальний посібник. Харків: ХНЕУ, 2011. 320 с.
8. Круп'як Л. Б. Організація діяльності державного службовця: навчальний посібник. Тернопіль: Крок. 2015. 243 с.

REFERENCES

1. Malynovskyi V.Ia. (2003) Derzhavne upravlinnia: navchalnyi posibnyk [Public administration: a textbook]. K.: Atika, 2003. [in Ukrainian]
2. Kovbasiuk Yu. V. (2012) Derzhavne upravlinnia: pidruchnyk [Public administration: a textbook]. Kyiv; Dnipropetrovsk: NADU, 2012. V. 1. [in Ukrainian]
3. Kartashov Ye. H. (2019) Derzhavne ta rehionalne upravlinnia: pidruchnyk [State and regional administration: a textbook]. Kyiv, 2019. [in Ukrainian]
4. Bytiak Yu. P. (2007) Administratyvne pravo Ukrainy: pidruchnyk [Administrative law of Ukraine: a textbook]. K.: Yurinkom Inter, 2007. [in Ukrainian]
5. Ostapenko O. I., Kovaliv M. V., Yesimov S. S. (2021) Administratyvne pravo Ukrainy (zahalna chastyna): navchalnyi posibnyk [Administrative law of Ukraine (head part): a textbook]. Lviv, 2021. [in Ukrainian]
6. Serohin S. M. (2019) Publichna sluzhba: navchalnyi posibnyk [Public service: a textbook]. Dnipro. 2019. [in Ukrainian]
7. Naumik K. H., Hryhorenko A. M., Ushkalov V. V. (2011) Orhanizatsiia diialnosti derzhavnoho sluzhbovtsia: navchalnyi posibnyk [Organization of the activities of the sovereign service: a textbook]. Kharkiv: KhNEU, 2011. [in Ukrainian]
8. Krupiak L. B. (2015) Orhanizatsiia diialnosti derzhavnoho sluzhbovtsia: navchalnyi posibnyk [Organization of the activities of the sovereign service: a textbook]. Ternopil: Krok. 2015. [in Ukrainian]

РОЗДІЛ V. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.77

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2023-2-10>

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ РИБАЛЬСТВУ¹

Дудоров О. О.

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-4860-0681
o.o.dudorov@gmail.com

Каменський Д. В.

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри правознавства
Бердянський державний педагогічний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-3610-2514
dm.kamensky@gmail.com

Ключові слова: незаконне, незареєстроване та нерегульоване рибальство, кримінальні правопорушення проти довкілля, санкції, покарання, кримінальна відповідальність, проєкт нового Кримінального кодексу України.

Статтю присвячено висвітленню європейського досвіду правової протидії незаконному рибальству і з'ясуванню того, якою мірою цей досвід взято до уваги при розробленні проєкту нового Кримінального кодексу України.

Констатовано поширеність в європейському дискурсі правового поняття незаконного, незареєстрованого та нерегульованого рибальства, розкрито його зміст. Проаналізовано документи Європейського Союзу, які закріплюють правові засади протидії практикам незаконного, незареєстрованого та нерегульованого рибальства. Встановлено, що сучасний європейський підхід до протидії такому рибальству ґрунтується не лише на санкційних моделях різної галузевої належності і ступеня репресивності, а й на регуляторних, превентивних за своїм спрямуванням програмах, які або не дозволяють відповідному правопорушенню відбутись, або унеможливають для правопорушників використання результатів своєї протиправної діяльності.

Показано, що закріплений у чинному законодавстві України підхід, згідно з яким за порушення правил рибальства встановлено як кримінальну, так й адміністративну відповідальність, може розцінюватись як втілення реалізованої у частині країн Європейського Союзу «змішаної» системи правової протидії незаконному, незареєстрованому та нерегульованому рибальству.

Описано передбачений законодавством Іспанії адміністративно-правовий та кримінально-правовий механізми протидії практикам незаконного, незареєстрованого та нерегульованого рибальства. Показано переваги

¹ Статтю підготовлено в межах виконання проєкту Національного фонду досліджень України 0122U000803 «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля в Україні: теоретико-прикладні засади».

і недоліки відповідного іспанського досвіду, а також виокремлено ті його елементи, які можуть стати у нагоді при вдосконаленні кримінального законодавства України. Зокрема, доведено, що зроблений у статтях розділу 6.5 проекту КК України «Кримінальні правопорушення проти порядку використання природних ресурсів» наголос на майновому характері заподіюваної шкоди не бере до уваги ні комплексність шкоди, заподіюваної довкіллю вчиненням кримінальних правопорушень, охоплюваних поняттям браконьєрства, ні доцільність використання у подібних ситуаціях невизначеного законодавчого контенту. Підтримано втілену у проекті КК України ідею уніфікації нормативних підстав кримінальної відповідальності за незаконне полювання та рибальство. Водночас вказано на необхідність доопрацювання цього документа (зокрема за прикладом КК Іспанії) у частині співвідношення заволодіння природним ресурсом, що перебуває в природному стані, та знищення або пошкодження такого ресурсу.

EUROPEAN EXPERIENCE OF COUNTERACTION TO ILLEGAL FISHING

Dudorov O. O.

*Doctor of Law, Professor,
Professor at the Department of Criminal Policy and Criminal Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4860-0681
o.o.dudorov@gmail.com*

Kamensky D. V.

*Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Legal Courses
Berdyansk State Pedagogical University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3610-2514
dm.kamensky@gmail.com*

Key words: *illegal, unregistered and unregulated fishing, criminal offenses against the environment, sanctions, punishment, criminal liability, draft of the new Criminal Code of Ukraine.*

The article is devoted to highlighting the European experience of legal counteraction to illegal fishing and finding out to what extent this experience was taken into account when developing the project of the new Criminal Code of Ukraine.

The prevalence of the legal concept of illegal, unregistered and unregulated fishing in the European discourse has been established, and its meaning has been revealed. Legal acts of the European Union, which establish the legal basis for combating the practices of illegal, unregistered and unregulated fishing, have been analyzed. It has been established that the modern European approach to combating such fishing is based not only on sanctioning models of various sectoral affiliations and degrees of repressiveness, but also on regulatory, preventive programs in their direction, which either do not allow the corresponding offense to happen, or make it impossible for offenders to use the results of their illegal activity.

It is shown that the approach enshrined in the current legislation of Ukraine, according to which both criminal and administrative liability is established for the violation of fishing rules, can be considered as an embodiment

of the "mixed" system of legal countermeasures against illegal, unregistered and unregulated fishing implemented in some of the European Union countries.

The administrative-legal and criminal-legal mechanisms of combating the practices of illegal, unregistered and unregulated fishing provided by Spanish legislation are described. Both advantages and disadvantages of the relevant Spanish experience are shown, and those elements of it that can be useful in improving the criminal legislation of Ukraine are highlighted. In particular, it has been proven that the emphasis on the property nature of the damage caused in the articles of Section 6.5 of the draft Criminal Code of Ukraine "Criminal offenses against the order of use of natural resources" does not take into account either complexity of the damage caused to the environment by the commission of criminal offenses covered by the concept of poaching, nor the expediency of using similar situations of uncertain legislative content. The idea of unification of normative grounds of criminal liability for illegal hunting and fishing embodied in the project of the Criminal Code of Ukraine has been supported. At the same time, it is stressed on the need to revise this document (in particular, based on the example of the Criminal Code of Spain) in terms of relationship between the possession of a natural resource in its natural state and the destruction or damage of such resource.

Вступ. У XXI столітті моря й океани потерпають від різних негативних проявів, серед яких – зміна клімату, забруднення, інші прояви антропогенного впливу, зокрема незаконне, незаєєстроване та нерегульоване рибальство (поширений англomовний термін – «Illegal, unreported, and unregulated fishing» або скорочено «IUU fishing», далі у цій статті – ННН-рибальство). За експертними оцінками, вартість незаконно виловленої риби в світі становить 10–20 млрд євро на рік; щороку нелегально виловлюється від 11 до 26 млн тон риби, що відповідає щонайменше 15% сукупного світового вилову [1]. Серйозну загрозу сталому використанню, збереженню та довгостроковому управлінню рибними ресурсами і морськими екосистемами становить ННН-рибальство, яке є загрозою і продовольчій безпеці, адже надмірний вилов безпосередньо загрожує існуванню поновлюваних ресурсів і може призвести до виснаження рибних запасів. В економічному аспекті ННН-рибальство шкодить ефективному управлінню рибним господарством і створює умови для нечесної конкуренції, завдаючи соціальної та економічної шкоди тим рибалкам, які «грають за правилами» у своїй професійній діяльності.

Як зазначено в Доповіді ООН про цілі у сфері сталого розвитку станом на 2022 р., у світі зростає загроза рибним запасам, що створюється переловом і ННН-рибальством. У 2019 р. перелову зазнали більше третини (35,4%) світових рибних запасів, тоді як у 2017 р. ця частка становила 34,2%, а, наприклад, у 1974 р. – лише 10%. Удосконалення правил, ефективний моні-

торинг і нагляд дозволяють успішно вирішити проблему перелову та повернути запаси у біологічно стабільні межі. Щоправда, такі заходи загалом вживаються повільно й особливо у країнах, що розвиваються [2]. Як зазначають зарубіжні дослідники, запровадження ефективної стратегії боротьби з ННН-рибальством вимагає укладання міжнародних угод для встановлення правил збереження рибних запасів, а також необхідних механізмів нагляду, контролю і накладення санкцій для забезпечення дотримання цих правил. Водночас викорінення незаконних практик рибальства становить значні труднощі на міжнародному рівні, особливо коли протиправна рибальська діяльність здійснюється у відкритому морі. Існують також проблеми з кримінальним переслідуванням ННН-рибальства у водах, на які поширюється суверенітет або юрисдикція прибережних держав, оскільки вони часто не здійснюють свої повноваження сумлінно [3].

На сьогодні ННН-рибальство залишається однією з найбільших загроз для морських екосистем через його потужну здатність підірвати національні та регіональні зусилля щодо сталого управління рибальством, а також спроби зберегти морське біорізноманіття. ННН-рибальство використовує корупційні переваги і «паразитиє» на слабких режимах управління та охорони водних екосистем, зокрема в країнах, що розвиваються, яким бракує спроможності та ресурсів для ефективного моніторингу, контролю та нагляду.

Хоч, попри поширеність у міжнародному та європейському дискурсі, правове поняття ННН-рибальства поки що невідоме юридичному

загалу в Україні, фактично перші дві його складові уже представлені на нормативному рівні – передусім у відповідних нормах Кримінального кодексу України (далі – КК України), Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), положеннях Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» та інших численних актах регулятивного законодавства, до яких відсилають бланкетні диспозиції заборонних норм КК України та КУпАП.

Слід мати на увазі і те, що чимало важливих дороговказів стосовно правового режиму добування, відновлення та охорони водних біоресурсів закріплено в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованій Законом України 16 вересня 2014 р., зокрема: співробітництво має на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів та заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища в таких сферах, як: якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище; охорона природи, зокрема збереження і захист біологічного різноманіття (ст. 361); сторони зобов'язуються працювати разом шляхом: вжиття ефективних заходів з метою моніторингу і контролю за торгівлею рибними та іншими водними живими ресурсами; запровадження, зокрема, засобів захисту торгівлі з метою боротьби з незаконним, непідзвітним і нерегульованим рибальством (ст. 295).

В одній зі своїх публікацій, присвячених проблематиці кримінально-правової охорони довкілля, проведення порівняльно-правових досліджень ми назвали перспективним напрямом наукових розвідок, адже сучасні тенденції глобалізації та правової гармонізації підказують, що національне законодавство взагалі і кримінальне зокрема повинні розвиватись не ізольовано, а в режимі обережного зближення з відповідними нормами міжнародного права, а також із кримінально-правовими приписами зарубіжних країн [4, с. 95–96]. Як справедливо зазначав С. Яценко, «пізнаючи право інших країн, ми краще розуміємо своє національне. Порівняння дає можливість визначити спільне та відмінне, бачити як недоліки, так і кращі зразки вирішення певних питань» [5, с. 438].

Враховуючи масштабність та інтенсивність євроінтеграційних процесів у сучасній Україні, є сенс ознайомитись з європейським досвідом правової протидії ННН-рибальству, виокремивши

у ньому ті елементи, які можуть стати у нагоді при вдосконаленні вітчизняного законодавства. Своєчасність звернення до цього досвіду зумовлена і завершенням роботи над проектом нового Кримінального кодексу України [6] (далі – проєкт). Як відомо, на різноманітних публічних заходах, присвячених обговоренню проєкту, його розробники нерідко заявляють про те, що деякі їх рішення (неочевидні на перший погляд) зумовлені необхідністю виконання Україною певних міжнародних зобов'язань і потребою перегляду положень національного законодавства у світлі перспектив вступу України до ЄС. Закономірно постає питання, якою мірою проєкт враховує європейський досвід правової протидії ННН-рибальству.

Виклад основного матеріалу дослідження. Офіційне визначення ННН-рибальства наводиться в положеннях ст. 2 Регламенту Ради (ЄС) № 1005/2008 від 29 вересня 2008 р. «Про встановлення системи Співтовариства для запобігання, стримування та ліквідації незаконного, незареєстрованого та нерегульованого рибальства, про внесення змін до Регламентів (ЄС) № 2847/93, (ЄС) № 1936/2001 та (ЄС) № 601/2004 та про скасування Регламентів (ЄС) № 1093/94 та (ЄС) № 1447/1999» [7] (набрав чинності 1 січня 2010 р., далі – Регламент ЄС). Три складові протиправного добування рибних ресурсів у цьому документі визначено таким чином.

1. *Незаконне рибальство* означає діяльність, яка здійснюється: (а) національними або іноземними рибальськими суднами в морських водах під юрисдикцією держави без дозволу цієї держави або всупереч її законам і правилам; (б) рибальськими суднами під прапором держав, які є договірними сторонами відповідної регіональної організації з управління рибальством, але які діють всупереч заходам щодо збереження та управління, ухваленим цією організацією та якими юридично пов'язані ці держави, або відповідним положенням чинного міжнародного права; або (с) рибальськими суднами з порушенням національних законів або міжнародних зобов'язань, зокрема зобов'язань держав, що співпрацюють, перед відповідною регіональною організацією з управління рибальством.

2. *Незареєстроване рибальство* – це рибальська діяльність: (а) про яку не було повідомлено або було повідомлено неправильну інформацію відповідному національному органу всупереч національному законодавству; або (б) яка була здійснена відповідно до вимог компетентної регіональної організації з управління рибальством і водночас про яку не було повідомлено або було неправильно повідомлено всупереч установленим процедурам звітності перед такою організацією.

3. *Нерегульоване рибальство* охоплює рибальську діяльність, яка здійснюється: (а) в зоні юрис-

дикції відповідної регіональної рибоохоронної організації рибальськими суднами без реєстрації, рибальськими суднами під прапором держави, яка не є учасником такої організації, або будь-якою іншою рибальською організацією у спосіб, який не відповідає або суперечить вимогам цієї організації в частині збереження та управління рибними ресурсами; або (b) рибальськими суднами в районах чи щодо рибних запасів, стосовно яких відсутні затверджені заходи щодо збереження або управління, у спосіб, який не відповідає обов'язкам держави щодо збереження живих морських ресурсів відповідно до положень міжнародного права.

Як бачимо, якщо у понятті незаконного рибальства наголос зроблено на зв'язках між використанням знаряддя правопорушення (рибальське судно) і правовим режимом вилову риби, що порушується, то основною «негативною» ознакою поняття незареєстрованого рибальства виступає неподання до компетентного органу обов'язкової інформації про місце, спосіб, кількість та інші параметри вилову риби або подання недостовірної інформації. Поняття ж нерегульованого рибальства охоплює деякі форми порушенням правил рибальства за відсутності чіткого механізму правового регулювання порядку вилову риби – як у межах компетенції відповідного регулятивного органу, так і поза цими межами (в останньому випадку застосовуються норми міжнародного права).

Регламент ЄС також у загальних рисах описує санкції за вчинення ННН-рибальства. Так, відповідно до ст. 44 «Санкції за серйозні порушення» цього документа: 1) держави-члени забезпечують, щоб до фізичної особи, яка вчинила серйозне порушення, або юридичної особи, яка притягується до відповідальності за серйозне порушення, були застосовані ефективні, пропорційні та переконливі адміністративні санкції; 2) держави-члени застосовують максимальну санкцію, яка щонайменше у п'ять разів перевищує вартість рибних продуктів, отриманих унаслідок серйозного порушення. У разі повторного серйозного порушення протягом п'ятирічного періоду держави-члени накладають максимальну санкцію, яка щонайменше у вісім разів перевищує вартість рибних продуктів, отриманих унаслідок серйозного порушення. Застосовуючи ці санкції, держави-члени повинні брати до уваги також значення шкоди для відповідних рибних ресурсів і морського середовища; 3) держави-члени можуть також додатково або альтернативно використовувати ефективні, пропорційні та переконливі кримінальні санкції.

Своєю чергою, конкретизовані параметри правової політики ЄС, спрямованої проти проявів ННН-рибальства, розкриваються у низці змістово

узгоджених між собою актів, ухвалених у рамках Спільної політики рибальства (англ. – Common Fisheries Policy (CFP)). Повна імплементація, зокрема, Спільної політики рибальства ЄС визнається важливим заходом, бо морські ресурси повинні використовуватись стало, а до незаконних практик має застосовуватись принцип нульової толерантності [8, с. 21]. Основними документами у цій сфері є Регламент Ради (ЄС) № 1005/2008 від 29 вересня 2008 р. про створення системи запобігання, стримування та ліквідації незаконного, незареєстрованого та нерегульованого рибальства і Регламент Ради (ЄС) № 1224/2009 від 20 листопада 2009 року про встановлення системи контролю Союзу для забезпечення дотримання правил спільної політики рибальства.

Ще одним інструментом, покликаним протидіяти практикам ННН-рибальства, є Глобальний реєстр рибальських суден, рефрижераторних транспортних суден і суден постачання (англ. – Global Record Refrigerated Transport Vessels and Supply Vessels, далі – Глобальний реєстр), до якого приєдналися 22 держави-члени ЄС. Це – глобальна ініціатива галузевого правового регулювання, яка передусім передбачає збір інформації про морські судна, що здійснюють рибний промисел у будь-якій частині світу. Головна мета Глобального реєстру полягає в тому, щоб створити інструмент для виявлення та ліквідації будь-яких проявів ННН-рибальства в межах доступних правових інструментів як міжнародного права, так і внутрішнього права держав-учасниць. До слова одним із важливих елементів цієї програми є присвоєння унікального ідентифікатора судна (англ. – Unique Vessel Identifier або UVI), який залишається незмінним протягом усього часу використання судна, незалежно від зміни назви, власника чи прапора.

Викладене вище засвідчує, що сучасний підхід до протидії ННН-рибальству ґрунтується не лише на санкційних моделях різної галузевої належності та ступеня репресивності, а й значною мірою на регуляторних, превентивних за своїм спрямуванням програмах, які або не дозволяють відповідному правопорушенню відбутися, або унеможливають для правопорушників використання результатів своєї протиправної діяльності.

Опрацювавши практику імплементації згаданих вище міжнародно-правових норм у внутрішнє законодавство держав-членів ЄС, іспанський дослідник Карлос Тейхо зауважує, що 20 із 27 держав-членів ЄС, які мають повноваження щодо морського рибальства, надали перевагу адміністративно-правовому, а не кримінально-правовому механізму протидії ННН-рибальству. При цьому Ірландія є єдиною державою, яка запровадила виключно кримінальні санкції тоді,

як Литва, Польща і Словенія – лише адміністративно-правові заходи. Інші держави (як, до речі, й Україна) практикують «змішану» систему; причому якщо Бельгія, Нідерланди і Мальта здебільшого застосовують кримінальні санкції, то Латвія, Естонія, Німеччина, Данія, Фінляндія, Франція, Греція, Іспанія, Румунія, Швеція, Болгарія, Хорватія та Кіпр надають перевагу адміністративним санкціям. Останнє можна пояснити тим, що адміністративне провадження зазвичай здійснюється швидше і має відчутніший економічний ефект. До того ж такий підхід, за задумом частини європейських законодавців, узгоджується з принципом мінімального втручання кримінального права [9].

Враховуючи те, що Регламент ЄС має обов'язкову юридичну силу для держав-учасниць ЄС, актуальним є ознайомлення з відповідною нормотворчою та правозастосовною практикою в цих державах. Беручи, однак, до уваги обмежений обсяг наукової статті, а також кількість національних юрисдикцій, що входять до складу ЄС, ми обрали для подальшого аналізу релевантний досвід Іспанії – держави, яка займає провідні позиції в європейських рибовидобувній і рибопереробній галузях та в якій запроваджено прогресивну комплексну модель протидії правопорушенням у досліджуваній сфері.

Сьогодні Іспанія займає першу сходинку в рейтингу країн-членів ЄС, які здійснюють вилов риби в міжнародних водах, і має потужний флот: іспанські судна, що здійснюють рибний промисел у відкритому морі та у виключних економічних зонах третіх держав, становлять більше половини загального вилову національного флоту. Наприклад, у 2016 р. іспанським компаніям належало 21,2% (найбільший показник) суден у рибальському флоті ЄС, який на той час налічував 83 734 судна [10]. Як зауважують іспанські фахівці, незважаючи на очевидні здобутки в частині запровадження ефективного санкційного механізму за порушення правил морського рибальства, можливість кримінального переслідування серйозних порушень, зокрема рибальства, здійснюваного іспанськими компаніями та екіпажами окремих суден у міжнародних водах із використанням корупційних схем та із залученням представників транснаціональної організованої злочинності, істотно знівельована [3].

З моменту набрання чинності Регламентом ЄС щодо ННН-рибальства 1 січня 2010 р. Іспанія активно працювала над забезпеченням всебічної імплементації цього документа в національне законодавство. З-поміж іншого ця країна удосконалила положення Закону від 23 березня 2001 р. «Про морське рибальство держави» (далі – Закон про рибальство) у частині підвищення ефективності адміністративної процедури накладення

санкцій за участь у ННН-рибальстві. Іспанське законодавство містить нормативні підстави для застосування двох режимів юридичної відповідальності (адміністративної та кримінальної) за участь у незаконному рибальстві. Розглянемо їх докладніше.

Виконання нормативних вимог ЄС щодо приписів Спільної політики рибальства та протидії ННН-рибальству забезпечується в Іспанії нормами згаданого Закону про рибальство, присвяченими адміністративному регулюванню порядку здійснення рибальства та адміністративній відповідальності за порушення цього порядку. У 2013 р. у цій країні було створено Національний реєстр серйозних порушень Спільної політики рибальства, а також систему штрафних балів для власників рибальських суден, винних у серйозних порушеннях. Загалом Закон про рибальство передбачає механізм накладення значних штрафів, спрямованих на анулювання незаконних доходів і перешкоджання повторному вчиненню правопорушень. Штрафи супроводжуються додатковими санкціями, які можуть бути застосовані як запобіжний захід вже на початку відповідного провадження, – це ембарго, тимчасова або постійна зупинка судна-порушника, конфіскація знарядь і предметів лову, призупинення або заборона на здійснення рибальської діяльності, скорочення або анулювання прав і ліцензій на рибальство, заборона отримання державної допомоги, грантів чи субсидій, податкових пільг.

Таким чином, передбачену Законом про рибальство систему санкцій варто визнати дієвим правовим механізмом, що гарантує ефективний захист морських біологічних ресурсів і має потужну превентивну складову. Водночас, як зауважують іспанські дослідники, в теперішній моделі адміністративних санкцій наявні і певні недоліки. Зокрема як мінімальні, так і максимальні розміри штрафів є надзвичайно високими, а деякі види додаткових санкцій можуть бути дуже тривалими за умови накопичення декількох порушень через їх зв'язок із системою штрафних балів [11, с. 69–70].

Відповідно до сформованої судової практики додаткові санкції у виді призупинення професійної або рибальської діяльності, накладені через участь у експлуатації, управлінні та володінні судном, зазначеним у відповідному списку (серйозне порушення згідно зі ст. 101(1) Закону про рибальство), можуть збільшитись до 23 (!) років, якщо власник судна або капітан прямо чи опосередковано брав участь в управлінні та експлуатації одночасно декількох суден, включених до списків суден, які здійснювали ННН-рибальство. Ці обмеження можуть бути застосовані за поведінку, яка навіть не пов'язана з ННН-рибальством, і фак-

тично є значно серйознішими, ніж ті, що застосовуються на підставі норм кримінального закону про відповідальність юридичних осіб.

Ба більше: суворість і тривалість деяких видів додаткових санкцій, передбачених Законом про рибальство (наприклад, знерухомилення або конфіскація судна відповідно до ст. 105.1 (j) і (k)¹⁰) змістовно наближає їх до кримінальних санкцій, незважаючи на передбачений законодавцем адміністративний «дизайн». Як наслідок, іспанська модель адміністративних санкцій у сфері порушень вимог морського рибальства незалежно від її офіційного позначення підпадає під критерії кримінального провадження, сформульовані ЄСПЛ у рішенні у справі «Енгель та інші проти Нідерландів» від 8 червня 1976 р. [12]. Нагадаємо, що до таких критеріїв ЄСПЛ відніс: класифікацію правопорушення за національним законодавством; природу правопорушення; ступінь суворості покарання, яке відповідна особа може понести. Тобто у довгостроковій перспективі іспанська модель адміністративних санкцій, встановлених за ННН-рибальство, може стикнутись із процесуальними та матеріально-правовими гарантіями, які ЄСПЛ надає у кримінальних провадженнях (право на справедливий суд, законність, пропорційність, non bis in idem тощо) [13, с. 105–133].

«Слабкість» процедури адміністративних санкцій, які можуть бути застосовані за порушення правил рибальства, пов'язана також із питанням максимальних строків розгляду справи (до моменту винесення постанови про накладення адміністративного стягнення). Такий строк, який обчислюється з моменту винесення ухвали про відкриття провадження у справі, становить дев'ять місяців щодо тяжких та особливо тяжких правопорушень. Цілком очевидно, що вказаний стислий строк унеможливорює притягнення до відповідальності, якщо йдеться про складні, високоорганізовані схеми порушення правил рибальства в міжнародних водах [14].

Далі висвітлимо кримінально-правову складову реалізації відповідальності за ННН-рибальство в Іспанії. Кримінальний кодекс цієї держави (далі – КК Іспанії), ухвалений у 1995 р., містить декілька статей, присвячених порушенням правил рибальства.

Так, ст. 334 КК Іспанії передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від шести місяців до двох років або сплати штрафу протягом строку від восьми до двадцяти чотирьох місяців¹

¹ Зворот «сплата штрафу протягом строку...» не може не викликати у вітчизняного правника здивування, породжуючи сумнів у правильності перекладу з іспанської. Однак у ч. 2 ст. 50 КК Іспанії зазначено, що покарання у виді штрафу призначається (якщо інше не встановлено законом) за системою денного штрафу. Мінімальна тривалість становить десять днів, а максимальна – два роки. Максимальна трива-

та, в усіх випадках, позбавлення права займатися професією чи ремеслом, а також користуватися правом полювання чи рибальства на строк від двох до чотирьох років, до осіб, які в порушення законів чи інших загальних положень: а) здійснили полювання, рибальство, придбання, володіння або знищення охоронюваних видів дикої фауни; б) перевозили їх, їхні частини або с) здійснювали діяльність, яка запобігає або перешкоджає їхньому розмноженню чи міграції. Таке саме покарання буде призначено тому, хто в порушення законів чи інших загальних положень знищує або істотно змінює середовище існування видів фауни. Якщо відповідне діяння вчинене внаслідок грубої недбалості, то воно карається менш суворо – позбавленням волі від трьох місяців до одного року або штрафом на період від чотирьох до восьми місяців і, в усіх випадках, усуненням права полювати чи рибалити на строк від трьох місяців до двох років.

Далі, ч. 1 ст. 335 КК Іспанії передбачає, що того, хто полює або рибалить, крім випадків, описаних у попередній статті, коли це спеціально заборонено правилами полювання або рибальства, буде покарано штрафом на період від восьми до дванадцяти місяців та особливим обмеженням здійснення права полювати або рибалити на строк від двох до п'яти років.

Відповідно до ч. 2 ст. 335 КК Іспанії будь-яка особа, яка полює, рибалить або бере участь у відповідній діяльності з вилову моллюсків, крім зазначених у попередній статті, на державних чи приватних землях, що належать іншим особам, підлягають спеціальному режиму вилову, без відповідного дозволу їх власника, або в зоні, що потребує спеціального дозволу на вилов моллюсків або рибальства без необхідної ліцензії, карається штрафом на строк від чотирьох до восьми місяців і спеціальним позбавленням права полювати, рибалити або займатися виловом моллюсків на строк від одного до трьох років, додатково до покарань, які можуть застосовуватись, залежно від конкретних обставин, за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою цієї статті КК. Якщо зазначені вище дії завдають серйозної шкоди відповідним біоресурсам у зонах, що підпадають під концесію або дозвіл на вилов риби чи моллюсків, то вони караються позбавленням волі на строк від шести місяців до двох років, а також встановлюється спеціальна заборона на рибальство та вилов моллюсків на

лість штрафів щодо юридичних осіб становить п'ять років (ч. 3). Денний розмір штрафу становить мінімум два та максимум чотириста євро, за винятком випадків штрафів (тридцять і п'ять тис. євро, відповідно). Отже, логіка у порядку нормативної регламентації штрафу як виду покарання простежується.

строк від двох до п'яти років. Покарання за пере-
раховані дії призначається у верхній половині
нормативно визначених меж, якщо вони вчинені
групою з трьох і більше осіб із застосуванням зна-
рядь або засобів, заборонених законом чи підза-
конними актами.

Нарешті третя кримінально-правова забо-
рона – ст. 336 КК Іспанії – передбачає таке: дії
особи, яка у порушення вимог закону застосовує
отруту, вибухові пристрої чи інші знаряддя чи
знаряддя подібної руйнівної, невибіркової дії на
фауну з метою добування риби, караються позбав-
ленням волі на строк від чотирьох місяців до двох
років або штрафом на період від восьми до двад-
цяти чотирьох місяців, а також в усіх випадках має
застосовуватись особлива заборона на зайняття
певної посади чи здійснення певної діяльності,
а також спеціальна заборона на здійснення права
рибальства на строк від одного до трьох років.
Якщо заподіяна шкода є завідомо великою, то
повинна бути призначена верхня половина пока-
рання у виді позбавлення волі [15].

Як бачимо, правовий інтерес, який захища-
ється іспанським кримінальним законом, не обме-
жений виключно рибним промислом (точніше
морським біорізноманіттям), адже охороняються
також права, пов'язані з власністю (державною чи
приватною): йдеться про вимогу для отримання
згоди, концесії чи ліцензії для здійснення рибаль-
ства у певних місцях. За недотримання законо-
давства про рибальство додатково до криміналь-
них можуть бути накладені адміністративні чи
цивільні санкції [16, с. 711–726].

На думку вже згаданого Карлоса Тейхо, ваго-
мою причиною того, чому в Іспанії, незважаючи
на солідний кримінально-правовий інструмента-
рій, не завжди належним чином переслідуються
злочини, пов'язані з незаконним рибальством,
є проблеми юрисдикції (визначення місця вчи-
нення злочину) в умовах, коли ця діяльність
здійснюється у відкритому морі (у міжнародних
водах). Іспанські суди вкрай обережно реагують
на ситуації, пов'язані з масштабним за обсягами
незаконним рибальством, яке здійснюють іспан-
ські компанії-оператори в міжнародних водах
за сприяння транснаціональних кримінальних
структур і під прапорами зручних для «агресив-
ного» рибальства юрисдикцій [9].

Для ілюстрації цієї тези вважаємо за доречне
звернутись до рішення Верховного Суду Іспа-
нії (далі – ВС Іспанії) у кримінальній справі, яка
була розпочата проти риболовної компанії «Vidal
Armadores». Відповідно до обставин цієї справи
у березні 2016 р. спільна операція іспанської
поліції та Інтерполу призвела до арешту шести
осіб, пов'язаних із згаданою компанією. Остання
опинилась в центрі уваги правоохоронців після

резонансного затримання групи рибалок з шести
браконьєрських суден, які виловлювали в Антарк-
тичному океані рибу – кликача (також відомого
як чилійський сібас). Іспанські рибальські судна,
які перебували під «зручним» для них прапором
Гвінеї, були затримані патрульним катером Нової
Зеландії та переведені в порт В'єтнаму. Спеці-
альну операцію було проведено Міністерством
сільського господарства, рибальства, продоволь-
ства та навколишнього середовища Іспанії через
інспекційні служби Генерального секретаріату
рибного господарства у співпраці з Інтерполом
та владою Нової Зеландії, Австралії, Кабо-Верде
та Белізу.

За результатами проведеного розслідування до
компанії «Vidal Armadores», а також до дев'яти
дочірніх компаній, які входили до її складу та без-
посередньо володіли і використовували судна,
затримані за ННН-рибальство, були застосовані
адміністративно-правові санкції у виді штрафу
на загальну суму 17,84 млн євро, позбавлення
права займатися риболовлю на строки від 5 до
23 років, а також заборони отримувати державні
субсидії та інші державні виплати на строк від
5 до 26 років. Санкції також були застосовані
до семи осіб, пов'язаних із цими компаніями, за
низку правопорушень, зокрема за перешкоджання
розслідуванню і знищення документів, які під-
тверджували факти ННН-рибальства [17].

У грудні 2016 р. ВС Іспанії ухвалив рішення,
в якому зазначив, що суди Іспанії не мають юрис-
дикції у цій справі. Відповідно до загальновідомо-
го принципу територіальності суди Іспанії
мають юрисдикцію, коли заборонене діяння вчи-
нено на її території (включаючи її судна). У справі
ж із компанією «Vidal Armadores» встановлено,
що заарештовані судна не ходили під прапором
Іспанії, хоч їх фактичні власники були громадя-
нами Іспанії. Своєю чергою, протиправна пове-
дінка була реалізована в міжнародних водах.
Таким чином, резюмував ВС Іспанії, із дотри-
мання принципу територіальності випливає, що
національні суди не мали юрисдикції в цій кри-
мінальній справі. Суд також нагадав, що іспан-
ському кримінальному закону відомі два прин-
ципи – винятки з принципу територіальності.

1. Захисний принцип передбачає, що стосовно
конкретних особливо небезпечних злочинів,
зокрема таких, як тероризм чи торгівля наркотич-
ними засобами, іспанські суди можуть обходити
обмеження, встановлені принципом територіаль-
ності. Ці конкретні випадки мають місце, коли
злочин, вчинений за межами Іспанії її громадя-
нами або іноземцями, має особливо серйозний
вплив на національні інтереси. У справі з компа-
нією «Vidal Armadores» ВС Іспанії зробив висно-
вок про відсутність підстав для виходу за межі

принципу територіальності, оскільки злочини проти довкілля, зокрема рибальство без ліцензії, не утворюють особливо небезпечний злочин, що посягає на національні інтереси.

2. Принцип правосуб'єктності надає іспанським судам юрисдикцію у випадках, коли громадяни (або іноземці, які згодом стають громадянами) вчиняють злочин, повністю або частково, за межами території Іспанії, якщо діяння також визнається злочином у місці його вчинення. Цей принцип може застосовуватися як на підставі норм міжнародного права, визнаних Іспанією, так і згідно з національним законодавством держави, на території якої було вчинено злочин. У розглянутій справі, аргументував ВС Іспанії, рибальство було здійснено в міжнародних водах, а тому іноземний кримінальний закон не міг бути застосований. Також, незважаючи на те, що дії були вчинені в зоні, на яку поширюються положення Конвенції зі збереження антарктичних морських живих ресурсів 1980 р., в її тексті відсутні положення про кримінальну відповідальність за такі порушення. Це підтверджено Регламентом Європейської Комісії (ЄК) № 601/2004 р., унаслідок чого ВС Іспанії вирішив, що в цьому випадку порушення порядку вилову риби не повинно кваліфікуватися як злочин. До того ж, зазначив ВС Іспанії, відповідно до КК цієї країни використані рибалками засоби і способи не включені до переліку засобів, які заборонені в Іспанії (ідеться, зокрема, про використання отрут, вибухових речовин або інших засобів із подібними шкідливим ефектом). До того ж вилонений вид риби (кликач) не внесено до списку охоронюваних або таких, що перебувають під загрозою зникнення, а його добування та споживання є звичайною практикою. Отже, резюмував ВС Іспанії, за відсутності юридичних підстав для застосування кримінальної відповідальності за вчинені дії як за міжнародним, так і за національним правом Іспанії, принцип правосуб'єктності не застосовується [18].

Посилаючись на стисло викладене вище рішення ВС Іспанії, чимало екологів та правозахисників переконують у необхідності запровадження законодавчих положень, які уможливають у майбутньому успішне кримінальне переслідування бенефіціарних власників суден, що здійснюють ННН-рибальство за межами національних юрисдикцій. Стимувальний ефект від адміністративних санкцій, хай і вельми суворих, виявився недостатнім, оскільки правопорушники сприймають їх здебільшого як поточні операційні витрати, як «вартість» ведення бізнесу [19].

Висновки з дослідження. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки. *По-перше*, закріплені у чинному законодавстві України підхід, згідно з яким за порушення правил рибальства

встановлено як кримінальну (ст. 249 КК України), так й адміністративну (ч. 3, ч. 4 ст. 85 КУпАП) відповідальність, може розцінюватися як втілення реалізованої у частині країн ЄС «змішаної» системи правової протидії ННН-рибальству. Щодо проекту формулювання такого однозначного висновку унеможливується як через нинішню незрозумілість співвідношення положень, з одного боку, проекту та, з іншого, відокремлено оновленого адміністративно-деліктного законодавства України, так і через включення до проекту [6] ст. 6.5.9 «Порушення правил полювання чи риболовлі» (правильність визнання такого «нерезультативного» порушення, хоч і проступком, однак кримінальним правопорушенням видається сумнівною з огляду на вчення про криміналізацію). При цьому на необхідність виваженого розмежування законодавчих положень, присвячених кримінально- та адміністративно-правовій протидії ННН-рибальству, вказує, зокрема, правовий досвід Іспанії, в якій суворість частини застосовуваних за таке рибальство адміністративно-правових санкцій робить їх еквівалентними кримінальним санкціям, що, з огляду на практику ЄСПЛ, ускладнює відмежування кримінальних правопорушень від адміністративних деліктів.

По-друге, передбачене Регламентом ЄС врахування при застосуванні санкцій за серйозні прояви ННН-рибальства не лише вартості рибних продуктів, отриманих унаслідок порушення правил, а й значення шкоди для відповідних рибних ресурсів і морського середовища слугує зайвим аргументом на користь обстоюваного нами положення про те, що встановлення у примітці ст. 249 КК України конкретного вартісного показника істотної шкоди як криміноутворювальної ознаки доцільно поєднати з доповненням цієї примітки вказівкою на можливість визнання істотною й екологічною (немайновою) шкоди [20, с. 43–44]. Натомість зроблений у статтях розділу 6.5 проекту «Кримінальні правопорушення проти порядку використання природних ресурсів» [6] наголос саме і тільки на майновому характері заподіюваної шкоди не бере до уваги (зокрема за прикладом КК Іспанії і, до речі, приміток статей 246, 248 КК України) ні комплексність шкоди, заподіюваної довіллю вчиненням кримінальних правопорушень, охоплюваних поняттям браконьєрства, ні доцільність використання у подібних ситуаціях невизначеного законодавчого контенту.

По-третє, на відміну від підходу, реалізованого у КК України з його самостійними заборонами, присвяченими незаконному полюванню і незаконному зайняттю рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом як окремим формам кримінально протиправної поведінки (ст. 248 і ст. 249, відповідно), іспанський зако-

нодавець уніфікує нормативні підстави кримінальної відповідальності за незаконне полювання та рибальство. Таким саме прийнятним шляхом «економії» законодавчого матеріалу рухаються розробники проєкту, які предметом одних і тих же кримінальних правопорушень проти порядку використання природних ресурсів (статті 6.5.4, 6.5.6, 6.5.8, 6.5.9, 6.5.10) пропонують визнавати як дикого звіра або птаха, так і рибу чи інший водний живий організм, що перебуває у стані природної волі або напівволі. Водночас якщо за КК Іспанії знищення охоронюваних видів дикої фауни поряд із незаконним здійсненням полювання чи рибальства утворює один і той саме склад злочину із (треба так розуміти) альтернативними чи (точніше) варіативними діями, то у проєкті заволо-

дінню природним ресурсом, що перебуває в природному стані, та знищенню або пошкодженню рослинного чи тваринного природного ресурсу присвячено окремі статті (статті 6.5.4, 6.5.6, 6.5.8, 6.5.10). Раніше нами доведено [21, с. 248–249], що співвідношення цих статей є не зовсім зрозумілим, а тому із вказаного питання варто внести ясність при доопрацюванні проєкту. Крім цього, викликає інтерес, а отже, потребує осмислення в контексті можливого запозичення в Україні іспанський досвід у частині «прирівнювання» до кримінально протиправного полювання і рибальства діяльності, яка запобігає або перешкоджає розмноженню чи міграції видів дикої фауни, а так само знищення або істотної зміни середовища існування цих видів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Fight against illegal fishing: Commission identifies Cameroon as a non-cooperating country. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_7890 (дата звернення: 5.07.2023).
2. The Sustainable Development Goals Report 2022. *United Nations*. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2022/> (дата звернення: 5.07.2023).
3. Isabel Artime Garcia. Spain: A pioneering country in the fight against the infringement of the international legal regime for fisheries. *Marine Policy*. Vol. 144, 2022 (дата звернення: 5.07.2023).
4. Дудоров О.О., Каменський Д.В. Проблеми кримінальної відповідальності за незаконне полювання. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2012. № 2. С. 84–97.
5. Кримінальне право України. Загальна частина. Підручник / за ред. П.С. Матишевського, П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. Київ: Юрінком Інтер, 1997. 512 с.
6. Проєкт нового Кримінального кодексу України (станом на 22.05.2023 року з врахуванням рекомендацій лінгвістичної експертизи та окремих зауважень національних і зарубіжних експертів). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/05/22/kontrolnyj-tekst-proektu-kk-22-05-2023.pdf> (дата звернення: 5.07.2023).
7. Council Regulation (EC) No 1005/2008 of 29 September 2008 establishing a Community system to prevent, deter and eliminate illegal, unreported and unregulated fishing. *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02008R1005-20110309> (дата звернення: 5.07.2023).
8. Стратегія біорізноманіття ЄС до 2030 року: Повернення природи у наше життя. Звернення Комісії до Європейського Парламенту, Ради, Європейського Економічно-Соціального Комітету та Комітету Регіонів (неофіційний адаптований переклад українською) / пер. з англ. О. Осипенко; ред. та адапт. А. Куземко та ін. Чернівці: Друк Арт, 2020. 36 с. URL: <https://uncg.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/Stratehiia.pdf> (дата звернення: 5.07.2023).
9. Carlos Teijo. Criminal sanctions and IUU fishing: The case of Spain. *Marine Policy*. Vol. 147, January 2023, 105341. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2022.105341> (дата звернення: 5.07.2023).
10. Spain: largest fishing fleet capacity in the EU in 2016. *Eurostat*. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20180130-1> (дата звернення: 5.07.2023).
11. J. Garberi Llobregat, G. Buitron Ramirez, El procedimiento administrativo sancionador. *Comentarios, jurisprudencia, formularios (7ª ed.)* Tirant Lo Blanch, Valencia, 2021. 2550 p. (дата звернення: 5.07.2023).
12. Case of Engel and others v. The Netherlands. 8 June 1976. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57479> (дата звернення: 5.07.2023).
13. N. García Rivas, El dialogo ´ entre tribunales de la Union ´ Europea en materia de “ne bis in idem”, in: J. Tamarit Sumalla, F. Morales Prat, R. García Albero (Eds.), *Represion ´ penal yEstado de derecho. Homenaje al Prof. Gonzalo Quintero Olivares, Aranzadi, Cizur Menor*, 2018, 1136 p.
14. Inma Valeije Alvarez. The prosecution of fisheries crime in Spanish criminal law: The impact of European Union regulations. *Marine Policy* 147 (2023) 105327. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2022.105327>. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0308597X22003748> (дата звернення: 5.07.2023).
15. Criminal Code 2016 – Ministerio de Justicia. URL: https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal_Code_2016.pdf (дата звернення: 5.07.2023).

16. Valeije Alvarez, I., Derecho administrativo sancionador en materia de pesca marítima y sistemas de cumplimiento normativo, in *Represión penal y Estado de derecho. Homenaje al profesor Gonzalo Quintero Olivares*, MORALES PRATS, F., et al. (Coord.), Aranzadi, Navarra, 2018, p. 711.
17. Spanish legal process for prosecuting illegal fishing: A story of success? *ClientEarth Report*. July, 2019. 16 p. P. 9. URL: <https://www.clientearth.org/media/cd0jqn3j/the-spanish-legal-process-for-prosecuting-illegal-fishing-a-story-of-success-ce-en.pdf> (дата звернення: 5.07.2023).
18. Tribunal Supremo (Sala de lo Penal, Sección 1ª). Sentencia núm. 5654/2016 de 23 de diciembre. URL: <https://www.poderjudicial.es/search/AN/openDocument/96a68f6ad7a24d99/20170109> (дата звернення: 5.07.2023).
19. Lack of Jurisdiction in Criminal Proceedings Regarding IUU Fishing and Related Crimes. URL: <https://stopillegalfishing.com/news-articles/lack-jurisdiction-criminal-proceedings-regarding-iuu-fishing-related-crimes/> (дата звернення: 5.07.2023).
20. Дудоров О.О., Каменський Д.В. Істотна шкода як криміноутворювальна ознака незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом: проблеми тлумачення і вдосконалення кримінального закону. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2022. Вип. 1. С. 31–49.
21. Дудоров О.О., Каменський Д.В. Діяння як ознака незаконного зайняття водним добувним промислом: питання понятійного апарату у чинному і потенційному кримінальному законі. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія: Право. 2023. Вип. 15. Т. 2. С. 242–256.

REFERENCES

1. Fight against illegal fishing: Commission identifies Cameroon as a non-cooperating country. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_7890 (дата звернення: 5.07.2023).
2. The Sustainable Development Goals Report 2022. *United Nations*. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2022/> (дата звернення: 5.07.2023).
3. Isabel Artime Garcia. Spain: A pioneering country in the fight against the infringement of the international legal regime for fisheries. *Marine Policy*. Vol. 144, 2022 (дата звернення: 5.07.2023).
4. Dudorov O.O., Kamenskyi D.V. Problemy kryminalnoi vidpovidalnosti za nezakonne poliuvannia. *Chasopys tsyvilnoho i kryminalnoho sudochynstva*. 2012. № 2. S. 84–97.
5. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna. Pidruchnyk / za red. P.S. Matyshevskoho, P.P. Andrushka, S.D. Shapchenka. Kyiv: Yurinkom Inter, 1997. 512 s.
6. Proiekt novoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (stanom na 22.05.2023 roku z vrakhuvanniam rekomendatsii lnhvistychnoi ekspertyzy ta okremykh zauvazhen natsionalnykh i zarubiznykh ekspertiv). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/05/22/kontrolnyj-tekst-proektu-kk-22-05-2023.pdf> (дата звернення: 5.07.2023).
7. Council Regulation (EC) No 1005/2008 of 29 September 2008 establishing a Community system to prevent, deter and eliminate illegal, unreported and unregulated fishing. *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02008R1005-20110309> (дата звернення: 5.07.2023).
8. Stratehiia bioriznomanittia YeS do 2030 roku: Povernennia pryrody u nashe zhyttia. Zvernennia Komisii do Yevropeiskoho Parlamentu, Rady, Yevropeiskoho Ekonomichno-Sotsialnoho Komitetu ta Komitetu Rehioniv (neofitsiinyi adaptovanyi pereklad ukrainskoiu) / per. z anhl. O. Osypenko; red. ta adapt. A. Kuzemko ta in. Chernivtsi: Druk Art, 2020. 36 s. URL: <https://uncg.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/Stratehiia.pdf> (дата звернення: 5.07.2023).
9. Teijo C. Criminal sanctions and IUU fishing: The case of Spain. *Marine Policy*. Vol. 147, January 2023, 105341. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2022.105341> (дата звернення: 5.07.2023).
10. Spain: largest fishing fleet capacity in the EU in 2016. *Eurostat*. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20180130-1> (дата звернення: 5.07.2023).
11. Garberi Llobregat J., Buitron Ramirez G. El procedimiento administrativo sancionador. Comentarios, jurisprudencia, formularios (7ª ed.) Tirant Lo Blanch, Valencia, 2021. 2550 p. (дата звернення: 5.07.2023).
12. Case of Engel and others v. The Netherlands. 8 June 1976. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57479> (дата звернення: 5.07.2023).
13. N. García Rivas, El dialogo 'entre tribunales de la Union' Europea en materia de "ne bis in idem", in: J. Tamarit Sumalla, F. Morales Prat, R. García Albero (Eds.), *Represión penal y Estado de derecho. Homenaje al Prof. Gonzalo Quintero Olivares*, Aranzadi, Cizur Menor, 2018, 1136 p.
14. Inma Valeije Alvarez. The prosecution of fisheries crime in Spanish criminal law: The impact of European Union regulations. *Marine Policy* 147 (2023) 105327. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2022.105327>.

- URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0308597X22003748> (data zvernennia: 5.07.2023).
15. Criminal Code 2016 – Ministerio de Justicia. URL: https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal_Code_2016.pdf (data zvernennia: 5.07.2023).
 16. Valeije Alvarez, I., Derecho administrativo sancionador en materia de pesca marítima y sistemas de cumplimiento normativo, in Represion ´ penal y Estado de derecho. Homenaje al profesor Gonzalo Quintero Olivares, MORALES PRATS, F., et al. (Coord.), Aranzadi, Navarra, 2018, p. 711.
 17. Spanish legal process for prosecuting illegal fishing: A story of success? *ClientEarth Report*. July, 2019. 16 p. P. 9. URL: <https://www.clientearth.org/media/cd0jqn3j/the-spanish-legal-process-for-prosecuting-illegal-fishing-a-story-of-success-ce-en.pdf> (дата звернення: 5.07.2023).
 18. Tribunal Supremo (Sala de lo Penal, Secci´on 1ª). Sentencia núm. 5654/2016 de 23 de diciembre. URL: <https://www.poderjudicial.es/search/AN/openDocument/96a68f6ad7a24d99/20170109> (data zvernennia: 5.07.2023).
 19. Lack of Jurisdiction in Criminal Proceedings Regarding IUU Fishing and Related Crimes. URL: <https://stopillegalfishing.com/news-articles/lack-jurisdiction-criminal-proceedings-regarding-iuu-fishing-related-crimes/> (data zvernennia: 5.07.2023).
 20. Dudorov O.O., Kamenskyi D.V. Istotna shkoda yak kryminoutvoriuvalna oznaka nezakonnoho zainiattia rybnym, zvirynym abo inshym vodnym dobuvnym promyslom: problemy tlumachennia i vdoskonalennia kryminalnoho zakonu. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav im. E.O. Didorenka*. 2022. Vyp. 1. S. 31–49.
 21. Dudorov O.O., Kamenskyi D.V. Diiannia yak oznaka nezakonnoho zainiattia vodnym dobuvnym promyslom: pytannia poniatiinoho aparatu u chynnomy i potentsiinomu kryminalnomu zakoni. *Naukovo-informatsiinyi visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho*. Serii: Pravo. 2023. Vyp. 15. T. 2. S. 242–256.

РОЗДІЛ VI. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.137:[343.91-056.34:343.268]

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2023-2-11>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗМІНИ ПОРЯДКУ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ПСИХІЧНОГО РОЗЛАДУ В ОБВИНУВАЧЕНОГО

Тищенко О. І.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна

orcid.org/0000-0003-1551-1367

o.i.tyshchenko@nlu.edu.ua

Ключові

висновок

психіатричної

зміна судового

примусові заходи медичного

характеру.

слова:

судово-

експертизи,

розгляду,

медичного

характеру.

У статті на підставі аналізу норм чинного кримінального процесуального закону та проведеного авторкою моніторингу судової практики розглянуто актуальні питання щодо зміни порядку судового розгляду при виявленні психічного розладу в обвинуваченого за таким алгоритмом: а) момент виникнення у суду обов'язку трансформувати судовий розгляд; б) процесуальні особливості трансформації судового розгляду; в) специфіка судового розгляду після його трансформації.

Визнано, що моментом виникнення у суду обов'язку змінити порядок розгляду відповідно до ст. 362 КПК є наявність висновку судово-психіатричної експертизи, в якому констатовано факт психічного розладу особи, який не дозволяє їй усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Зауважено на процесуальних особливостях трансформації судового розгляду, які полягають, зокрема, у необхідності залучення до провадження захисника або законного представника обвинуваченого (особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру), скасуванні запобіжного заходу, застосованого до обвинуваченого, або його заміні на один із спеціальних запобіжних заходів, передбачених ч. 1 ст. 508 КПК. Розкрито специфіку судового розгляду після його трансформації у двох дискусійних питаннях, що можуть виникати у зміненому провадженні: щодо визначення режиму судового розгляду (відкрите чи закрите судові засідання) та складу суду, в якому буде здійснюватися таке кримінальне провадження.

Підтримано науковців, які визнають доцільність проведення судового розгляду кримінального провадження за участю осіб, які страждають на психічні розлади у закритому режимі. При цьому наголошено на необхідності внесення змін до КПК, якими передбачити вирішення цього питання судом під час прийняття рішення про зміну порядку судового розгляду.

Розглянуто питання щодо складу суду у разі прийняття рішення про зміну порядку судового розгляду за правилами ст. 362 КПК. Визнано виправданим підхід, спрямований на формування компетентного складу суду, спеціалізованого на розгляді кримінальних проваджень за участю осіб, які страждають на психічні розлади.

PROBLEMATIC ISSUES OF CHANGING THE ORDER OF TRIAL WHEN THE ACCUSED IS FOUND TO HAVE A MENTAL DISORDER

Tyshchenko O. I.

Candidate of Law,

Associate Professor at the Department of Criminal Process

Yaroslav Mudryi National Law University

Pushkinska str., 77, Kharkiv, Ukraine

orcid.org/0000-0003-1551-1367

o.i.tyshchenko@nlu.edu.ua

Key words: *conclusion of a forensic psychiatric examination, change in the trial, the accused, compulsory medical measures.*

The article, based on the analysis of the norms of the current criminal procedural law and the author's monitoring of judicial practice, considers the relevant issues regarding the change in the order of the trial when the accused is found to have a mental disorder according to the following algorithm: a) the moment of the court's obligation to transform the trial; b) procedural features of the transformation of the trial; c) the specifics of the trial after its transformation.

It is recognized that the moment the court has the obligation to change the order of consideration in accordance with Art. 362 of the CPC is the presence of a forensic psychiatric examination opinion, which states the fact of a person's mental disorder, which does not allow them to realize the meaning of their actions and manage them. The procedural features of the trial transformation are noted, which consist, in particular, in the need to involve a defense attorney or a legal representative of the accused (a person against whom compulsory medical measures are expected to be applied) in the proceedings, to cancel the preventive measure applied to the accused, or to replace it with one of special preventive measures provided for in Part 1 of Art. 508 of the CPC. The specifics of the trial after its transformation are revealed in two debatable issues that may arise in the changed procedure: regarding the determination of the mode of trial (open or closed court session) and the composition of the court in which such criminal proceedings will be conducted.

Scientists who recognize the expediency of holding criminal proceedings involving persons suffering from mental disorders in closed session are supported. At the same time, it was emphasized the need to make changes to the CPC, which would provide for the resolution of this issue by the court when making a decision to change the order of court proceedings.

The issues of the composition of the court in the event of a decision to change the order of the trial according to the rules of Art. 362 of the CPC are considered. The approach aimed at the formation of a competent composition of the court, specialized in the consideration of criminal proceedings involving persons suffering from mental disorders, was recognized as justified.

Вступ. Кримінальний процесуальний закон демонструє, що встановлення факту наявності в особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, психічного розладу навіть на рівні ймовірного припущення має визначальний вплив на подальший хід і порядок здійснення процесуальних дій. Це викликано тим, що саме в такий спосіб можна забезпечити, з однієї сторони, оптимізацію процесуальних зусиль, спрямованих на

встановлення юридично значимих у такому разі обставин, з іншої сторони, максимальне дотримання прав і свобод особливо вразливої категорії учасників і, як наслідок, застосування до кожного з них належної правової процедури. Не є винятком і стадія судового розгляду, у межах якої законодавець передбачає доволі простий алгоритм дій у разі встановлення підстав для здійснення кримінального провадження щодо застосу-

вання примусових заходів медичного характеру (далі – ПЗМХ): суд постановляє ухвалу про зміну порядку розгляду і продовжує судовий розгляд згідно з правилами, передбаченими гл. 39 КПК (ч. 1 ст. 362 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК)). Проте, аналіз емпіричного матеріалу дозволяє виокремити декілька проблемних питань, які безпосередньо пов’язані із практичною реалізацією вказаного законодавчого припису.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процедура судового розгляду є складною, тому зазначена стадія характеризується невичерпним потенціалом для наукового осмислення. Окремі аспекти судового розгляду за участю осіб, які страждають на психічні розлади, були досліджені у наукових працях таких вчених, як: О. С. Артеменко [1], В. Л. Кириченко [2], Д. В. Козарійчук [3], В. В. Печко [4], Н. М. Сенченко [5], А. В. Ткач [6], С. Л. Шаренко [7] та інших.

Мета статті. У рамках цієї статті автор має намір осмислити процесуальні аспекти, які недостатньо висвітлені у наукових працях, у той же час мають істотне практичне значення. Таким є питання щодо особливостей зміни порядку судового розгляду відповідно до ст. 362 КПК.

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи дослідження цього питання, зауважимо, що його аналіз буде відбуватися за такою структурою: 1) момент виникнення у суду обов’язку трансформувати судовий розгляд; 2) процесуальні особливості трансформації судового розгляду; 3) специфіка судового розгляду після його трансформації.

1. Момент виникнення у суду обов’язку трансформувати судовий розгляд (змінити його порядок). Зауважимо, що вжите у ч. 1 ст. 362 КПК дієслово «постановляє» свідчить про імперативну природу прийняття судом рішення. Втім питання про момент виникнення такого обов’язку залишається відкритим. Останнє обумовлено як відсильним характером цієї норми (фактично ч. 1 ст. 362 КПК орієнтує на вказані в ч. 1 ст. 503 КПК підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування ПЗМХ), так і відсутністю формального індикатора настання такого моменту. Відповідно, і в судовій практиці простежуються різні підходи до зміни порядку розгляду. Так, переважна більшість проаналізованих судових рішень демонструє факт попередньо проведеної судово-психіатричної експертизи (далі – СПЕ), якою підтверджено наявність в обвинуваченого психічного розладу під час або після вчинення інкримінованого діяння – тобто алгоритм формату «висновок СПЕ → ухвала про зміну порядку судового розгляду» [8; 9; 10]. Водночас у судовій практиці мають місце ухвали, зміст яких засвідчує, що можливість зміни порядку судового розгляду

не пов’язана виключно з наявністю попередньо проведеної СПЕ. Такі ухвали хоча й не прямо, але демонструють можливий альтернативний процесуальний порядок [11]. Тобто не виключається процесуальний алгоритм формату «ухвала про зміну порядку судового розгляду → висновок СПЕ». Таким чином, актуалізується питання про те, який з наведених вище алгоритмів є більш виправданим. Оскільки КПК чітко не передбачає, що має бути першочерговим – зміна порядку судового розгляду чи висновок СПЕ, керуючись логікою, наведемо аргументи на користь алгоритму «висновок СПЕ → ухвала про зміну порядку судового розгляду».

По-перше, з огляду на те, що зміна порядку розгляду відбувається шляхом винесення ухвали суду, а кожне судове рішення відповідно до ч. 1 ст. 370 КПК має бути законним, обґрунтованим і вмотивованим, цілком виправданим є збирання доказової інформації шляхом проведення СПЕ обвинуваченого, на підставі якої і буде у подальшому прийматися рішення щодо трансформації провадження. Правильність такого умовиводу підтверджує опція, яка відкривається у разі виникнення під час судового розгляду обґрунтованих сумнівів в осудності обвинуваченого: суд має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам за клопотанням сторін кримінального провадження або потерпілого (за наявності підстав, передбачених ст. 242 КПК) або незалежно від наявності клопотання учасників судового провадження (за наявності підстав, передбачених ч. 2 ст. 509 КПК).

По-друге, доцільність застосування саме такого підходу яскраво підтверджується методом «від протилежного». Припустимо, що ухвалі про зміну порядку судового розгляду не передуватиме висновок СПЕ. У такому разі не виключається патова ситуація, за якої порядок судового розгляду було змінено, а в результаті проведення СПЕ сумніви в осудності обвинуваченого не були підтвержені. Зауважимо, що КПК не містить норм, які б дозволяли змінити порядок судового розгляду «у зворотному напрямку».

По-третє, невід’ємним компонентом зміни порядку судового розгляду є його продовження відповідно до правил, визначених гл. 39 КПК. Останні ж виходять з того, що експертизу психічного стану обвинуваченого було проведено ще на досудовому розслідуванні, результати якої власне і стали приводом для початку судової стадії кримінального провадження в особливому порядку. Окрім того, оцінка перспективності застосування ПЗМХ використовується також у судовій практиці як один з критеріїв зміни порядку судового розгляду [12].

Отже, на підставі вище наведеного слід визнати виправданим підхід, згідно якого у разі виникнення обґрунтованих сумнівів в осудності обвинуваченого суд повинен: 1) призначити СПЕ; 2) у разі встановлення за її результатами підстав для застосування до особи ПЗМХ – винести ухвалу про зміну порядку судового провадження; 3) продовжити судовий розгляд відповідно до правил гл. 39 КПК. Підтвержене документально перебування обвинуваченого на психіатричному обліку, будучи недостатнім для прийняття рішення відповідно до ч. 1 ст. 362 КПК, має слугувати підставою для призначення СПЕ (п. 3 ч. 1 ст. 242, ч. 1 ст. 332, п. 2 ч. 2 ст. 332 КПК).

2. *Процесуальні особливості трансформації судового розгляду.* Дослідження емпіричного матеріалу дозволяє виокремити низку супутніх процесуальних питань, які вирішуються судами одночасно з прийняттям рішення про зміну порядку судового розгляду: а) залучення до провадження захисника [13; 14] або законного представника обвинуваченого (особи, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ) [9; 10]; б) скасування запобіжного заходу, застосованого до обвинуваченого [8; 15], або його заміна на один із перелічених у ч. 1 ст. 508 КПК [16; 17].

На наш погляд, розв'язання питання про участь захисника та запобіжні заходи є абсолютно виправданим, адже саме у такий спосіб відбувається застосування закріплених у гл. 39 КПК гарантій під час продовження судового розгляду кримінального провадження (статті 506-508 КПК). Втім за певних умов залучення захисника одночасно зі зміною порядку судового розгляду може бути запізним. Наприклад, якщо обвинувачений внаслідок наявної у нього психічної вади не може повною мірою реалізувати свої права (п. 3 ч. 2 ст. 52 КПК). У такому разі цілком виправдано залучати захисника до прийняття рішення про трансформацію судового розгляду, зокрема, з метою забезпечення його можливості взяти участь у розгляді питання про призначення СПЕ.

В свою чергу, зміна запобіжного заходу, з одного боку, стає можливою виключно після зміни порядку судового розгляду, що підтверджується матеріалами судової практики [17; 18]. З іншого боку, після зміни порядку судового розгляду унеможлиблюється застосування інших, окрім передбачених у ч. 1 ст. 508 КПК, запобіжних заходів, а залишення в силі тих, що обиралися відносно обвинуваченого, істотно порушуватиме права і свободи осіб, які страждають на психічні розлади. Більше того, слід визнати правомірною судову практику, яка демонструє не автоматичну зміну запобіжного заходу, а обґрунтоване обрання спеціального запобіжного заходу, передбаченого ч. 1 ст. 508 КПК [19; 20].

Питання ж залучення законного представника після прийняття рішення про трансформацію судового розгляду, на наш погляд, з точки зору чинної редакції процесуального закону (*de lege lata*) не є виправданим. Підстави залучення законного представника обвинуваченого вичерпно передбачені у ч. 1 ст. 44 КПК (недієздатність або обмежена дієздатність особи), а їхній зміст не демонструє прямої кореляції із початком провадження щодо застосування ПЗМХ. Єдиною правовою підставою, яка надавала судам підґрунтя для залучення законного представника особі, яку не було визнано недієздатною чи обмежено дієздатною у встановленому законом порядку, слугувала ч. 1 ст. 512 КПК. Остання передбачає судовий розгляд за обов'язковою участю, зокрема, законного представника особи, стосовно якої вирішується питання про застосування ПЗМХ. Наведене положення, на наше переконання, варто тлумачити у системному зв'язку з ч. 1 ст. 44 КПК, зміст якої не пов'язує залучення законного представника із трансформацією судового розгляду. Натомість поширеність таких рішень у судовій практиці яскраво демонструє практичну затребуваність залучення законного представника інтересів особи, щодо якої передбачається застосування ПЗМХ, що вкотре підтверджує потребу внесення змін до КПК.

Отже, одночасно зі зміною порядку судового розгляду (ст. 362 КПК) відповідно до чинної редакції процесуального закону (*de lege lata*) суд має вирішити питання про залучення до провадження захисника (якщо його не було залучено раніше) та зміну запобіжного заходу (якщо такий обирався). Залучення законного представника, будучи виправданим фактично, не узгоджується із чинними положеннями процесуального закону, які потребують змін.

3. *Специфіка судового розгляду після його трансформації.* Невід'ємною складовою зміни порядку судового розгляду є його продовження відповідно до правил, визначених гл. 39 КПК. У цьому контексті зосередимо увагу на дискусійних питаннях, що можуть виникати у зміненому провадженні. До них слід віднести визначення режиму судового розгляду (відкрите чи закрите судові засідання) та складу суду. Окремі нюанси вказаних питань вже були досліджені автором цієї роботи [див. 21], проте їх розгляд крізь призму зміни порядку судового розгляду набуває нового змістовного наповнення. Розглянемо їх у заданому аспекті:

а) *визначення режиму судового розгляду (відкрите чи закрите судові засідання).* Це питання неодноразово було предметом наукового осмислення під час дослідження особливостей кримінального провадження за участю осіб, які стражда-

ють на психічні розлади. Висловлені вітчизняними вченими позиції яскраво демонструють його неоднозначний характер: відстоювалися точки зору як на користь диференційованого підходу («частково закрито» судові засідання в частині, що становить лікарську таємницю [4, с. 126, 163] або прийняття рішення після отримання згоди усіх учасників провадження [2, с. 143-144; 3, с. 151]), так і категорично визнавалася доцільність проведення судового засідання у закритому режимі [1, с. 146, 151-152; 3, с. 145-150; 6, с. 157-158; 7, с. 116]. Підтримуючи останній підхід, зауважимо, що участь у судовому засіданні особи, яка страждає на психічні розлади, розглядається як підстава для закритого судового засідання у двох аспектах: а) з точки зору гідності – для запобігання розголошенню відомостей, які принижують гідність особи (п. 3 ч. 2 ст. 27 КПК); б) з точки зору таємниці, що охороняється законом – для збереження лікарської таємниці та інформації про стан здоров'я (персональні дані особи) [21, с. 234]. У контексті зміни порядку судового розгляду після прийняття такого рішення у порядку ст. 362 КПК суд має вирішити питання про обмеження засади гласності і відкритості судового провадження з метою дотримання прав та свобод особи, яка страждає на психічні розлади. Для цього необхідно внести зміни до кримінального процесуального закону, якими передбачити вирішення цього питання судом під час прийняття рішення про зміну порядку судового розгляду;

б) *склад суду*. Судовий розгляд кримінального провадження щодо застосування ПЗМХ здійснюється суддею одноособово (ч. 1 ст. 512 КПК). Незважаючи на доволі чітку позицію законодавця, аналіз наукових праць засвідчує актуальність тези щодо кількісних та якісних вимог, що пред'являються до складу суду, який уповноважений розглядати таку категорію проваджень [дет. див. 1, с. 146; 2, с. 135-136; 3, с. 135; 5, с. 155; 6, с. 159]. Тому постає питання про те, чи є необхідною зміна колегіального складу суду у разі прийняття рішення про зміну порядку судового розгляду за правилами ст. 362 КПК. Судова практика пропонує наступні підходи до його розв'язання: а) продовжується колегіальний розгляд [22; 23]; б) формується новий одноособовий склад суду [24; 25].

Перший підхід (продовження колегіального розгляду) формально не відповідає положенням закону, які вимагають продовження судового розгляду відповідно до правил, визначених гл. 39 КПК, серед яких – і одноособовий розгляд (ч. 1 ст. 512 КПК). Водночас зауважимо, що з точки зору чинного законодавства зазначена невідповідність вимогам КПК не визнається істотним порушенням. Так, розглядаючи дотичне питання за аналогічних обставин ВС у постанові

від 20 грудня 2022 р. висловив наступну позицію: «коли автоматизованою системою документообігу суду було визначено колегію суддів у складі трьох суддів, а нормами КПК передбачено, що така категорія кримінальних проваджень має розглядатися суддею одноособово, то в такому випадку здійснення судового розгляду у тому складі, який був визначений згідно положень ст. 35 КПК, не є істотним порушенням, яке передбачене п. 2 ч. 2 ст. 412 КПК, оскільки за таких обставин судові рішення, ухвалені таким складом суду, матиме більше гарантій законності» [26]. Таким чином, після зміни порядку судового розгляду згідно ст. 362 КПК, його продовження за правилами гл. 39 КПК в колегіальному форматі суперечить КПК, втім не є його істотним порушенням, тому не призведе до скасування ухвали, постановленої за результатами такого розгляду.

Другий підхід (формування нового одноособового складу суду) узгоджується із нормативними приписами, але може ускладнити розгляд кримінального провадження протягом розумного строку. Йдеться про можливу ситуацію, в якій зміна порядку судового розгляду матиме місце після проведення значного обсягу процесуальних дій, а передбачений ч. 2 ст. 319 КПК механізм процесуальної економії не буде реалізований, зважаючи на істотну зміну вектору судового розгляду. Зокрема, змінюється перелік питань, що має вирішити суд за результатами судового розгляду, та можуть виникнути нюанси щодо допустимості попередньо проведених процесуальних дій за відсутності захисника або законного представника особи. Виявлена проблематика потребує системного нормативного вирішення, потенційним варіантом якого може стати внесення відповідних змін до ст. 362 КПК. Найбільш виправданим видається підхід, спрямований на формування компетентного складу суду, спеціалізованого на розгляді кримінальних проваджень за участю осіб, які страждають на психічні розлади [дет. див. 21]. Незважаючи на те, що у наведеній вище постанові ВС колегіальний розгляд характеризується більшим обсягом гарантій законності, на наше переконання, перевагу варто надати не кількісній, а якісній складовій. Зауважимо, що у разі, якщо йдеться про колегіальний судовий розгляд, жодних вимог стосовно спеціалізації суддів закон не містить (частини 2, 3 ст. 31 КПК) – до складу колегії входять судді без урахування досвіду з розгляду окремих категорій справ. За таких умов цілком очевидно, що колегіальність забезпечує більшу виваженість рішення, аніж його прийняття суддею одноособово. Водночас у провадженні щодо застосування ПЗМХ, на наш погляд, пріоритетним є компетентність судді, яка ґрунтується на специфічних знаннях у галузі психіатрії і психології,

а також досвіді проведення процесуальних дій за участю таких осіб. Тому на відміну від розглядуваних у постанові ВС обставин, кількісний параметр щодо складу суду відступає на другий план. У свою чергу, його якісний параметр може бути дотриманий одним із таких альтернативних шляхів, як: а) заміна головуєчого у складі колегії на суддю, який спеціалізується з розгляду кримінальних проваджень щодо застосування ПЗМХ або б) заміна колегії на спеціалізованого суддю, який здійснюватиме розгляд одноособово. Перший варіант забезпечує обізнаність більшості з колегії щодо обставин кримінального провадження, що дозволяє прогнозувати більш швидкий судовий розгляд по суті. Разом із тим, ключовим недоліком такої пропозиції є те, що рішення фактично може бути прийняте більшістю голосів суддів, які не володіють необхідним обсягом спеціальних знань і навичок розгляду проваджень за участю осіб, які страждають на психічні розлади, що може нівелювати значення участі спеціалізованого судді. Другий варіант, на наше переконання, є найбільш виправданим з точки зору перспективного закону (*de lege ferenda*), адже здатний забезпечити прийняття рішення суддею з достатнім рівнем спеціалізації. Втім для запобігання не виправданому

затягуванню судового провадження через заміну складу суду доречно прямо закріпити можливість використання механізму процесуальної економії, передбаченого ч. 2 ст. 319 КПК.

Висновки. Проведене дослідження проблемних аспектів трансформації судового розгляду у порядку ст. 362 КПК дозволяє резюмувати, що у статті висвітлено: момент виникнення обов'язку суду змінити порядок розгляду – наявність висновку судово-психіатричної експертизи, в якому констатовано факт психічного розладу особи, який не дозволяє їй усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Розкрито особливості трансформації судового розгляду, які полягають, зокрема, у необхідності залучення до провадження захисника або законного представника обвинуваченого (особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру), вирішенні питання щодо застосування спеціальних запобіжних заходів, передбачених ч. 1 ст. 508 КПК. Досліджено специфіку судового розгляду після його зміни у порядку ст. 362 КПК на підставі аналізу питань щодо визначення режиму судового розгляду (відкрите чи закрите судові засідання) та складу суду, в якому буде здійснюватися таке кримінальне провадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артеменко О. С. Доказування у кримінальних провадженнях про діяння неосудних осіб : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2015. 219 с.
2. Кириченко В. Л. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. дис. ... докт. філософії: 12.00.09 / Дніпр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2020. 314 с.
3. Козарійчук Д. В. Забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом». Київ, 2021. 211 с.
4. Печко В. В. Інститут застосування примусових заходів медичного характеру в кримінальному процесі України : дис. ... докт. філософії: 081 / Донец. держ. ун-т внутр. справ. Маріуполь, 2021. 207 с.
5. Сенченко Н. М. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2013. 224 с.
6. Ткач А. В. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2021. 264 с.
7. Шаренко С. Л. Кримінально-процесуальні проблеми застосування примусових заходів медичного характеру: монографія. Харків: Право, 2002. 208 с.
8. Ухвала Придніпровського районного суду м. Черкаси від 12 квітня 2023 р. у справі № 711/1216/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110216813>
9. Ухвала Деснянського районного суду м. Києва від 05 квітня 2023 р. у справі № 754/3086/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110035519>
10. Ухвала Кагарлицького районного суду Київської області від 10 березня 2023 р. у справі № 368/664/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109505170>
11. Ухвала Запорізького апеляційного суду від 13 червня 2022 р. у справі № 336/1669/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104803788>
12. Ухвала Київського апеляційного суду від 10 травня 2022 р. у справі № 752/9713/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104361854>
13. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду від 5 жовтня 2018 р. у справі № 686/14609/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77101603>

14. Ухвала Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 25 лютого 2020 р. у справі № 303/4824/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87810618>
15. Ухвала Камінь-Каширського районного суду Волинської області від 17 квітня 2019 р. у справі № 157/1698/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81241476>
16. Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 17 січня 2022 р. у справі № 759/12569/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102566920>
17. Ухвала Броварського міськрайонного суду Київської області від 23 червня 2022 р. у справі № 361/7686/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104901532>
18. Ухвала Олександрівського районного суду Кіровоградської області від 07 вересня 2022 р. у справі № 395/559/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106125464>
19. Ухвала Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 10 серпня 2022 р. у справі № 452/617/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105694328>
20. Ухвала Запорізького районного суду Запорізької області від 11 червня 2021 р. у справі № 317/255/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97583414>
21. Тищенко О. І. Підготовка до судового розгляду клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру: дискусійні питання. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 228-235.
22. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 28 січня 2019 р. у справі № 640/18191/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79456819>
23. Ухвала Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 14 липня 2022 р. у справі № 194/5/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105786784>
24. Ухвала Знам'янського міськрайонного суду Кіровоградської області від 08 травня 2023 р. у справі № 395/559/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110691458>
25. Ухвала Октябрського районного суду м. Полтави від 18 лютого 2021 р. у справі № 554/4810/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94976299>
26. Постанова Верховного Суду від 20 грудня 2022 р. у справі № 757/46182/21-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108225837>
27. Постанова Верховного Суду від 7 лютого 2022 р. у справі № 165/1610/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103320376>
28. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 03 березня 2023 р. у справі № 585/1189/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109871017>
29. Ухвала Залізничного районного суду м. Львова від 25 травня 2020 р. у справі № 462/3785/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89439249>
30. Лапкін А. В. Прокурор у кримінальному провадженні: теоретичні, правові та організаційно-методичні проблеми : монографія / А. В. Лапкін. Харків : Право, 2020. 1304 с.

REFERENCES

1. Artemenko O. S. (2015) Dokazuvannya u kryminalnykh provadzhenniakh pro diiannya neosudnykh osib [Evidence in criminal proceedings about the actions of unconvinced persons] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09 / Nats. akad. vnutr. sprav. Kyiv. 219 s. (in Ukrainian).
2. Kyrychenko V. L. (2020) Kryminalne provadzhennia shchodo zastosuvannya prymusovykh zakhodiv medychnoho kharakteru [Criminal proceedings on the application of compulsory medical measures] : dys. ... dokt. filosofii: 12.00.09 / Dnipro. derzh. un-t vnutr. sprav. Dnipro. 314 s. (in Ukrainian).
3. Kozariichuk D. V. (2021) Zabezpechennia prav osoby u kryminalnomu provadzhenni shchodo zastosuvannya prymusovykh zakhodiv medychnoho kharakteru [Ensuring the rights of a person in criminal proceedings on the application of compulsory medical measures] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09 / PrAT «Vyschyi navchalnyi zaklad «Mizhrehionalna akademiia upravlinnia personalom». Kyiv. 211 s. (in Ukrainian).
4. Pechko V. V. (2021) Instytut zastosuvannya prymusovykh zakhodiv medychnoho kharakteru v kryminalnomu protsesi Ukrainy [Institute for the application of compulsory medical measures in the criminal process of Ukraine] : dys. ... dokt. filosofii: 081 / Donets. derzh. un-t vnutr. sprav. Mariupol. 207 s. (in Ukrainian).
5. Senchenko N. M. (2013) Kryminalne provadzhennia shchodo zastosuvannya prymusovykh zakhodiv medychnoho kharakteru [Criminal proceedings on the application of compulsory medical measures] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09 / Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv. 224 s. (in Ukrainian).
6. Tkach A. V. (2021) Protsesualna diialnist prokurora u kryminalnomu provadzhenni shchodo zastosuvannya prymusovykh zakhodiv medychnoho kharakteru [Procedural activities of the prosecutor in criminal pro-

- ceedings on the application of compulsory medical measures] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09 / Nats. akad. vnutr. sprav. Kyiv. 264 s. (in Ukrainian).
7. Sharenko S. L. (2002) Kryminalno-protseusualni problemy zastosuvannia prymusovykh zakhodiv medychnoho kharakteru [Criminal procedural problems of the application of compulsory medical measures]. Kharkiv: Pravo. 208 s. (in Ukrainian).
 8. Ukhvala Prydniprovskoho raionnoho sudu m. Cherkasy vid 12 kvitnia 2023 r. u spravi № 711/1216/23 [Decision of Prydniprovskiy District Court of Cherkasy City of April 12, 2023 in case No. 711/1216/23]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110216813> (in Ukrainian).
 9. Ukhvala Desnianskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 05 kvitnia 2023 r. u spravi № 754/3086/22 [Decision of Desnianskyi District Court of Kyiv City of April 5, 2023 in case No. 754/3086/22]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110035519> (in Ukrainian).
 10. Ukhvala Kaharlytskoho raionnoho sudu Kyivskoi oblasti vid 10 bereznia 2023 r. u spravi № 368/664/22 [Decision of Kaharlytskyi District Court of Kyiv Oblast of March 10, 2023 in case No. 368/664/22]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109505170> (in Ukrainian).
 11. Ukhvala Zaporizkoho apeliatsiinoho sudu vid 13 chervnia 2022 r. u spravi № 336/1669/22 [Decision of Zaporizhzhia Court of Appeal of June 13, 2022 in case No. 336/1669/22]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104803788> (in Ukrainian).
 12. Ukhvala Kyivskoho apeliatsiinoho sudu vid 10 travnia 2022 r. u spravi № 752/9713/21 [Decision of Kyiv Court of Appeal of May 10, 2022 in case No. 752/9713/21]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104361854> (in Ukrainian).
 13. Ukhvala Khmelnytskoho miskraionnoho sudu vid 5 zhovtnia 2018 r. u spravi № 686/14609/17 [Decision of Khmelnytskyi City and District Court of October 5, 2018 in case No. 686/14609/17]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77101603> (in Ukrainian).
 14. Ukhvala Mukachivskoho miskraionnoho sudu Zakarpatskoi oblasti vid 25 liutoho 2020 r. u spravi № 303/4824/18 [Decision of Mukachevo City and District Court of Zakarpattia Oblast of February 25, 2020 in case No. 303/4824/18]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87810618> (in Ukrainian).
 15. Ukhvala Kamin-Kashyrskoho raionnoho sudu Volynskoi oblasti vid 17 kvitnia 2019 r. u spravi № 157/1698/18 [Decision of Kamin-Kashyrskyi District Court of Volyn Oblast of April 17, 2019 in case No. 157/1698/18]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81241476> (in Ukrainian).
 16. Ukhvala Sviatoshynskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 17 sichnia 2022 r. u spravi № 759/12569/20 [Decision of Sviatoshynskyi District Court of Kyiv City of January 17, 2022 in case No. 759/12569/20]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102566920> (in Ukrainian).
 17. Ukhvala Brovarskoho miskraionnoho sudu Kyivskoi oblasti vid 23 chervnia 2022 r. u spravi № 361/7686/20 [Decision of Brovarskyi City and District Court of Kyiv Oblast of June 23, 2022 in case No. 361/7686/20]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104901532> (in Ukrainian).
 18. Ukhvala Oleksandrivskoho raionnoho sudu Kirovohradskoi oblasti vid 07 veresnia 2022 r. u spravi № 395/559/22 [Decision of Oleksandrivskyi District Court of Kirovohrad Oblast of September 7, 2022 in case No. 395/559/22]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106125464> (in Ukrainian).
 19. Ukhvala Sambirskoho miskraionnoho sudu Lvivskoi oblasti vid 10 serpnia 2022 r. u spravi № 452/617/22 [Decision of Sambirskyi City and District Court of Lviv Oblast of August 10, 2022 in case No. 452/617/22]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105694328> (in Ukrainian).
 20. Ukhvala Zaporizkoho raionnoho sudu Zaporizkoi oblasti vid 11 chervnia 2021 r. u spravi № 317/255/20 [Decision of Zaporizhzhia District Court of Zaporizhzhia Oblast of June 11, 2021 in case No. 317/255/20]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97583414> (in Ukrainian).
 21. Tyshchenko O. I. (2022) Pidhotovka do sudovoho rozghliadu klopotannia pro zastosuvannia prymusovykh zakhodiv medychnoho kharakteru: dyskusiini pytannia [Preparation for the trial of a petition for the application of compulsory medical measures: discussion issues]. *Pravo i suspilstvo*. 2, 228–235. (in Ukrainian).
 22. Ukhvala Kyivskoho raionnoho sudu m. Kharkova vid 28 sichnia 2019 r. u spravi № 640/18191/17 [Decision of Kyiv District Court of Kharkiv City of January 28, 2019 in case No. 640/18191/17]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79456819> (in Ukrainian).
 23. Ukhvala Pavlohradskoho miskraionnoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti vid 14 lypnia 2022 r. u spravi № 194/5/20 [Decision of Pavlohrad City and District Court of Dnipropetrovsk Oblast of July 14, 2022 in case No. 194/5/20]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105786784> (in Ukrainian).
 24. Ukhvala Znamianskoho miskraionnoho sudu Kirovohradskoi oblasti vid 08 travnia 2023 r. u spravi № 395/559/22 [Decision of Znamianskyi City and District Court of Kirovohrad Oblast of May 8, 2023 in case No. 395/559/22]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110691458> (in Ukrainian).

25. Ukhvala Oktiabrskoho raionnoho sudu m. Poltavy vid 18 liutoho 2021 r. u spravi № 554/4810/20 [Decision of Oktiabrskiy District Court of Poltava City of February 18, 2021 in case No. 554/4810/20]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94976299> (in Ukrainian).
26. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 20 hrudnia 2022 r. u spravi № 757/46182/21-k [Resolution of the Supreme Court of December 20, 2022 in case No. 757/46182/21-k]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108225837> (in Ukrainian).
27. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 7 liutoho 2022 r. u spravi № 165/1610/20 [Resolution of the Supreme Court of February 7, 2022 in case No. 165/1610/20]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103320376> (in Ukrainian).
28. [The decision of Romenskyi City and District Court of Sumy Oblast of March 03, 2023 in case No. 585/1189/22] URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109871017> (in Ukrainian).
29. Ukhvala Zaliznychnoho raionnoho sudu m. Lvova vid 25 travnia 2020 r. u spravi № 462/3785/18 [Decision of Zaliznychniy District Court of Lviv City of May 25, 2020 in case No. 462/3785/18]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89439249> (in Ukrainian).
30. Lapkin A. V. (2020) Prokuror u kryminalnomu provadzhenni: teoretychni, pravovi ta orhanizatsiino-metodychni problem [Prosecutor in criminal proceedings: theoretical, legal and organizational and methodological problems]. Kharkiv : Pravo. 1304 s. (in Ukrainian).

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ МОДЕЛІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ОРІЄНТОВАНОЇ НА ПЕВНУ ПРОБЛЕМАТИКУ (PROBLEM-ORIENTED POLICING)

Федчак І. А.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ
вул. Городоцька, 26, Львів, Україна
orcid.org/0000-0002-4539-5988
fia_lv@i.ua

Ключові слова: модель, проактивність, вирішення проблем, правоохоронна діяльність, злочинність, правопорушення.

Статтю присвячено дослідженню та висвітленню концептуальних основ сутності та змісту моделі правоохоронної діяльності, орієнтованої на певну проблематику (Problem-Oriented Policing). Визначено, що досліджувана модель організації правоохоронної діяльності є проактивним підходом до упереджувального впливу на детермінуючі протиправну поведінку чинники, згідно якої зусилля та ресурси правоохоронців застосовуються на виявлення та аналіз конкретних проблем злочинності та порушень громадського порядку з метою розробки ефективних стратегій реагування на них, а також оцінки ефективності впливу на вирішення таких проблем. Констатовано, що проблемно-орієнтований підхід прагне ідентифікувати закономірності різних злочинних подій, з метою визначити причини цих проблем на основі яких відбувається розроблення унікальних рішень, пристосованих до причин проблем, з увагою до оцінки ефективності таких рішень. Таким чином вирішуються повторювані проблеми у стані криміногенної ситуації, що у підсумку створює проактивний підхід до запобігання протиправним проявам у майбутньому.

Установлено, що під час реалізації проактивної моделі Problem-Oriented Policing використовують методологію “Трикутник аналізу проблем” (аналітична діяльність, яка спрямована на пошук пояснення того, як і чому відбувається прояв кримінальної поведінки). Також під час реалізації правоохоронної діяльності, орієнтованої на певну проблематику (Problem-Oriented Policing) використовують методологію SARA (процес ідентифікації проблем, їх поглибленого аналізу, розроблення заходів реагування, оцінки та коригування ефективності контрзаходів), що дозволяє сформувати передумови для розуміння закономірностей проблем злочинності з метою розробки персональних заходів для вирішення основних умов, які викликають такі проблеми.

CONCEPTUAL BASICS OF THE ESSENCE AND CONTENT OF THE PROBLEM-ORIENTED POLICING MODEL

Fedchak I. A.

*Candidate of Law, Associate Professor;
Associate Professor at the Department of Operational Investigation
Lviv State University of Internal Affairs
Horodotska str., 26, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4539-5988
fia_lv@i.ua*

Key words: *model, proactivity, problem solving, law enforcement activity, crime, offense.*

The article is devoted to research and elucidation of the conceptual foundations of the essence and content of the model of law enforcement activity oriented to a certain problem (Problem-Oriented Policing). It was noted that the researched model of the organization of law enforcement activities is a proactive approach to the prejudicial influence on the determining factors of illegal behavior, according to which the efforts and resources of law enforcement officers are used to identify and analyze specific crime problems and are activated publicly in order to develop effective strategies for responding to them, as well as evaluating effective influence on solving such problems.

It was established that the problem-oriented approach seeks to identify patterns of various criminal events, with the aim of determining the causes of these problems, on the basis of which the development of unique solutions adapted to the causes of problems takes place, with attention to the evaluation of the effectiveness of such solutions. In this way, recurring problems in the state of a criminogenic situation are solved, which ultimately creates a proactive approach to preventing illegal manifestations in the future.

It has been established that during the implementation of the proactive model of Problem-Oriented Policing, the methodology "Triangle of problem analysis" is used (analytical activity aimed at finding an explanation of how and why the manifestation of criminal behavior occurs). Also, during the implementation of law enforcement activities focused on a certain problem (Problem-Oriented Policing), the SARA methodology is used (the process of identifying problems, their in-depth analysis, developing response measures, evaluating and adjusting the effectiveness of countermeasures), which makes it possible to form prerequisites for understanding the patterns of crime problems with the goal of developing personal interventions to address the underlying conditions that cause such problems.

Постановка проблеми. У кожній сфері суспільного життя виникають такі деструктивні явища, як кримінальні правопорушення та порушення громадського порядку, тому наукове дослідження шляхів ефективної протидії таким явищам завжди буде актуальним, зумовлюючи потребу впровадження нових прийомів, методів і моделей діяльності правоохоронних органів [1, с. 53]. В якості однієї з позитивних проактивних поліцейських практик зарубіжних країн можна представити відому в усьому світі модель «Проблемно-орієнтованої поліцейської діяльності» (Problem-Oriented Policing, POP). Дана

модель спрямована на подолання першопричин злочинності та порушення громадського порядку. Методологія проблемно-орієнтованої поліцейської діяльності полягає в пошуку цих основних причин (проблем), їх детальному аналізі, пропозиції оптимальних рішень (контрзаходів), а також оцінці ефективності цих рішень щодо нейтралізації проблеми. Тому, дослідження та висвітлення концептуальних основ сутності та змісту моделі правоохоронної діяльності, орієнтованої на певну проблематику (Problem-Oriented Policing) становить підвищений інтерес для науковців, які досліджують правоохоронну діяльність та прак-

тичних співробітників правоохоронних органів, які здійснюють пошук успішних практик упережувальної (запобіжної) правоохоронної діяльності, застосування яких може мати дієвий вплив на стан криміногенної ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Концептуальні та практичні аспекти моделі правоохоронної діяльності, орієнтованої на певну проблематику (Problem-Oriented Policing), досліджували зарубіжні учені зокрема: Герман Голдштейн (Herman Goldstein) [2], Джошуа С. Хінкл (Joshua S. Hinkle), Девід Вайсбурд (David Weisburd), Коді В. Телеп (Cody W. Telep), Кевін Петерсен (Kevin Petersen) [3], Майкл С. Скотт (Michael S. Scott), Стюарт Кірбі (Stuart Kirby) [4], А. Сайдботтом, (A. Sidebottom) К. Буллок (K. Bullock), Р. Армитаж (R. Armitage) М. Ешбі (M. Ashby), С. Клеммоу (C. Clemmow), С. Кірбі (S. Kirby), Дж. Лейкок (G. Laycock), Н. Тіллі (N. Tilley) [5]. Український учений, який частково досліджував проблемно-орієнтований підхід до протидії злочинності є Кубаєнко А.В. [6] та інші, проте комплексних досліджень сутності та змісту моделі правоохоронної діяльності, орієнтованої на певну проблематику (Problem-Oriented Policing) в Україні проведено не було.

Метою статті є дослідження та висвітлення концептуальних основ сутності та змісту моделі правоохоронної діяльності, орієнтованої на певну проблематику (Problem-Oriented Policing).

Виклад основного матеріалу. Модель проблемно-орієнтованої діяльності правоохоронних органів, розроблена професором університету Вісконсін-Медісон (США) Г. Гольдштейном (H. Goldstein), є різновидом проактивних упережувального підходу до організації правоохоронної діяльності відмінною рисою якого є те, що зусилля правоохоронців застосовуються на виявлення та аналіз конкретних проблем злочинності та порушень громадського порядку з метою розробки ефективних стратегій реагування на них. У статті в журналі *Crime & Delinquency* (США) в 1979 році Герман Голдштейн (Herman Goldstein) розкритикував правоохоронну практику того часу, зазначивши, що вона була більше зосереджена на «засобах» діяльності, ніж на «цілях». Учений стверджував, що поліція могла б бути більш ефективною у зниженні злочинності, якби вона використовувала більш «орієнтований на проблеми» підхід.

Вчений стверджував, що стандартна реактивна модель поліцейської діяльності була неефективною, оскільки вона була надмірно зосереджена на засобах поліції (кількість арештів, середній час реагування тощо), а не на кінцевій меті зниження рівня злочинності та підвищення безпеки суспільства. Він припустив, що поліція могла б бути більш ефективною, якби вона проявляла більше

ініціативи та досліджувала першопричини злочинів, а також розробляла індивідуальні для цих першопричин відповіді (заходи реагування) [3].

Модель Г. Гольдштейна (H. Goldstein) згодом була розширена Дж. Е. Еком (J. E. Eck) і В. Спелманом (W. Spelman). Учені розробили просту методологію виявлення, дослідження та вирішення проблем “SARA”, яка набула широкого визнання, у тому числі і у моделі Problem-Oriented Policing. Методологія SARA – це аббревіатура, що позначає чотири кроки, які поліція має дотримуватися при впровадженні Problem-Oriented Policing: сканування, аналізу, реагування та аналітична оцінки (SARA) для вирішення проблем, зниження рівня злочинності, правопорушень, а також покращення якості життя громадян та довіри від них до поліції.

Модель правоохоронної діяльності, орієнтована на певну проблематику (Problem-Oriented Policing) приділяє більше уваги дослідженням та аналізу, а також запобіганню злочинності та залученню державних і приватних організацій до вирішення проблем громади [7]. Залежно від нюансів конкретних проблем, відповіді, які розробляються – навіть для, здавалося б, схожих проблем – можуть бути різноманітними. Справді, орієнтовані на проблеми втручання поліції спираються на різноманітні практики, починаючи від арешту правопорушників до модифікації фізичного середовища при взаємодії з членами громади. Щоб втручання на основі моделі Problem-Oriented Policing мало найбільші шанси на успіх, проблема, яку потрібно вирішити, повинна бути добре зрозумілою, щоб гарантувати, що втручання пристосоване до причини проблеми [7].

Учений Г. Гольдштейн (H. Goldstein) охарактеризував модель правоохоронної діяльності, орієнтованої на певну проблематику (Problem-Oriented Policing) так: «Проблемно-орієнтована поліція – це підхід до поліцейської діяльності, в якому 1) окремі частини поліцейської діяльності (кожна з яких складається з групи подібних інцидентів, будь то злочини правопорушення, які поліція має опрацювати) 2) підлягають мікроскопічному дослідженню (нанесення (проекування) на відпрацьовані навички кримінальних аналітиків та накопичений оперативний досвід) в надії на те, що нові знання про кожну проблему призведуть до 3) відкриття нової та більш ефективної стратегії боротьби з нею. Проблемно-орієнтована поліція надає велике значення новим відповідям, які мають 4) превентивний характер, 5) які не залежать від використання системи кримінального правосуддя. Вагоме значення має 6) залучення державних установ, членів громад та представників приватного сектору, якщо їх участь буде дієвою у зменшенні проблеми. Проблемно-орієн-

тована поліція бере на себе зобов'язання щодо 7) запровадження нової стратегії, 8) ретельно оцінюючи її ефективність, і, згодом, 9) звітування про результати у такий спосіб, який буде корисним для інших поліцейських органів. У кінцевому підсумку модель сприяє 10) формуванню сукупності знань, що підтримують подальшу професіоналізацію поліції» [2].

Більш детально це визначення характеризується так: «...окремі частини поліцейської діяльності...» (1). Такими окремими частинами поліцейської діяльності є:

- за типами прояви протиправної поведінки можуть бути: хуліганство, грабіж, розбій, перевищення швидкості, збут наркотичних речовин тощо;

- за особами: члени злочинних формувань, психічно хворі особи, особи, які постійно зловживають спиртними напоями, повторні правопорушники, повторні жертви тощо.

- за місцем розташування: бари, розважальні заклади, нічні клуби, перехрестя, околиці, приватні будинки, житлові комплекси тощо;

- за часом: час закриття бару, щорічний фестиваль, година пік тощо.

- за територіальним поширенням: конкретне місцезнаходження, у масштабі району, околиці, у межах міста, кілька адміністративно-територіальних одиниць.

Наступною теоретичною складовою частиною визначення поняття моделі правоохоронної діяльності, орієнтованої на певну проблематику (Problem-Oriented Policing) є аналіз проблеми – «...проблеми підлягають мікроскопічному дослідженню...» (2). Мета проведення такого аналізу полягає у тому, щоб підтвердити, що проблема реальна і з'ясувати, чи суть проблеми у тому, у чому видається (є такою, якою її розуміють). Якщо попереднє розуміння сутності проблеми виявиться хибним, слід його корегувати. Також мета аналізу проблем зводиться до розроблення «теорії проблеми», щоб з'ясувати, чому вона відбувається, визначити її характеризуючі складові, а також накопичити докази наявності цієї проблеми.

Під час реалізації проактивної моделі Problem-Oriented Policing використовують методологію «Трикутник аналізу проблем». «Трикутник аналізу проблем» (іноді його називають трикутником злочинності) є способом осмислення повторюваних проблем злочинності та безладу. Ця ідея передбачає, що злочин або безлад виникає, коли ймовірні правопорушники та відповідні цілі об'єднуються в часі та просторі.

«Трикутник аналізу проблем» як окремий аналітичний підхід з концептуальної точки зору передбачає, що на дії та спосіб прийняття рішень

правопорушників можуть чинити вплив інші особи. Концептуально цих людей умовно можна назвати «керуючими або (управляючими)». Також і злочинні цілі та жертви злочинних дій також можуть бути захищені іншими людьми: таких осіб згідно теоретичних аспектів концепції трикутника злочинності визначають як «опікунів». Місця також зазвичай хтось контролює: ці люди позначаються як «менеджери» місць. Таким чином, ефективно вирішення проблем злочинності вимагає розуміння того, як правопорушники та їхні цілі концентруються в одному місці, а також розуміння того, як ці правопорушники, цілі та місця ефективно контролюються, або не контролюються. Розуміння слабких місць у трикутнику аналізу в контексті конкретної проблеми дозволить визначити вірний шлях до результативних втручань щодо їх нейтралізації.

Концептуально «Трикутник аналізу проблем» є результатом аналітичної діяльності, яка спрямована на пошук пояснення того, як і чому відбувається прояв кримінальної поведінки. Відповідно до змісту методології «Трикутника аналізу проблем» стверджується, що кримінальне правопорушення має місце тоді, коли три речі відбуваються одночасно, і в одному конкретному місці: доступна відповідна ціль; відсутність відповідного опікуна, щоб запобігти кримінальному правопорушенню; мотивований правопорушник [8].

Наступною концептуальною та науково-практичною складовою моделі правоохоронної діяльності, орієнтованої на вирішення проблем є мета аналізу проблем: «... підготовка нової та більш ефективної стратегії (контрзаходів)...» (3). Так, особливий акцент при підготовці нової стратегії приділяється профілактичній роботі «... особливу увагу слід приділяти відповідям, які є профілактичними...» (4). Слід шукати альтернативу вирішення проблеми оминаючи арешт (заходи, які не залежать від використання системи кримінального правосуддя) (5). Такими альтернативними відповідями можуть бути: мобілізація зусиль та ресурсів громади; координація з іншими службами; посилення неформального соціального контролю; оприлюднення інформації про стан криміногенної ситуації; зосередження уваги на повторюваності таких правопорушень, жертв та заявників; фізична зміна навколишнього середовища з метою усунути чинники, які породжують або сприяють вчиненню кримінальних або адміністративних правопорушень тощо.

Якщо у зменшенні проблеми дієвою буде участь державних установ, членів громад та представників приватного сектору, слід розділити з цими суб'єктами відповідальність (6).

Застосування заходів «поліція бере на себе зобов'язання щодо запровадження нової стратегії

діяльності...» (7). Оцінка результатів «...ретельно оцінюючи її ефективність...» (8). Критеріями визначення ефективності стратегії стабілізації ситуації можуть виступати такі показники: проблему усунуто; зменшено вплив та шкоду від проблеми; застосовано більш гуманну та справедливу відповідь; витрачено менше ресурсів поліції на нейтралізацію або обмеження впливу проблеми.

Концептуально модель діяльності поліції, орієнтованої на вирішення проблем (Problem-Oriented Policing) впливає на зміну результатів проблеми завдяки підвищенню знань про механізми, за допомогою яких діє конкретна проблема, і реагування на них. Використовуючи методологію SARA (процес ідентифікації проблем, аналізу, реагування, оцінки та коригування відповіді) закладаються стійкі передумови для розкриття складних механізмів, що діють у проблемах злочинності, і для розробки спеціально розроблених заходів для вирішення основних умов, які викликають такі проблеми.

З наукової та практичної сторони запровадження методології вирішення проблем SARA під час застосування моделі правоохоронної діяльності, орієнтованої на певну проблематику (Problem-Oriented Policing), допомогла фахівцям-практикам упровадити у роботу при вирішення складних проблем процес розв'язання їх на фаховому і методичному рівні з відповідним науковим рівнем.

Для того, щоб сформувати вичерпне та відповідне дійсності розуміння криміногенної ситуації співробітникам поліції слід здійснити сканування середовища діяльності. Цей крок вимагає від співробітників поліції провести виявлення потенційних проблем та здійснити їх пріоритизацію на території компетенції діяльності окремого правоохоронного органу.

Співробітники поліції можуть використовувати опитування громадян, представників середніх та дрібних підприємців, інші категорії населення. На додаток до відповідей на традиційні запитання щодо загального задоволення станом криміногенної ситуації, респондентів просять визначити конкретні проблеми злочинності, які на їх думку існують у їх територіальних громадах [7].

На другому етапі застосування методології SARA проводиться ґрунтовний аналіз отриманих даних, наприклад, аналіз часу доби, коли відбуваються інциденти, визначення того, хто є правопорушниками, і чому вони віддають перевагу, до прикладу, парку для вчинення протиправних дій. Аналіз дозволяє досліджувати конкретні зони парку, які найбільш сприятливі для протиправної діяльності. Крім того, оцінюють характеристики такого простору, з метою визначити чинники, які сприяють поширенню протиправної поведінки.

Аналіз тенденцій також проводиться з метою пошуку належної реакції з боку поліції. Аналіз відомостей про проблеми дозволяє приймати рішення про те, як їм протидіяти – підготувати відповіді.

На етапі реагуванні співробітники поліції розробляють та впроваджують заходи, спрямовані на усунення причин та самих проблем. Здійснюючи діяльність щодо діагностики проблем та розробки рішень слід дотримуватись поетапного процесу. Цей процес акцентує увагу на розумінні проблем та їх причин, розробці та перевірці рішень, а також на основі практичного досвіду співробітників поліції.

Останнім кроком застосування методології SARA є аналітична оцінка, яка включає оцінку впливу відповіді та того, яких результатів вдалось досягти.

Звітування про результати «... повідомлення про результати у такий спосіб, який буде корисним для інших поліцейських органів...» (9).

У кінцевому підсумку модель вирішення проблем сприяє поширенню професіоналізму поліції «... побудова сукупності знань...» (10) [9].

З практичної сторони, до прикладу, відділ поліції може визначити, що злочинність, пов'язана з наркотичними речовинами зростає, що становить проблему, яка потребує вирішення (фаза сканування). Подальше вивчення природи кримінальних правопорушень, пов'язаних з наркотиками, може виявити проблемні ділянки місцевості та окремі часові періоди кримінальної активності (фаза аналізу). На основі цього аналізу поліція може вирішити спрямувати посилене патрулювання та правоохоронні заходи в конкретні райони, які вважаються проблемними в конкретний час, а також співпрацювати з громадськими організаціями для реалізації програм лікування від наркотичної залежності (фаза реагування). Через певний період часу відділ поліції може порівняти злочинність, пов'язану з наркотиками, в цілому на території обслуговування, а також у цільових областях, до та після впровадження відповіді (фаза оцінки).

Цей процес загалом, а не конкретна проблема чи обрана відповідь, представляє основну концепцію моделі правоохоронної діяльності, орієнтованої на певну проблематику (Problem-Oriented Policing). Таким чином, різноманітний набір варіацій проблем, відповідей та тривалості втручань можливий для низки цілей (тобто в центрі уваги можуть бути як проблемні місця різного розміру так і проблемні люди), і практично для будь-якої одиниці аналізу.

Як висновок слід зазначити, що дослідження наукової літератури та практики реалізації різних моделей правоохоронної діяльності дозволяє

стверджувати, що проблемно-орієнтовані заходи організації діяльності є найбільш результативними та дієвими у форматі проактивного реагування на стан криміногенної ситуації. Модель правоохоронної діяльності, орієнтована на певну проблематику (Problem-Oriented Policing) займається не самими результатами проблеми, а скоріше основними процесами, які призводять до виникнення та розвитку проблем. Вирішення основних механізмів, що викликають проблеми, має призвести до довгострокових рішень, і спонукати правоохоронні органи діяти у спосіб, що виходить за межі їх звичайних повсякденних операцій. Крім того, оцінка результатів має призвести до уточнення та вдосконалення наступних зусиль. Видається, що дослідження концепту-

альних основ сутності та змісту моделі правоохоронної діяльності, орієнтованої на певну проблематику (Problem-Oriented Policing) становить суттєвий резерв для підвищення ефективності вітчизняної упереджувальної правоохоронної діяльності.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень щодо моделі правоохоронної діяльності орієнтованої на вирішення проблем є дослідження ресурсів правоохоронних органів, необхідних для реалізації досліджуваної моделі, практичних аспектів вирішення проблем злочинності, а також практичних аспектів запровадження моделі діяльності поліції, орієнтованої на певну проблематику (Problem-Oriented Policing) у роботу органів та підрозділів поліції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Петрушков С. С., Котова Л. В. Кримінальний аналіз як ефективний метод протидії кримінальним правопорушенням. Всеукраїнська науково-практична конференція «Взаємодія норм міжнародного і національного права крізь призму процесів глобалізації та інтеграції» (8 грудня 2021 року). Севе́ро-до́нецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. 104 с.
2. Herman Goldstein. "Problem-Oriented Policing in a Nutshell." Presentation at the International Problem Oriented Policing Conference. San Diego, California. 2001.
3. Joshua C. Hinkle, David Weisburd, Cody W. Telep, Kevin Petersen. Problem-oriented policing for reducing crime and disorder: An updated systematic review and meta-analysis. *Campbell Systematic Reviews*. Volume 16, Issue 2. June 2020. URL: onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/cl2.1089 (дата звернення 17.07.2023).
4. Michael S. Scott, Stuart Kirby. Implementing POP Leading, Structuring, and Managing a Problem-Oriented Police Agency. September 2012.
5. Sidebottom, A. Bullock, K. Armitage, R. Ashby, M. Clemmow, C. Kirby, S. Laycock, G. Tilley, N. Problem-Oriented Policing in England and Wales 2019. March 2020. URL: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Problem-Oriented_Policing_in_England_and_Wales_201.pdf (дата звернення 17.07.2023).
6. Кубаєнко А. В. Проблемно-орієнтований підхід у діяльності поліції. *Правове життя сучасної України* : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 385-387.
7. Problem-oriented policing. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Problem-oriented_policing (дата звернення 17.07.2023).
8. The Problem Analysis Triangle. Arizona State University. Center for Problem-Oriented Policing. URL: <https://popcenter.asu.edu/content/problem-analysis-triangle-0> (дата звернення 17.07.2023).
9. Policing. Arizona State University. Center for Problem-Oriented Policing. URL: https://popcenter.asu.edu/sites/default/files/intro_to_pop_2019.pdf (дата звернення 17.07.2023).

REFERENCES

1. Petrushkov S. S., Kotova L. V. Kryminalnyi analiz yak efektyvnyi metod protydyii kryminalnym pravoporushenniam. Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia «Vzaiemodiia norm mizhnarodnoho i natsionalnoho prava kriz pryizmu protsesiv hlobalizatsii ta intehratsii» (8 hrudnia 2021 roku). Sievierodonetsk: vyd-vo SNU im. V. Dalia, 2021. 104 s.
2. Herman Goldstein. "Problem-Oriented Policing in a Nutshell." Presentation at the International Problem Oriented Policing Conference. San Diego, California. 2001.
3. Joshua C. Hinkle, David Weisburd, Cody W. Telep, Kevin Petersen. Problem-oriented policing for reducing crime and disorder: An updated systematic review and meta-analysis. *Campbell Systematic Reviews*. Volume 16, Issue 2. June 2020. URL: onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/cl2.1089 (дата звернення 17.07.2023).
4. Michael S. Scott, Stuart Kirby. Implementing POP Leading, Structuring, and Managing a Problem-Oriented Police Agency. September 2012.

5. Sidebottom, A. Bullock, K. Armitage, R. Ashby, M. Clemmow, C. Kirby, S. Laycock, G. Tilley, N. Problem-Oriented Policing in England and Wales 2019. March 2020. URL: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Problem-Oriented_Policing_in_England_and_Wales_201.pdf (дата звернення 17.07.2023).
6. Kubaenko A. V. Problemno-oriiientovanyi pidkhid u diialnosti politsii. Pravove zhyttia suchasnoi Ukrainy : u 3 t. : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 15 trav. 2020 r.) / vidp. red. M. R. Arakelian. Odesa : Helvetyka, 2020. T. 1. S. 385-387.
7. Problem-oriented policing. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Problem-oriented_policing (дата звернення 17.07.2023).
8. The Problem Analysis Triangle. Arizona State University. Center for Problem-Oriented Policing. URL: <https://popcenter.asu.edu/content/problem-analysis-triangle-0> (дата звернення 17.07.2023).
9. Policing. Arizona State University. Center for Problem-Oriented Policing. URL: https://popcenter.asu.edu/sites/default/files/intro_to_pop_2019.pdf (дата звернення 17.07.2023).

РОЗДІЛ VII. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

UDC 341

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2023-2-13>

PERSPECTIVES OF *AMICI CURIAE* IN ICSID ARBITRATION

Grabchak G. V.*Postgraduate Student at the Department of International Law**Yaroslav Mudryi National Law University**Pushkinska str., 77, Kharkiv, Ukraine**orcid.org/0000-0003-4176-6216**gv.grabchak@gmail.com*

Key words: *ICSID, Amici Curiae, ICSID amendments process, ICSID Arbitration Rules, investment arbitration, arbitral tribunal.*

Amici Curiae institute is one of the most ancient procedural institutes in dispute resolution system. It originates from Roman times. Amici is called to support the court to decide dispute properly and to provide it with some useful information. However, Amici Curiae institute has undergone great changes throughout its evolution. Today it is commonly used by international and domestic courts. We make no secret that Amici Curiae is used deliberately, abusing the institution by the parties of the dispute. The party in such way tries to persuade the court to the desired result. Moreover, such intentions are disguised as a public interest.

Despite that Amici Curiae is a common feature in international courts, for investment arbitration it is a relatively new phenomenon. The first case where the Amici submission was accepted, was the Methanex case, which was considered in 2001. It should be noted that investment disputes have a mixed nature. Simply speaking, here the interests of a big business are in constant struggle with government policy of the host State. It's not difficult to guess that the public interest is one of topics of the discussion in almost all disputes. The most famous investment dispute settlement platform is International centre for settlement of investment disputes (ICSID). From the Methanex case (which was considered according to UNCITRAL arbitration rules 1976) ICSID has got circa 50 Amici submissions. Unfortunately, not all cases were public, therefore we cannot investigate the issue in full. However, from the published decisions we can see, that in spite of importance of proper implication of Amici submission, we don't have transparent rules of the Amici participation in ICSID, as well as predictability at the issue. The conclusion of Amici issue remains entirely discretionary by an arbitration tribunal, and the decision depends solely on the internal preferences of the arbitrators.

The amendment process of ICSID Rules was finished in 2022 by the new redactions of ICSID Rules. Unfortunately, the new redaction has decided all Amici participation issues only in part. This article proposes to examine the chosen by us arbitral practice and find out the crucial issues of Amici Curiae participation in ICSID.

ПЕРСПЕКТИВИ AMICI CURIAE В АРБІТРАЖІ МЦВІС

Грабчак Г. В.

аспірант кафедри міжнародного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна

orcid.org/0000-0003-4176-6216

gv.grabchak@gmail.com

Ключові слова: МЦВІС, *Amici Curiae*, процес внесення правок в правила МЦВІС, арбітражні правила МЦВІС, інвестиційний арбітраж, арбітражний трибунал.

Інститут *Amici Curiae* є одним з найдавніших інститутів у системі вирішення спорів. Він бере свій початок з римських часів. *Amici* покликаний допомогти суду вирішити спір належним чином, та надати суду деяку корисну інформацію. Однак, інститут *Amici Curiae* пройшов крізь значні зміни протягом свого розвитку. Сьогодні він широко застосовується міжнародними та національними судами. Не є секретом, що *Amici Curiae* використовується сторонами навмисно, зловживаючи цим інститутом. Сторона спору в такий спосіб намагається схилити суд до бажаного результату. Більше того, такі наміри маскуються під публічним інтересом.

Не дивлячись на те, що *Amici Curiae* є звичайною особливістю в міжнародних судах, це є відносно новим явищем для інвестиційного арбітражу. Першою справою, де було прийнято пояснення *Amici*, була справа *Methanex*, яка була розглянута у 2001 році. Необхідно зазначити, що інвестиційні спори мають змішану природу. Кажучи просто, тут інтереси великого бізнесу знаходяться в постійній боротьбі з політикою уряду держави, на території якої здійснено інвестиції. Не складно здогадатися, що публічний інтерес є однією з тем для дискусії майже у кожному спорі.

Найвідомішою платформою для вирішення інвестиційних спорів є Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів (МЦВІС). Після справи *Methanex* (яка була розглянута відповідно до арбітражних правил ЮНСІТРАЛ в редакції 1976 року), МЦВІС отримав приблизно 50 пояснень від *Amici*. На жаль, не всі справи є в публічному доступі, а тому ми не можемо дослідити їх всі. Однак, з опублікованих рішень ми можемо побачити, що не дивлячись на важливість правильного застосування пояснень *Amici*, ми не маємо прозорих правил участі *Amici* у МЦВІС. Вирішення питання щодо участі *Amici* у спорі залишається в повній дискреції арбітражного трибуналу, та рішення залежить виключно від внутрішніх уподобань арбітрів.

Процес внесення поправок у Правила МЦВІС закінчився у 2022 році шляхом прийняття нової редакції Правил МЦВІС. На жаль, нова редакція лише частково вирішила проблеми участі *Amici*. У цій статті пропонується дослідити обрану нами арбітражну практику та знайти ключові проблеми участі *Amici Curiae* у спорах, що розглядаються МЦВІС.

Problem Statement. Conceptually *Amici Curiae* is called to support the court to decide dispute properly and to provide it with some useful information. However, the party of the dispute sometimes tries to persuade the court to the desired result. Moreover, such intentions are disguised as a public interest. On the one hand, the abuse of rights by the party is obvious. On the other hand, the arbitral tribunals are over-

protective of non-intervention in the dispute. In such procedural cases the strong regulation and criteria are required. Unfortunately, the resent ICSID amendment process hasn't provide such regulation and criteria.

Analysis of recent studies and publications. Procedural regulation of ICSID Rules generally and *Amici Curiae* particularly remains as yet unexplored in the Ukrainian science of international law.

Amici Curiae was studied by Douglas Z., Crema L., Bartholomeusz, L., Mohan S. Chandra, Choudhury B., Mistelis L., Gerlich O. and many other. However, no one of the above-mentioned scholars examined how to make arbitration rules for proper *Amici* involvement in the dispute. All of them discussed only consequences. For instance, Mr. Gervich investigated the EU attempts to participate as *Amici*, but he has not provided any formula which would differentiate the *Amici* submission and direct intervention in the dispute.

Purpose and objectives of the studies. The purpose of the article is to identify key issues of *Amici* participation in ICSID. The objectives are as follows: analysis and synthesis of current legal approaches to the *Amici* participation, interpretation of ICSID Rules and finding of disadvantages of ICSID Rules 2022.

Statement of a parent material. International public law doesn't have any exact concept of "*Amici Curiae*" [1, p. 93]. Generally, it is translated from Latin as "friend of the court" [2, p. 211]. From the practical prospective *Amici Curiae* allows the third non-disputing parties to address courts and arbitration tribunal for providing any different and useful information regarding the dispute. Procedurally this information is accumulated in a written submission. However, it is not officially limited to such [1].

Amici Curiae originates from Roman times [3, p. 352]. *Amici Curiae* are now broadly accepted by many foreign jurisdictional authorities such as European Court of Human Rights [4, rule 44], the World Trade Organization Dispute Settlement Body [5, article 10] and International Tribunal for the Law of the Sea [6, article 31-32]. Despite *Amici Curiae* broad acceptance, the practice of acceptance of such submissions in investment disputes is an innovation. The first investment arbitration case where *Amici* brief was submitted, is a *Methanex Corporation v. USA* case [7]. It was settled by an ad hoc tribunal according to the UNCITRAL Rules 1976.

However, in spite of acceptance of *Amici* application in *Methanex*, tribunals established according to Washington Convention were initially hesitant to accept *Amici Curiae*¹ engagement in the dispute. In the *Aguas del Tunari v. Republic of Bolivia* case the arbitral tribunal denied the *Amici* participation because of parties' unwillingness to accept the submission. The arbitral tribunal argued that the investment arbitration has a consensual nature and the decision fully depends on the parties readiness to accept [8, p. 814]. This decision was reasonably criticized [9, p. 211]. Mainly because of a prevailing nature of a party autonomy principle, which is typical for commercial disputes, but not for investment disputes,

where the public issues and State interest is a reason for discussion.

As a result, in the next case *Suez, Sociedad General de Aguas de Barcelona S.A. and Vivendi Universal S.A v. Argentine Republic* the arbitral tribunal took a different position and accepted the *Amici* submission [10]. Ultimately this case triggered the newly-created ICSID Rule 37 in 2006 [11]. This Rule expressly permits *Amici* participation and establishes criteria for the acceptance of the submission.

It should be noted that the differentiation between commercial and investment arbitration is needed. While the commercial arbitration touches the private commercial interests of business, in investment arbitration the public interest at stake, mostly because a State is a party of dispute and its actions are challenged. A State is a public authority which is responsible for the prosperity of its citizens; such prosperity in its turn may be jeopardized by an investment which raises the public interest like important public services, environment, government functioning and other. Considering the mentioned above *Amici Curiae* could potentially support the public interest and positively influence on the outcome of the dispute settlement. After all it must be taken into account that the enforcement of every award is financed from the State budget (aka by taxpayers). For all these reasons the *Amici Curiae* participation is more that justifiable.

The article will then analyze the disputes in which the *Amici* submissions have been filed, the reasons for which such submissions have been accepted or rejected respectively, and the impact of the submissions on the outcome of the dispute.

The first case which I want to discuss, is a *Biwater Gauff v. Tanzania* case. It should be mentioned that it was the first case (at least from cases where awards and other procedural documents have been published) after the previously mentioned creation of a new ICSID Rule 37. The main discussions took place around the contract of water and sewerage services providing concluded between the government and foreign investor. According to the investor, he faced with several difficulties during the project realization, which ultimately finished with the breakdown of the contract, deportation of investor employees and arrest of investor assets in the host State. In this case the arbitral tribunal has got several *Amici* submissions *inter alia* from five non-governmental organizations.

The compiled *Amici* submission from these non-governmental organizations argued that investors in the water sphere have a grosser level of responsibility in comparison with other sectors because the water sphere has a big and direct impact on the basic human right to clean water. According to submission the investors own acts led to the good

¹ Procedurally *Amici Curiae* is called as the non-disputing party. However, for the clarification of true meaning I will call them *Amici* during the text of this article. *Author's mark.*

faith termination of the contract by the government; the government during the contract termination has taken care on the citizens and prevented the human rights breach [12].

The arbitral tribunal decided the case in favor of the State. The award in this case has several references to the *Amici* submission. Assessing the *Amici* arguments, the tribunal noted: “[the] *arbitral Tribunal has found the Amici’s observations useful. Their submissions have informed the analysis of claims set out below, and where relevant, specific points arising from the Amici’s submissions are returned to in that context.*” [13, p. 70]. Looking ahead, I want to note that the impact of *Amici* submission on the case result was the biggest from all analyzed by me cases in this Article and in total.

The second case where the *Amici* submission was accepted was *Philip Morris v. Uruguay* case. In this case the investor – one of the most famous tobacco companies all over the world, challenged the host State measures to reduce smoking promoting and tobacco consumption.

The tribunal has got two *Amici* submissions from WHO² and PAHO³. Thus, one of the features of this case is that both *Amici* were intergovernmental organizations, but not non-governmental, as it usually happens. The WHO submission was based on the analysis of risks of tobacco consumption and the influence of tobacco advertisement as well as relevant legislation and various international instruments of regulation of tobacco sphere. However, as mentioned Mr. McGrady, “*as an independent brief, it did not take a position on how the dispute should be resolved and did not make legal arguments about interpretation of the BIT*” [14]. The PAHO submission directly examined the host State measures and argued in favor of the State.

As in previous case, the arbitral tribunal made several references to both *Amici* submissions [15]. As some commentators noted, “*the appreciable impact of the submissions might be attributed partly to the identities of the amici and their functions under international law*”. However, there were other thoughts – the arbitral tribunal was happy to use the *Amici* submissions because any of both has not proposed it’s own view on the dispute conclusion [14]. From our point of view both positions are relevant. Furthermore, tobacco (as well as water sphere) directly concerns the society interests and health. To our mind, it is also a strong argument in favor of acceptance of the submissions.

² World Health Organization. *Web-site*: https://unfoundation.org/blog/post/75-years-of-who-the-world-health-assembly-considers-whats-next-for-the-globalhealthagency/?gclid=Cj0KCQjw_O2IBhCFARIsAB0E8BuADE1ZcDKrw-Gk-QwzOBfc-G0rlc3-9rzoAvEi_Gqx9ZKK2NV26QaAqIBEARw_wcB

³ Pan American Health Organization. *Web-site*: <https://www.paho.org/en>

A special part of my research was a number of cases, where the EU represented by the European Commission (hereinafter – EC) filed the submission as the *Amici Curiae*.

The first case where EC filed the *Amici* submission was *AES Summit Generation Ltd and others v. Republic of Hungary* case. In such way EC tried to challenge the jurisdiction of the arbitral tribunal, alleging that issues concerned in the case related to EU law application and the EU Court has exclusive jurisdiction to decide the dispute. However, the arbitral tribunal rejected all jurisdiction objections because no party has challenged the jurisdiction of the arbitral tribunal [16].

Like in the above-mentioned case, EC tried to challenge jurisdiction in the *Electrabel, S.A. v. Republic of Hungary* case. However, the result was the same as in *AES* case [17, p. 52]. In the final award the arbitral tribunal extensively cited the EC submission, indicating that the submission directly influenced on the dispute outcome [17]. This is most likely because EC arguments were not the same, as arguments of the parties.

Some observers mentioned that in both cases EC tried to be “more than a friend” of the arbitral tribunal. It was argued that EC deviated from *Amici* functions and tried to intervene in the dispute as a third party. According to Ms. Gervich, the main difference between *Amici* participation and third-party intervention that the *Amici* doesn’t have any personal legal interest in the outcome of the dispute. And the third-party intervention, in contrary, defends it’s personal interests in the proceedings [18, p. 253-269].

Considering that EC truly tried to defend the EU jurisdiction and all arguments were, in one way or another, that such questions of law should be considered exclusively by the EU court, I agree with Ms. Gervich. Ultimately, the so called *Achmea* judgment [20] may be considered as a result of jurisdictional struggle between ICSID and EU.

Of course, we cannot avoid the *Vivendi v. Argentina* case. As we mentioned before, *Amici* submissions in ICSID were firstly accepted in this case. *Vivendi v. Argentina* case concerned the water and sewerage spheres. The host State implied several measures which directly impacted on the investors business. As in the above mentioned *Biwater Gauff v. Tanzania* case the host State terminated the concession agreement with the investor [20].

Five non-governmental organizations filed joint *Amici* submission. In a nutshell, the submission was based on the human rights to water, life and health, what was unsurprisingly. For instance, it argued that water tariff fixation during the economic crisis in the host State was the protection of citizens right to water [20].

As a result, the claim of the investor was partially satisfied by the arbitral tribunal. What was inter-

esting, despite the tribunal accepted the *Amici* submission and *Amici* participation on the oral hearing (however, without possibility to comment or plead before the tribunal), the award was ultimately silent about the *Amici* arguments. Ms. Levine noted that it was a tribunals gesture of good will to accept the *Amici* submission after the unfortunate experience in the *Aguas del Tunari v. Republic of Bolivia* case [21, p. 212]. From our prospective it's unsurprising because the *Amici* arguments in *Vivendi* case were almost fully reflected the Respondent State position, which was assessed in the award. Therefore, the analysis and application of *Amici* arguments was too much for the arbitral tribunal.

Certainly, in ICSID were a couple of cases where the arbitral tribunals declined the *Amici* submission.

In denying the request, the arbitral tribunal in the *Apotex v. USA* case mentioned that the *Amici* application has not met the criteria of the *Amici* participation according to ICSID Rules 2006. In a nutshell, the argumentation was based on the next theses: (i) *Amici* submission will be of no use to the arbitral tribunal; (ii) *Amici* doesn't have any interest in the case; (iii) *Amici* has not identified any "public interest" [22, p. 10]. This case was concluded in favor of the host State in full. It should be noted, that despite the fact of rejection of the *Amici* submission, the arbitral tribunal has done it in the transparent manner by dropping the special tribunal order, which is ultimately public.

In contrast to previous case, the arbitral tribunal in the *Caratube v. Kazakhstan* case rejected the *Amici* participation in non-transparent and non-public manner without any details or grounds of rejection [23]. This case demonstrates that the discretion to accept or not to accept the *Amici* participation is ultimately up to the tribunal. The arbitral tribunal is not obliged to ground the denial of *Amici* participation. Such a lack of legal certainty should be considered in the ICSID Rules amendment process, which took part in 2017-2022.

After the *Aguas del Tunari* case the ICSID Secretariat has taken measures for codification of *Amici* participation in ICSID Rule 37(1) [11]. However, simple direct recognition of the right of *Amici* to participate is not enough. All analyzed cases in this article demonstrate lack of legal predictability and transparency during *Amici* participation consideration.

The ICSID Secretariat started the ICSID Rules amendments process in 2016 [24]. One of the goals

of amendment process was to make ICSID disputes resolution more transparent. In August 2017 the ICSID Secretariat dropped the first draft of new ICSID Rules and after 6 rounds of negotiations new ICSID Rules 2022 were created [25].

During the amendment process I was hoping that the updated text of *Amici* participation Rules will among other things clarify the conditions and requirements for *Amici* participation.

However, if we compare ICSID Rule 37(1) 2006 and ICSID Rule 40 2022, we see that only several changes were included. For instance, the ICSID Rule 40 reflects on the conflict of interest (including financial). Also, ICSID Rule 40(2)(b) obliges the tribunal to consider whether the *Amici* submission brings any other prospective of the dispute, which is different from the parties' arguments. What is also important, ICSID Rule 40(5) provides that the arbitral tribunal shall issue a reasoned decision during 30 days from the last submission on the matter. It means that the decision of the tribunal whether to participate or not has a strong term and should be grounded as well.

Nevertheless, no reference to the public interest, as well as some other revolutionary requirements to the *Amici* were not included. Only practice will show whether the above-mentioned amendments have the useful impact of the proceedings. However, in our opinion, these amendments hasn't codified true requirements of *Amici* participation as the common principles demand and the future of the *Amici* participation continues to be shrouded in mystery.

Conclusions. Tribunals need to be mindful of accepting *Amici* submission. In doing so, the arbitral tribunals should be attentive and transparent. Thus, the ICSID Rules 2022 might reflect both issues and demand from the tribunals to argue in details the denial to participate, rather than simply accept the participation as a matter of "good faith". Furthermore, the arbitral tribunal should consider, whether the *Amici* submission will have the good influence on the public interest as well as provide the tribunal not simply other from the parties' arguments, but show the dispute picture impartially and objectively.

Moreover, there should be a double-check is this not the intervention in the dispute. Only such way will help keep the role of the 'friend of the court', but not a sympathizer of the host State, big business or some other organization.

REFERENCES

1. Crema L. Testing amici curiae in international law: rules and practice. *The Italian Yearbook of International Law*. 2012. Vol. 22. P. 91-132. URL: https://deliverypdf.ssrn.com/delivery.php?ID=2440940871110990870820830980830071220020410020720400740810_04121108031100090085030092110057106062021112049089107004030020109083119017001015088019091109065079098067066000038081084101001084006124076024071010110120015081091001069113025095120021069024065&EXT=pdf&INDEX=TRUE (last access 24 July, 2023).

2. Bartholomeusz, L. The Amicus Curiae before International Courts and Tribunals, *Non-State Actors and International Law*. 2005. Vol. 5, No. 3. P. 209-286. doi: <https://doi.org/10.1163/157180705775435456>.
3. Mohan S. Chandra. The Amicus Curiae: Friends No More?. *Singapore Journal of Legal Studies*. 2010, No. 2. P. 352-374. URL: https://ink.library.smu.edu.sg/sol_research/975 (last access 24 July, 2023).
4. Rules of European Court of human rights. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Rules_Court_ENG (last access 24 July, 2023).
5. WTO dispute settlement understanding. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dsu_e.htm (last access 24 July, 2023).
6. Statute of the international tribunal for the law of the sea. URL: https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/basic_texts/statute_en.pdf (last access 24 July, 2023).
7. Decision of the tribunal on petitions from third persons to intervene as “amici curiae”. *Methanex corporation v. USA*. 15 January, 2001. URL: https://www.italaw.com/sites/default/files/casedocuments/ita0517_0.pdf (last access 24 July, 2023).
8. Choudhury B. Recapturing Public Power: Is Investment Arbitration's Engagement of the Public Interest Contributing to the Democratic Deficit?. *Vanderbilt Journal of Transnational law*. 2008. Vol. 41, No. 3. 775-832. URL: <https://scholarship.law.vanderbilt.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1423&context=vjtl>. (last access 24 July, 2023).
9. Mistelis L. Confidentiality and third-party participation: UPS v. Canada and Methanex Corp. v. USA. Arbitration International. 2005. Vol. 21, No. 2. P. 211-232. doi: <https://doi.org/10.1093/arbitration/21.2.211>,
10. Order in response to a petition for transparency and participation as Amicus Curiae. *Sociedad General de Aguas de Barcelona S.A. and Vivendi Universal S.A v. Argentine Republic*. ICSID case No. ARB/03/19. 19 May, 2005. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0815.pdf> (last access 24 July, 2023).
11. Arbitration Rules International Centre for Settlement of Investment Disputes, 2006. URL: <https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/ICSID%20Convention%20English.pdf> (last access 24 July, 2023).
12. Joint amicus curiae submission. *Biwater Gauff v. Tanzania*. ICSID Case No. ARB/05/22. 26 March, 2007. URL: https://www.ciel.org/wp-content/uploads/2015/03/Biwater_Amicus_26March.pdf (last access 24 July, 2023).
13. ICSID Award. *Biwater Gauff v. Tanzania*. ICSID Case No. ARB/05/22. 24 July, 2008. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0095.pdf> (last access 24 July, 2023).
14. McGrady B. The Influential Amici in Philip Morris v. Uruguay: A new role for intergovernmental organizations in investment treaty arbitration?. *IISD publications*. URL: <https://www.iisd.org/articles/policy-analysis/influential-amici-philip-morris-v-uruguay-new-roleintergovernmental> (last access 24 July, 2023).
15. ICSID Award. *Philip Morris v. Uruguay*. ICSID Case No. ARB/10/7. July 8, 2016. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/casedocuments/italaw7417.pdf> (last access 24 July, 2023).
16. ICSID Award. *AES Summit Generation Ltd and others v. Republic of Hungary*. ICSID Case No. ARB/07/22. 23 September, 2010. URL: https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0014_0.pdf (last access 24 July, 2023).
17. ICSID Award. *Electrabel. S.A. v. Republic of Hungary*. ICSID Case No. ARB/07/19. 25 November, 2015. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/italaw4495.pdf> (last access 24 July, 2023).
18. Gerlich O. More Than a Friend? The European Commission’s Amicus Curiae Participation in Investor-State Arbitration. *International economic law: contemporary issues*. 2017. P. 253-270.
19. Judgment of the Grand Chamber of the EU Court of Justice. *Slovak Republic v. Achmea B.V.* 6 March, 2018. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62016CJ0284> (last access 24 July, 2023).
20. ICSID Award. *Vivendi v. Argentina*. ICSID Case No. ARB/97/3. 21 November, 2000. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0206.pdf> (last access 24 July, 2023).
21. Levine E. Amicus curiae in international investment arbitration: the implications of an increase in third party participation. *Berkeley Journal of International Law*. 2011. Vol. 29, No. 1. P. 200-224. URL: https://www.josemigueljudice-arbitration.com/xms/files/02_TEXTOS_ARBITRAGEM/09_Confidencialidade_e_Transparencia/Levine_Amicus_curiae_in_IIA.pdf (last access 24 July, 2023).
22. Procedural order No. 2 on the participation of a Non-Disputing Party. *Apotex v. USA*. 11 October, 2011. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0033.pdf> (last access 24 July, 2023).
23. ICSID Award. *Carature International Oil Company LLP v. Republic of Kazakhstan*. ICSID Case No. ARB/08/12. 5 June, 2012. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/italaw1100.pdf> (last access 24 July, 2023).

24. About the ICSID Rule Amendments. ICSID web-site. URL: <https://icsid.worldbank.org/resources/rules-andregulations/amendments/about> (last access 24 July, 2023).
25. Arbitration Rules International Centre for Settlement of Investment Disputes, 2022. URL: <https://icsid.worldbank.org/procedures/arbitration/convention/overview/2022> (last access 24 July, 2023).

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Качурінер В. Л.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Міжнародний гуманітарний університет
вул. Фонтанська дорога, 33, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0003-2553-5071
kachuriner22@ukr.net*

Ключові слова: *санкції,
економічні санкції,
інструмент, примусові заходи,
ООН, безпека, політика ЄС.*

У статті здійснено загальний огляд правових засад та механізму застосування економічних санкцій в міжнародному праві. Досліджено концептуальні засади застосування економічних санкцій Радою Безпеки ООН та іншими міжнародними організаціями.

Підкреслено, що санкції є звичайною рисою міжнародних відносин. Санкції, які застосовує ООН, регіональні організації і іноді окремі держави зазвичай використовуються для позначення заходів, які відрізняються з правової точки зору. Сьогодні немає єдиного авторитетного визначення поняття санкцій чи економічних санкцій.

Проаналізовано статті Статуту ООН щодо того, які заходи Рада Безпеки ООН уповноважена застосовувати в разі порушення основних принципів міжнародного права.

Зазначено, що першим видом невійськових санкцій є економічні санкції. Метою таких санкцій є нанесення максимальних матеріальних збитків державі, її економічна ізоляція. Економічні санкції спрямовані на найбільш уразливі галузі промисловості.

Зроблено акцент на тому, що міжнародно-правова база, що регулює застосування санкцій – залишатиметься фундаментально неповною, залишаючи звернення до економічних санкцій в руслі політичних міркувань та політичного курсу організації чи держав.

Підкреслено значення та законність односторонніх економічних санкцій, які потрібно розглядати у світлі принципів, що закладені у Статуті ООН. Проаналізовано практику, зокрема, США щодо запровадження економічних санкцій. Незважаючи на агресивну війну з боку РФ, частина країн світу неохоче застосовує економічні санкції, в деяких випадках вони політично та економічно мотивовані з цього приводу, тоді як за інших обставин та міркувань, такі держави могли б спокійно їх підтримати та запровадити. Зроблено акцент на аналізі позиції та реакції регіональної міжнародної організації, Європейського Союзу, щодо агресії РФ та запровадженні пакетів економічних санкцій. Також важливо підкреслити, що на рівні держав-членів ЄС відбувається гармонізація щодо впровадження кримінальних злочинів і покарань за них щодо порушення санкційної політики ЄС. Однак, ЄС не просто застосовує економічні санкції, а й переслідує відповідні цілі. Серед таких, цілей, зокрема, захист основних інтересів та безпеки ЄС, підтримка демократії, верховенства права, прав людини та принципів міжнародного права, зміцнення міжнародної безпеки, що дозволяє нам говорити про сучасні тенденції запровадження економічних санкцій.

Зроблено висновок, що ЄС та США сьогодні виявилися найбільш ефективними суб'єктами міжнародного права, з точки зору, впровадження економічних санкцій.

INTERNATIONAL LAW AND ECONOMIC SANCTIONS: CONCEPTUAL FOUNDATIONS

Kachuriner V. L.

*Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of International Law
and Comparative Jurisprudence
International Humanities University
Fontanska Doroha str., 33, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2553-5071
kachuriner22@ukr.net*

Key words: *sanctions, economic sanctions, instrument, enforcement measures, UN, security, EU policy.*

The article provides a general review of the legal principles and mechanism of applying economic sanctions in international law. The conceptual principles of the application of economic sanctions by the UN Security Council and other international organizations have been studied.

It is emphasized that sanctions are a common feature of international relations. Sanctions applied by the UN, regional organizations and sometimes individual states are usually used to refer to measures that differ from a legal point of view. Today, there is no single authoritative definition of the concept of sanctions or economic sanctions.

The articles of the UN Charter regarding what measures the UN Security Council is authorized to apply in case of violation of the basic principles of international law have been analyzed.

It is noted that the first type of non-military sanctions are economic sanctions. The purpose of such sanctions is to inflict maximum material losses on the state, its economic isolation. Economic sanctions are aimed at the most vulnerable industries.

Emphasis is placed on the fact that the international legal framework regulating the application of sanctions will remain fundamentally incomplete, leaving recourse to economic sanctions in line with political considerations and the political course of organizations or states.

The importance and legality of unilateral economic sanctions, which must be considered in the light of the principles laid down in the UN Charter, are emphasized. The practice, in particular, of the USA regarding the introduction of economic sanctions is analyzed.

Emphasis is placed on the analysis of the position and reaction of the regional international organization, the European Union, regarding the aggression of the Russian Federation and the introduction of packages of economic sanctions. It is also important to emphasize that there is harmonization at the level of the EU member states regarding the introduction of criminal offenses and their punishments for violations of the EU sanctions policy. However, the EU does not just apply economic sanctions, but also pursues the corresponding goals. Among such goals, in particular, the protection of the main interests and security of the EU, the support of democracy, the rule of law, human rights and the principles of international law, the strengthening of international security, which allows us to talk about the current trends in the introduction of economic sanctions.

It was concluded that the EU and the USA today have turned out to be the most effective subjects of international law, from the point of view of the implementation of economic sanctions.

Вступ. Метою створення ООН стало прагнення міжнародної спільноти до врегулювання міжнародних спорів мирними засобами та встановлення справедливого світопорядку. Статут ООН закріпив принцип міжнародного права: держави мають «вирішувати свої міжнародні спори мирними засобами так, щоб не піддавати загрози міжнародний мир, безпеку та справедливість» [1, с. 255-256]. Однак порушення норм та принципів міжнародного права постійно відбуваються. Серед різних заходів невійськового характеру, які застосовуються до держав, які порушують установлені принципи та діючі норми міжнародного права, найбільш застосовуваними з боку ООН є економічні санкції. Однак, як показує практика, не тільки ООН сьогодні має можливість застосувати економічні санкції, а й, наприклад, Європейський Союз.

Метою статті є дослідження концептуальних підходів до застосування економічних санкцій в міжнародному праві та дослідження механізму їх застосування.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Проекту статей про відповідальність держав, санкції є законною примусовою реакцією на міжнародно-протиправну дію, однак лише серйозні порушення імперативних норм міжнародного права, а не будь-які порушення міжнародного права, вимагають санкцій. У цьому відношенні санкції слід відрізнити від контрзаходів. Так, на відміну від контрзаходів, санкції можуть бути застосовані державою або міжнародною організацією, які безпосередньо не постраждали від порушення, і така держава або міжнародна організація діє від імені міжнародної спільноти та в інтересах цієї спільноти в цілому. Метою санкцій є координація реагування на спільні проблеми, які визначені централізованим чином, наприклад, Радою Безпеки ООН.

Економічні санкції – це дієвий інструмент зовнішньої політики. Економічні санкції сьогодні достатньо ефективно застосовують країни, які провадять активну зовнішню політику для припинення, локалізації чи вирішення міжнародних конфліктів без застосування воєнних засобів. Розробка режимів санкцій є складним процесом, у якому беруть участь різні учасники.

Серед усіх примусових заходів ООН невійськового характеру найбільш ефективними та відчутними для країн-порушників є економічні санкції. Правовим підґрунтям яких є ст. 41 Статуту ООН за якою «Рада Безпеки уповноважена вирішувати, які заходи, що не пов'язані з використанням збройних сил, повинні застосовуватися для здійснення її рішень, і вона може зажадати від Членів Організації застосування цих заходів. Ці заходи можуть включати повну або часткову

перерву економічних стосунків, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших засобів сполучення, а також розрив дипломатичних стосунків» [2, с. 28-29]. Міжнародно-правовою основою введення санкцій в системі ООН є кваліфікація ситуації як «погрози миру, порушення миру чи акту агресії», що відповідають розділу VII Статуту ООН. Як позначають К. М. Левандовські та А. В. Левандовські: «жодна зі статей цього розділу не розкриває поняття, залишаючи, таким чином, завдання їх визначення на практиці за Радою Безпеки ООН в кожному окремому випадку» [3, с. 134]. Таким чином, відповідно до Статуту ООН Рада Безпеки має повноваження підтримувати або відновлювати міжнародний мир і безпеку, що підтримується гнучкою та централізованою процедурою, за допомогою якої вона може вводити військові чи невійськові заходи, зокрема, колективні економічні санкції.

В. А. Ведькал також наголошує на значенні економічних санкцій: «Щодо невійськових санкцій, першим їх видом є економічні санкції. Метою їхнього введення є нанесення максимальних матеріальних збитків державі, її економічна ізоляція. Вони завжди спрямовані на найбільш уразливі галузі. Наслідком впливу є відмова країни від певного політичного курсу» [4, с. 576].

Що стосується конкретної сфери економічних санкцій, з практики можна зробити висновок, що вони характеризуються як: «(а) обмеження потоку товарів, (б) обмеження потоку послуг, (с) обмеження потоку гроші та (д) контроль над самими ринками, щоб зменшити або звести нанівець шанси об'єкта отримати доступ до них», – позначає Дж. К. Фоузі [5, р. 197].

Регіональні організації (і іноді держави, що діють в односторонньому порядку) не відчувають перешкод у запровадженні економічних санкцій, у випадках, коли не можна розумно посилатися ні на самооборону, ні на будь-який запит чи дозвіл Ради Безпеки, але санкції виправдовуються їх державами-членами як необхідні для припинення грубих порушень прав людини чи основних принципів міжнародного права.

Щодо прийняття рішення про запровадження економічних санкцій, головна проблема Ради Безпеки полягає в тому, що інституціолізований механізм санкцій надто часто паралізований не лише правом вето, але й відсутністю «турботливої більшості» або виказанням «стурбованості» без можливості подолати право вето агресора серед постійних членів РБ ООН. Треба згадати «збентежену» реакцію вчених щодо ухвалення законів Хелмса-Бертон та Амато-Кеннеді [6] чи, наприклад, зборів, стягнутих адміністрацією США з іноземних компаній і банків, визнаних такими, що порушили ембарго США проти Куби та Судану [7].

С. С. Андрейченко підкреслює, що «право на колективну самооборону дає державі, яка не зазнала нападу, право надавати свою допомогу атакованій державі. Носіями права на колективну самооборону є треті держави, які безпосередньо не постраждали від збройного нападу, за умови, що вони сприяють державі у здійсненні права на індивідуальну самозахист. Допомога в колективній самообороні може включати низку заходів, наприклад, постачання зброї та інших матеріальних засобів державі, що захищається, економічну блокаду агресора, застосування економічних санкцій тощо [8, р. 7].

Подібно до того, як підтримка міжнародного миру та безпеки є обов'язковою умовою для впроваджених і мирних відносин між державами, повага та дотримання прав людини та гуманітарні питання є гарантією безпеки для людини як центру турботи міжнародного співтовариства. Отже, приймаючи резолюції, Рада Безпеки керується Статутом ООН.

У Преамбулі Статуту ООН як спільні прагнення згадується «віра в основні права людини, в гідність і цінність людської особистості», а також намір «встановити умови, за яких справедливість і повага до зобов'язань, що випливають з договорів та інших джерел» міжнародного права може бути дотримано» [2]. Окрім юридичної цінності, Преамбула є актуальною незалежно від того, чи представляє вона політичну тенденцію – як це було задумано організацією – з метою впливу на всі правові положення такого правового інструменту як економічні санкції.

Сьогодні виникло актуальне питання стосовно правомірності чи неправомірності дій інших міжнародних організацій, окрім Ради Безпеки ООН, що запроваджують економічні санкції, оскільки, наприклад, ЄС чи ЄБРР також виступають від імені міжнародної спільноти. Єдність впровадження примусових заходів застосовується в питаннях «погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і якимось іншим чином, несумісним із Цілями Об'єднаних Націй» (ч. 4 ст. 2 Статуту ООН) [2]. Усі інші невійськові заходи, в тому числі економічні санкції, можливо впроваджувати без узгодження з Радою Безпеки ООН однією чи кількома державами, чи міжнародною організацією.

Підтвердженням цієї тези є історичний приклад коли співпадіння національних інтересів групою держав породжує різного роду регіональні й міжнародні союзи, що керуються певним власним уявленням про накладення економічних санкцій. Наприклад, в 1946 року з боку Арабської Ліги впроваджувалися економічні санкції спершу проти палестинських євреїв, згодом проти Ізраїлю

щодо Палестинського питання [9]. Не менш організовану політику з приводу впровадження санкцій веде Організація Американських держав.

Так, наприклад, 24 березня 2023 року США запровадило, зокрема, економічні санкції щодо режиму Лукашенко «Taking Additional Actions to Hold the Lukashenka Regime to Account», наголошуючи на тому, що: «Сполучені Штати продовжують сприяти притягненню до відповідальності режиму Лукашенка навколо фальсифікованих президентських виборів у Білорусі в серпні 2020 року, його жорстоке придушення продемократичного руху та інших елементів білоруського суспільства, його кричущі порушення прав людини та його сприяння Агресивній війні російської федерації проти України» [10].

Ще одним прикладом запровадження економічних санкцій є дії країн НАТО у Боснії (1995), в Косово (1999), Іраку (2003). Такі дії активізують дискусію про можливість впровадження примусових заходів, наприклад, економічних санкцій, без узгодження з Радою Безпеки ООН. Агресія РФ проти України виявили слабкі сторони РБ ООН, зокрема, щодо можливості адекватно та своєчасно реагувати на акт агресії та порушення основних принципів міжнародного права з боку постійної держави-члена РБ ООН, оскільки право вето РФ фактично загальмувало роботу Ради Безпеки. Однак, в такому випадку надається субсидіарна компетенція щодо прийняття примусових заходів, зокрема, запровадження економічних санкцій, регіональній системі безпеки (ч. 1 ст. 53 Статуту ООН): «Рада Безпеки використовує, де це доречно, такі регіональні угоди або органи для примусових дій під її керівництвом» [2]. Таким чином, надаючи звіт відповідно ст. 54 Статуту в рамках Розділу VIII ООН, регіональні органи тим не менш не обмежені в «невід'ємному праві на індивідуальну та колективну самооборону» (ст. 51 Статуту ООН). Як приклад, можна навести реакцію Європейського Союзу на агресію РФ щодо України та окупацію частини її території. Саме ЄС виявився найбільш ефективною організацією, з точки зору, впровадження економічних санкцій.

Зокрема, обмежувальні заходи або «санкції» є важливим інструментом Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС. Вони використовуються ЄС як частина інтегрованого та комплексного політичного підходу, що передбачає політичний діалог, додаткові зусилля та використання інших інструментів, які є в його розпорядженні. Санкції мають на меті внести зміни в політику чи поведінку тих, на кого вони спрямовані, з метою просування цілей Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС.

Зокрема, ЄС працює над мінімізацією впливу на місцеве цивільне населення та на законну

діяльність у відповідній країні. Вони розроблені таким чином, щоб мінімізувати несприятливі наслідки для тих, хто не несе відповідальності за політику чи дії, що призводять до запровадження санкцій.

Усі обмежувальні заходи, прийняті ЄС, повністю відповідають зобов'язанням за міжнародним правом, у тому числі щодо прав людини та основних свобод. 9 червня 2023 року Рада погодила свою позицію щодо гармонізації на рівні держав-членів кримінальних злочинів і покарань за порушення санкцій ЄС. Законопроект визначає, яка поведінка є кримінальним правопорушенням та передбачає відповідні покарання.

ЄС переслідує відповідні цілі при введенні санкцій: захист цінностей, основних інтересів та безпеки ЄС; збереження миру; зміцнення та підтримка демократії, верховенства права, прав людини та принципів міжнародного права; запобігання конфліктам і зміцнення міжнародної безпеки

Голова Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн заявила, що: «Наші санкції (тобто санкції з боку ЄС) сильно розвивають економічну базу Росії, відбираючи в неї будь-яку перспективу

модернізації. Ми продовжуватимемо тиск на Росію і на тих, хто її підтримує на полі бою. Ми продовжуватимемо переслідувати поплічників Путіна. І ми переслідуватимемо тих, хто допомагає Росії обійти санкції або поповнити її військовий арсенал» [11].

Висновки. Таким чином, навіть якщо Статут ООН містить важливі положення щодо запровадження відповідних заходів для захисту міжнародного співтовариства від зловживання силою, зокрема, надає повноваження РБ ООН накладати економічні санкції, але останнє сьогодні піддається виправданій критиці. Тим не менш, Статут ООН є документом, що розвивається, тому очевидно, що розбіжності у поглядах на застосування економічних санкцій та вироблення більш ефективного механізму застосування примусових заходів невійськового характеру є актуальним питанням сьогодення, та потребує подальшого дослідження та систематизації.

Крім того, сьогодні ЄС демонструє найбільшу ефективність щодо застосування економічних санкцій та підтримку регіональної системи безпеки з огляду на існуючий збройний конфлікт в Європі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Теліпко В.Е., Овчаренко А.С. Міжнародне публічне право: Навчальний посібник. К.: «Центр учбової літератури», 2010. 608 с.
2. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. Київ, 2008. 38 с. URL: <http://surl.li/dndtn> (дата звернення: 11.07.2023).
3. Левандовські К.М., Левандовські А.В. Економічні санкції в міжнародному публічному праві. Частина I: історико-правовий огляд. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 131-141.
4. Ведькал В.А., Агамалієв Е.А. Теоретичні та практичні аспекти санкцій у міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 575-577.
5. Fausey K. Joy Does the United Nations Use of Collective Sanctions to Protect Human Rights Violate own Human Rights Standards? *Connecticut Journal of International Law*. 1994. № 10. P. 193-219.
6. Gherari H., Szurek S. Sanctions unilatérales, mondialisation du commerce et ordre juridique international. À propos des lois Helms-Burton et D'Amato-Kennedy. Montchrestien, Paris, 1998. 338 p.
7. Audit M., Bismuth R. Sanctions et extraterritorialité du droit américain: quelles réponses pour les entreprises françaises? *La Semaine Juridique Edition Générale*. 12 Jan. 2015. № 1-2 (3). P. 64-65.
8. Andrichenko S. Supplying Ukraine With Weapons Due to the Russian Aggression: Legal Justification. *Graz Law Working Paper*. 2023. № 06. 20 p.
9. Turck N. The Arab Boycott of Israel. *Foreign Affairs. Council on Foreign Relations*. 1977. Vol. 55. № 3. P. 472-493.
10. Taking Additional Actions to Hold the Lukashenka Regime to Account / Antony J. Blinken, Secretary Of State. March 24, 2023. URL: <https://www.state.gov/taking-additional-actions-to-hold-the-lukashenka-regime-to-account/> (дата звернення: 11.07.2023).
11. Санкції, запроваджені ЄС щодо Росії через вторгнення в Україну. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine_uk (дата звернення: 11.07.2023).

REFERENCES

1. Telipko V.E., Ovcharenko A.S. (2010) Mizhnarodne publichne pravo: Navchalnyi posibnyk. [International public law: a textbook]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2010. 608 s. [in Ukrainian]
2. Statut Orhanizatsii Obiednanykh Natsii vid 26 chervnia 1945 r. [The Charter of the United Nations of June 26, 1945]. Kyiv, 2008. 38 s. <http://surl.li/dndtn> [in Ukrainian]

3. Levandovski K.M., Levandovski A.V. (2018) Ekonomichni sanktsii v mizhnarodnomu publichnomu pravi. Chastyna I: istoryko-pravovyi ohliad. *Pravova derzhava*. [Economic sanctions in international public law. Part I: historical and legal review. *Constitutional state*]. 29, 131-141. [in Ukrainian]
4. Vedkal V.A., Ahamaliiev E.A. (2021) Teoretychni ta praktychni aspekty sanktsii u mizhnarodnomu pravi. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. [Theoretical and practical aspects of sanctions in international law. *Legal scientific electronic journal*]. 10, 575-577. [in Ukrainian]
5. Fausey K. (1994) Joy Does the United Nations Use of Collective Sanctions to Protect Human Rights Violate own Human Rights Standards? *Connecticut Journal of International Law*. 10, 193-219. [in English]
6. Gherari H., Szurek S. (1998) Sanctions unilatérales, mondialisation du commerce et ordre juridique international. À propos des lois Helms-Burton et D'Amato-Kennedy. Montchrestien, Paris. 338 p. [in English]
7. Audit M., Bismuth R. (2015) Sanctions et extraterritorialité du droit américain: quelles réponses pour les entreprises françaises? *La Semaine Juridique Edition Générale*. 12 Jan. 1-2 (3), 64-65. [in English]
8. Andreichenko S. (2023) Supplying Ukraine With Weapons Due to the Russian Aggression: Legal Justification. *Graz Law Working Paper*. 06. 20 p. [in English]
9. Turck N. (1977) The Arab Boycott of Israel. *Foreign Affairs. Council on Foreign Relations*. 55 (3), 472-493. [in English]
10. Taking Additional Actions to Hold the Lukashenka Regime to Account (2023) / Antony J. Blinken, Secretary Of State. March 24, 2023. <https://www.state.gov/taking-additional-actions-to-hold-the-lukashenka-regime-to-account/>. [in English]
11. Sanktsii, zaprovadzeni YeS shchodo Rosii cherez vtorhnennia v Ukrainu. [Sanctions introduced by the EU against Russia due to the invasion of Ukraine] https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine_uk. [in Ukrainian]

Науковий журнал

Ампаро

№ 2, 2023

Комп'ютерна верстка – А.О. Марєєва
Коректура – І.М. Чудеснова

Підписано до друку: 28.06.2023.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 12,79.
Замов. 0923/556. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.